

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
LATVIJAS VĒSTURES KATEDRA

Autors: **Madara Eversone**

Stud. Apl. me05003

KULTŪRAS PROCESU LATVIJĀ ATSPoguĻojums
LAIKRAKSTĀ „LITERATŪRA UN MĀKSLA”
(1984. – 1987.)

BAKALaura DARBS

Darba zinātniskais vadītājs:

Lekt. Jānis Ķeruss

Rīga 2008

Anotācija

Darbā apskatīti un analizēti kultūras procesi Latvijā laika posmā no 1984. – 1987. gadam, kā galveno izpētes avotu, izmantojot laikrakstu „Literatūra un Māksla”. Darbā netiek apskatītas visas kultūras sfēras, bet tikai tās, kurās saskatāmas būtiskas pārmaiņu iezīmes - literatūra, māksla, teātris un kino, mūzika un izglītība. Apskatāmajā laika posmā Latvijā sākās pārmaiņu procesi sabiedrībā un valstī, nākot pie varas M. Gorbačovam 1985. gadā, kurš pasludināja kursu uz pārbūvi. Darba mērķis ir izpētīt, kā šis laiks skar kultūras procesus, un kā šie pārbūves procesi atspoguļoti „Literatūrā un Mākslā” - cik radošā inteliģence bija šajā laikā brīva savos uzskatos, un kas par to liecina, jo tieši astoņdesmito gadu kultūrtelpā nedēļas laikrakstam „Literatūra un Māksla” bija īpaša vieta, pieprasījums pēc šā laikraksta Gorbačova atklātības laikmetā bija liels.

Annotation

In dieser Arbeit werden Kulturprozesse anhand von Zeitung „Literatūra un Māksla” in Zeitabschnitt 1984 – 1987 betrachtet. Es werden nicht alle Kultursphären betrachtet, nur das Wichtigste – Literatur, Kunst, Theater und Kino, Musik und Ausbildung, es werden nur die wichtigsten Hauptprobleme betrachtet. In dieser Zeitabschnitt, als in Lettland die Verwendungsprozesse begannen, im Jahre 1985, als an der Macht M. Gorbatschow kam. Er eingeleitete Prozess zum Umbau. Diese Prozesse werden Kulturleben in Lettland aufwirken. Arbeitsziel – erkunden, wie in Zeitabschnitt 1984 – 1987 die Umbau Prozessen in Zeitschrift „Literatūra un Māksla” darstellen, und schöpferische Intelligenz Gemütszustand in dieser Zeitschrift aufwirken. In achtzigen Jahren hatte die Zeitschrift „Literatūra un Māksla” eine sehr wichtige Rolle.

Saturs

Ievads.....	4
Avotu un literatūras apskats.....	7
1. Vispārējā stāvokļa raksturojums Latvijā (1984. – 1987.).....	11
2. Literatūras attīstības atspoguļojums „Literatūrā un Mākslā” (1984. – 1987.).....	20
3. Mākslas attīstības atspoguļojums „Literatūrā un Mākslā” (1984. – 1987.).....	25
4. Teātra un kino attīstības atspoguļojums „Literatūrā un Mākslā” (1984. - 1987.).....	31
5. Mūzikas atspoguļojums „Literatūrā un Mākslā” (1984. – 1987.).....	40
6. Izglītības attīstības atspoguļojums „Literatūrā un Mākslā” (1984. – 1987.).....	46
Secinājumi.....	53
Avotu un literatūras saraksts.....	56

Ievads

Kultūra Latvijā attīstījies dažādu vēstures notikumu gaitā, tā bijusi pakļauta dažādām varām, režīmiem. Laikā, kad Latvija bija Padomju Savienības sastāvā, pastāvēja speciāli padomju ideoloģijai un cenzūrai pakļauta kultūrpolitika, kas lielā mērā ietekmēja Padomju Latvijas kultūras attīstību un galvenās mākslas tendences visu lielvalsts pastāvēšanas laiku. Par galveno virzienu mākslā tika pasludināts sociālistiskais reālisms – caur to varēja atainot sociālistiskās iekārtas mērķus, paust ideoloģiju un audzināt nākamās paaudzes. Pārējie virzieni mākslā netika atbalstīti, tāpēc Padomju Savienības sastāvā latviešu kultūras dzīvē iezīmējās zināma stagnācija. Tomēr nevarētu teikt, ka nenotika nekāda kultūras attīstība, bet nedrīkst arī izlikties, ka kultūra šajā laikā būtu progresējusi visās jomās. Astoņdesmito gadu vidū sociālistiskais reālisms Latvijas kultūras dzīvē vairs nebija tik izteikts, jo mākslas un kultūras dzīvē iezīmējās liberalizācijas iespējas, pateicoties pārbūves procesu sākumam Latvijā.

M. Gorbačova pasludinātais kurss uz pārbūvi bija nozīmīgs laiks Latvijas vēsturē, būtībā latviešu trešās atmodas priekšvakars. Sākot ar 1985. gada aprīli sākas pārmaiņu procesi visā Padomju Savienībā, kas ietekmēja arī kultūras dzīvi Latvijā. Māksliniekiem un radošai inteliģencei bija iespēja pateikt vairāk nekā pirms tam tie drīkstēja atļauties. Viena no iespējām, kā radošajai inteliģencei izpaust savu viedokli, bija caur preses starpniecību. Presei šajā laikā bija būtiska nozīme, jo Latvijas sabiedrība ilgstoši bija dzīvojusi intelektuālā izolācijā, izslēdzot gan pagātnes kultūras mantojumu, gan pasaules kultūras aktualitātes. Gorbačova sludinātās atklātības jeb *glasnostj* periodā, presei bija iespēja vismaz daļēji apmierināt sabiedrības kulturālās vajadzības. Laikraksts „Literatūra un Māksla” bija gandrīz vienīgais preses izdevums, kurš diezgan brīvdomīgi runāja par tā laika problēmām sabiedrībā – ekonomiskajām un ekoloģiskajām problēmām, kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu, tāpat arī sniedza informāciju par Rietumos notiekošajām kultūras norisēm, sekoja līdzi politiskajām izmaiņām, publicējot M. Gorbačova runu fragmentus, tiražēja PSKP piedāvātos pārbūves saukļus, minēja arī vēstures „baltos plankumus”.¹

Bakalaura darba **mērķis** ir apskatīt un analizēt kultūras procesus Latvijā laikraksta „Literatūra un Māksla” izdevumos, laika posmā no 1984. gada līdz 1987. gadam, izpētīt tajā laikā radošās inteliģences valdošo noskaņojumu, un to, cik lielā mērā jūtama pārbūves ietekme uz kultūras procesiem, kā arī noskaidrot, pēc „Literatūras un Mākslas” publikācijām,

---

¹ Zelče V. „Vēsture *perestroikas* redakcijā un Latvijas okupācijas jēdziens: 1988. gads”, *Latvijas Universitātes raksti 683. sēj.: Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 254.lpp.

vai kultūras sfērā šajā laikā bija vērojama būtisku pārmaiņu nepieciešamība, kā tas bija politiskajā dzīvē.

Bakalaura darbā tiks apskatīti un analizēti tikai nozīmīgākie laikraksta „Literatūra un Māksla” raksti, kuri uzskatāmi atklāj apskatāmā perioda problēmas kultūras dzīvē. Darba ietvaros netiks apskatītas visas kultūras sfēras. Tiks aplūkota literatūra, māksla, teātris un kino, mūzika un izglītība - jomas, kurās notika zināmas pārmaiņas un acīmredzamākie pavērsieni, kas izraisīja aiz sevis virkni diskusiju, un pat zināmā mērā rezonansi sabiedrībā. Protams, netiks apskatītas visas problēmas kultūras dzīvē, kuras sastopamas laikraksta „Literatūra un Māksla” izdevumos, bet tikai būtiskākās – kuras kaut kādā mērā bija saistītas ar sabiedriski politiskajām aktualitātēm.

Darba tēma un hronoloģiskās robežas aptver laika posmu no 1984. gada līdz 1987. gadam. 1984. gads ir pārbūves priekšvakars, kad Padomju Latvijas kultūras dzīvē vēl valdīja nosacīta stagnācija, bet sabiedrībā jau bija manāma neapmierinātība ar pastāvošo iekārtu, un šajā ziņā svarīgi aplūkot, vai ir jaušami pārbūves priekšvēstneši un kultūrā, un kā tas atspoguļojas „Literatūrā un Mākslā”. Hronoloģija izvēlēta, lai noskaidrotu atšķirības dažādajos laika posmos – stagnācijas un pārbūves sākuma. Svarīgi arī atbildēt uz jautājumu, cik daudz, laikraksts „Literatūra un Māksla” atļaujas atklāt sabiedrībai tā laika problēmas un patieso realitāti, cik lielā mērā var saskatīt uzdrošināšanos no „Literatūras un Mākslas” puses un uzzināt par aktuālām problēmām. 1987. gads atmodas laika sākuma gads. 1984. gads un 1987. gads ir periods, kas atbilsts politiskajiem procesiem, jo atsevišķu kritēriju kultūras vērtēšanā ir grūti vai neiespējami definēt. Kultūras attīstība Latvijā lielā mērā bija saistīta ar politisko attīstību.

Procesi Latvijas kultūras dzīvē aplūkotajā laika posmā maz pētīti, atsevišķas literatūras par šo periodu nav. Par astoņdesmito gadu kultūras norisēm vairāk var uzzināt no tā laika preses izdevumiem, konkrētajā gadījumā no „Literatūras un Mākslas”.

Lai sasniegtu darba mērķi ir izvirzīti šādi uzdevumi:

1. Apskatīt vispārējo stāvokli Latvijā, laika posmā no 1984. – 1987. gadam, kādas problēmas sabiedrībā raksturīgas šim laikam, kāda ir politiskā un ekonomiskā situācija, kāds ir sabiedrībā valdošais noskaņojums, raksturot Latvijas kultūrtelpu un kultūrpolitiku apskatāmajā periodā;
2. Apskatīt galveno kultūras sfēru – literatūras, mākslas, teātra un kino, mūzikas, un izglītības problēmu atspoguļojumu „Literatūrā un Mākslā” 1984. – 1987. gada izdevumos;
3. Izpētīt, cik lielā mērā „Literatūras un Mākslas” izdevumos var pamanīt pārbūves iezīmes 1986., 1987. gadā – salīdzinot ar 1984., 1985. gada izdevumiem. Noskaidrot,

vai kaut kas būtisks notiek kultūrā šajā laikā, un kā tas atspoguļots „Literatūrā un Mākslā”.

Bakalaura darbs sastāv no sešām nodaļām. Pirmajā nodaļā raksturots vispārējais stāvoklis Latvijā 1984. – 1987. gadā. Iezīmēti galvenie notikumi politiskajā un sabiedriskajā dzīvē, piemēram, Gorbačova pasludinātais kurss uz pārbūvi un atklātību. Kā arī raksturota kultūrtelpa astoņdesmito gadu Latvijā. Otrajā, trešā, ceturtajā, piektajā un sestajā nodaļā, attiecīgi apskatīta un analizēta literatūras, mākslas, teātra un kino, mūzikas un izglītības attīstības atspoguļojums laikrakstā „Literatūra un Māksla”.

Avotu un literatūras apskats

1. Avoti:

Laikraksts „Literatūra un Māksla”.

Darba pamatā izmantoti laikraksta „Literatūra un Māksla” 1984., 1985., 1986. un 1987. gada izdevumi, to raksti par atsevišķām kultūras problēmām. Laikrakstam „Literatūra un Māksla” astoņdesmitajos gados un to vidū sabiedrībā bija īpašs pieprasījums, jo tas laikraksts bija pausta salīdzinoši liberāla doma. Laikraksts skaitījās latviešu inteliģences izdevums, bet oficiāli – „Latvijas PSR rakstnieku, komponistu, mākslinieku, arhitektu, kinematogrāfistu un teātra darbinieku savienības laikraksts”.² Laikraksts tiek vērtēts, kā „savas laika telpas kontekstā masu medijs ar īpašas ticamības, godīguma un morāles apsolījumu.”³ Laikraksta „Literatūra un Māksla” redaktori ir bijuši vairāki. Kā, piemēram, - Valdis Lukss, Voldemārs Kalpiņš, Vladimirs Mihailovs, Hugo Rukšāns, Jānis Škapars, Viktors Avotiņš, Māris Čaklais, Laima Slava, Pēteris Bankovskis. Tāpat arī laikraksta redakcijā strādājuši – Imants Auziņš, Miervaldis Birze, Leons Briedis, Pauls Dambis, Lilija Dzene, Džemma Skulme, Jānis Stradiņš, Ādolfs Šapiro, Maija Tabaka, Viesturs Vecgrāvis, Pēteris Zeile, Ingrīda Zemzare, u.c.

„Laikraksts „Literatūra un Māksla” tika izveidots 1945. gadā, un tā uzdevums bija noformēt padomju inteliģenci, tās darbības ietvaru, organizēt kultūras dzīvi, iekļaut to ideoloģiski pareiza teksta formātā, mācīt pareizo padomju kultūras radīšanu un patēriņu. Laika gaitā, transformējoties režīmam, mainījās arī latviešu padomju radošās inteliģences laikraksts, lai gan laikraksts vienmēr atspoguļoja procesus Latvijas kultūras dzīvē – vērtējot tos, kritizējot, kā arī veicot savā ziņā Latvijas kultūrizglītotāja darbu. Tāpat laika gaitā mainījās Latvijas padomju radošā inteliģence. Turpmākajās desmitgadēs radošā inteliģence skaitliski ievērojami paplašinājās un lielākā vai mazākā mērā zaudēja savu homogēnu ideoloģisko iedabu, lai gan vienmēr tās darbība tika saskaņota ar varas interesēm, kontrolēta un uzraudzīta. Radošo cilvēku opozicionārisms tika sodīts, kalpošana – labi atalgota.”⁴

„Padomju mediju sistēma, kurā gan pēc funkcijām, gan arī pēc veidiem un lomām organiski bija iekļauti Latvijas mediji, darbojās kā sabiedrības mobilizācijas, leģitimizācijas un propagandas instruments, kas nodrošināja varai absolūtas iedzīvotāju sasniegšanas iespējas. Komunikācijas uzdevumi bija veidot varas ideoloģijai atbilstošu simbolisko vidi un atspoguļot varas darbības tā, lai nodrošinātu „pierādījumus” sistēmas panākumiem mērķu

---

² Zelče V. „Vēsture *perestroikas* redakcijā un Latvijas okupācijas jēdziens: 1988. gads”, *Latvijas Universitātes raksti* 683. sēj.: *Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 253., 254.lpp.

³ Turpat – 253., 254.lpp.

⁴ Turpat – 254.lpp.

sasniegšanā.”⁵ Tomēr neskatoties uz to visu, pateicoties nepakļāvīgiem redaktoriem, „Literatūra un Māksla” kļuva par vienu no sabiedrībā visvairāk lasītajiem preses izdevumiem, jo laikraksts centās paust brīvu domu, atspoguļot tā laika norises kultūrā.⁶ Kā, piemēru, var minēt – ilggadējā laikraksta redaktora Jāņa Škapars atstādināšanu no galvenā redaktora amata 1985. gadā.⁷ Tika uzskatīts, ka vadot „Literatūru un Mākslu” viņš to bija pārvērtis par brīvdomīgu laikrakstu, kurā regulāri notika diskusijas par ķecerīgām tēmām, kas tālu pārsniedza mākslas un kultūras loku.⁸

Radošā inteliģence laikrakstā par daudzām problēmām un jautājumiem izteicās t.s. Ezopa valodā, tāpēc laikraksts varēja lepoties ar literāri izkoptu valodu. Pārbūves laikā - „Literatūra un Māksla” bija viens no laikrakstiem, kas uzsāka vairākas būtiskas diskusijas un veicināja jaunu sabiedrisku kustību veidošanos.⁹ Tika drukāti publicistiski raksti, laikraksts publicēja arī diskusijas radošās inteliģences starpā – uzsvāru liekot uz problēmu apskatīšanu un risināšanu, kā, piemēram, kultūras attīstības problēma, ekoloģijas problēmas, u.c. Sākoties pārbūvei – ar 1986. gada laikrakstiem sastopami arī raksti, kuros lasītāji varēja brīvi paust savu viedokli attiecībā uz pastāvošajām problēmām. Piemēram, lasītāja un RPI vecākā pasniedzēja Arvīda Kalmes viedokli attiecībā uz patreizējām problēmām sabiedrībā. Viņš uzsver, ka radušo problēmu priekšvēstneši sabiedrībā ir bijusi nekonsekvenca sociālisma principu realizācijā – t.s. birokrātiskais sociālisms.¹⁰

Darbā ir izmantoti kā papildus avoti ir izmantoti daži raksti no citiem preses izdevumiem, lai gūtu padziļinātāku priekšstatu par J. Podnieka filmu „Vai viegli būt jaunam?”, jo laikraksts „Literatūra un Māksla” par šo filmu ir publicējis tikai divus rakstus.¹¹ Šī filma bija viena no galvenajām jaunā laika tendencēm kultūrā, savā ziņā atmodas priekšvēstnese, tāpēc to ir būtiski apskatīt dziļāk. 1987. gada preses izdevumos ir maz publikāciju par šo filmu, bet tomēr atsevišķi raksti žurnālos „Māksla”¹² un „Kino”¹³, kā arī

---

⁵ Brikše I. „Publiskās sfēras demokratizācijas iespējas: *Perestroikas* un *glasnostj* aspekts Latvijā (1985 – 1990)”, *Latvijas Universitātes raksti. 683. sēj.: Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 192., 193.lpp.

⁶ Bičevska G. „Radošais gars zem cenzūras vāka” // *Republika.lv*, 2006. – Nr.6. -

⁷ Kalniete S. „Es laužu, tu lauži, mēs laužām, viņi lūza”, Rīga: Jumava, 2000. – 25.lpp.

⁸ Turpat – 25.lpp.

⁹ Bičevska G. „Radošais gars zem cenzūras vāka” // *Republika.lv*, 2006. – Nr.6. -

¹⁰ Kalme A. „Katram pēc viņa darba!” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 28. febr. – 16.lpp.

¹¹ Avotiņš V. „Jaunības putns pār pūli un pagrabu” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 30. janv. – 8., 9.lpp.; Eglītis O. „Mikrokosmā ielūkojoties jeb Dūrieni pašapziņas balonā” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 10. apr. – 7.lpp.

¹² Dripe A. „Mācīsimies nepievilt” // *Māksla*, 1987. g. Nr. 2. – 49.lpp.

¹³ Mucenieks E. „Vai viegli būt patiesam?” // *Kino*, 1987. g. Nr. 4. – 3.lpp.; Stisova J. „...Mēs taču esam jūsu bērni!” // *Kino*, 1987.g. Nr. 4. – 5.lpp.; Nukneviča L. „Šoka terapijas seanss” // *Kino*, Nr. 4. – 6.lpp.

dažos preses izdevumos¹⁴ sniedza vispārēju ieskatu, kā arī atspoguļoja tajā laikā presē valdošo viedokli attiecībā uz šo filmu.

2. Literatūra:

Lai gūtu plašāku ieskatu apskatāmā laika notikumos, darbā tika izmantota literatūra par apskatāmo laika posmu – astoņdesmito gadu otro pusi Latvijā, kā arī par kultūras procesiem un attīstību apskatāmajā laika posmā. 2005. gadā izdotajā „Latvijas Universitātes 683. sējuma rakstu krājumā: Komunikācija” publicētie Vitas Zelčes - „Vēsture *perestroikas* redakcijā un Latvijas okupācijas jēdziens: 1988. gads”¹⁵ un Intas Brikšes – „Publiskās sfēras demokratizācijas iespējas: *Perestroikas* un *glasnostj* aspekts Latvijā (1985 – 1990)”¹⁶ pētījumi dod diezgan plašu ieskatu par presi padomju laikā. Vitas Zelčes rakstā īpaši akcentēts padomju vēstures traktējums, un vēstures kā zinātnes nozīme pārbūves laikā, kā arī nedaudz raksturota Latvija un „jaunā pārbūves atmosfēra. Raksta autore analizējusi laikraksta „Literatūra un Māksla” 1988. gada numurus, kā arī sniedza īsu laikraksta raksturojumu, kas palīdzēja darbā ar „Literatūras un Mākslas” 1984. – 1987. gada izdevumiem. Intas Brikšes pētījums sniedz ieskatu padomju komunikācijas un publiskās sfēras raksturojumā, konkrētāk akcentējot publiskās sfēras demokratizācijas iespējas pārbūves laikā, un kā šis pārbūves aspekts ietekmēja preses attīstību un izdevniecību apskatāmajā laika posmā. Maz ir atsevišķas literatūras par preses lomu pārbūves laikā, kā arī Padomju Savienībā vispār, tāpēc šis raksts būtiski palīdzēja izprast publisko sfēru un mediju lomu Savienībā.

Darbā tika izmantota arī vispārīga satura vēstures literatūra, kā, piemēram, „Latvijas vēsture 20. gadsimts”¹⁷, „Latvijas valsts atjaunošana 1986. – 1993.”¹⁸, „Latvija likteņgaitās 1918. – 1991.”¹⁹, kas ļāva iepazīties konkrētāk ar apskatāmā perioda vispārējo politisko, ekonomisko un sociālo stāvokli Latvijas teritorijā. Tuvāk ar apskatāmā laika situāciju kultūrā, kā arī padomju varas un inteliģences attiecībām Latvijā, pastāvošo ideoloģiju – palīdzēja iepazīties Dainas Bleieres raksts „Varas Ezopa valoda: vēstures tēma *Gadu gredzenos*”²⁰ žurnālā „Karogs” 2007. gada 3. numurā. Bleieres raksts radīja izpratni par radošās

---

¹⁴ Vīksniņš R. „Vai viegli saprast jauniešus?” // *Rīgas Balss*, 1987.g. 26. janv. – 4.lpp. ; Caune D. „Viņš ir arvien tuvāk” // *Liesma*, 1987. g. Nr. 11. – 1.lpp.

¹⁵ Zelče V. „Vēsture *perestroikas* redakcijā un Latvijas okupācijas jēdziens: 1988. gads”, *Latvijas Universitātes raksti 683. sēj.: Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 253., 254.lpp.

¹⁶ Brikše I. „Publiskās sfēras demokratizācijas iespējas: *Perestroikas* un *glasnostj* aspekts Latvijā (1985 – 1990)”, *Latvijas Universitātes raksti. 683. sēj.: Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 192., 193.lpp.

¹⁷ Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A., Zunda A. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005.

¹⁸ Blūzma V., Celle O., Jundzis T., Lēbers A. D., Levits E., Ļubova Z. *Latvijas valsts atjaunošana 1986. – 1993.*, Rīga: 1998.

¹⁹ *Latvija likteņgaitās 1918. – 1991.g.*, Rīga: Preses nams, 2006.

²⁰ Bleiere D. „Varas Ezopa valoda: vēstures tēma *Gadu gredzenos*”, *Karogs*, 2007. Nr.3.

inteliģences starpā lietoto Ezopa, partijas attiecības ar radošo inteliģenci – preses un literātu pakļautību partijai un cenzūrai. Gundegas Bičevskas intervija ar kādreizējo „Literatūras un Mākslas” redaktoru Jāni Škaparu izdevumā „Republika.lv” 2006. gada 6. numurā sniedza diezgan objektīvu Škapara skatījumu un laikraksta izvērtējumu, kā arī būtisku laikraksta raksturojumu. Protams, Škapara viedoklī saskatāms arī subjektīvs aspekts, it sevišķi jautājumā par viņa aiziešanu no laikraksta, jo literatūrā sastopami dažādi viedokļi, ka viņš brīvdomīgu uzskatu paušanas dēļ ticis noņemts no amata – šādu viedokli savā grāmatā „Es laužu, tu lauzi, viņi lūza” izteica Sandra Kalniete²¹, bet viņš uzsvēra, ka viņš savu aiziešanu izteica, kā sen zināmu, un ka bijis tai sagatavojies.

Par vispārējo stāvokli kultūrā un mākslā astoņdesmitajos gados visuzskatāmāko ieskatu sniedza 2003. gadā izdotā autoru kolektīva grāmata – „Latvijas kultūras vēsture”²², kurā vispārīgi izklāstīts galveno kultūras sfēru raksturojums un attīstību Latvijā pēc hronoloģiskā principa. Jāuzsver, ka astoņdesmitajos gados procesi kultūrā nav tikuši atsevišķi izdalīti, tāpēc grūtības sagādāja konkrēts kultūras telpas raksturojums astoņdesmito gadu vidū, pārbūves laikā. Konspektīvāku ieskatu par kultūras attīstību šajā posmā sniedza M. Lapiņa grāmatā – „Latvijas kultūras vēsture XX gs. 40. – 80. gadi.”²³ Lielākoties apskatāmajā literatūrā kultūras procesi un politika tikuši skatīti Staļina laikā un vēlākos gados – astoņdesmitajiem gadiem nedaudz pieskaroties. Savukārt padziļinātāku ieskatu mākslas attīstībā padomju okupācijas gados sniedz autoru kolektīvā izdotā grāmata „Latvijas mākslas vēsture”.²⁴ 2004. gadā iznākušais „Latvijas Mākslinieku savienības” rakstu krājums „Daba. Vide. Cilvēks. 1984 - 2004”²⁵, kas tika veltīts izstādes „Daba. Vide. Cilvēks” divdesmitgadei. Palīdzēja izprast mākslā notikumus 1984. gadā saistībā ar aizliegto izstādi, un tika izmantota kā palīgliteratūra notikušās izstādes izpratnei. Šajā grāmatā sakopoti gan dažādu paaudžu mākslas speciālistu raksti, gan notikumu dalībnieku atmiņu vīzijas, kuras sniedza objektīvu ieskatu un raksturojumu attiecībā uz mākslas stāvokli 1984. gadā, kas ļāva arī izdarīt secinājumus par pārbūves priekšvēstnešu esamību 1984. gadā. Par tendencēm literatūrā un tās raksturojumu visobjektīvāk sniedz Guntis Berelis savā grāmatā „Latviešu literatūras vēsture”.²⁶

---

²¹ Kalniete S. *Es laužu, tu lauzi, mēs laužām, viņi lūza*. Rīga: Jumava, 2000.

²² Avotiņa A., Blūma D., Līdaka A., Ņefedova I., Šmite E. *Latvijas kultūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2003.

²³ Lapiņa M. *Latvijas kultūras vēsture XX gs. 40. – 80. gadi*. Rīga: Raka, 2002

²⁴ Bremša L., Brasliņa A., Bruģis D., Pelše S., Pujāte I. *Latvijas mākslas vēsture*. Rīga: Pētergailis.

²⁵ *Daba. Vide. Cilvēks. 1984 – 2004*. Rīga: Latvijas Mākslinieku savienība, 2004.

²⁶ Berelis G. *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.

1. Vispārējā stāvokļa raksturojums Latvijā (1984. – 1987.)

1984. gadā Latvijas Komunistiskās Partijas (LKP) 1. sekretāra amatu pildīja Augusts Voss, kuru vēlāk nomainīja Boriss Pugo. Astoņdesmitajos gados latviešu tauta sāka kļūt par mazākumu Latvijā – notika masveidīgu divplūsmu skolu ieviešana Latvijā, un lielākā daļa jaunuzcelto skolu – tika atvērtas ar krievu valodu. No pārvaldes struktūrām latviešu valoda tika gandrīz pilnīgi izspiesta. Liela uzmanība tika pievērsta izglītības un kultūras dzīvei, lai pēc iespējas pamatīgāk veidotu un nostiprinātu komunistisko pārliecību jaunajai paaudzei.²⁷

„Pašu astoņdesmito gadu sākumu – laiku līdz Leonīda Brežņeva nāvei – var dēvēt par stagnācijas laiku, kad notika paklausīga no Maskavas diktētas politikas īstenošana, kam raksturīga apzinātas nacionālās kultūras nīdēšana. Reformu piekritēji aktivizējās pēc Brežņeva nāves. Augstāko partiju vadītāju amatos cits pēc cita nāca kompromisa figūras, gados veci ģenerālsekretāri Konstantīns Čerņenko un Jurijs Andropovs, kuri bija tikai marionetes valdošās partijas elites rokās.”²⁸

Astoņdesmitajos gados uzplauksnīga problēmas, kuras arvien vairāk iezīmēja krīzes stāvokli Padomju Savienībā. Šīs problēmas bija saistītas ar ekonomiskā stāvokļa pasliktināšanos Padomju Savienībā, kuras izjuta katrs tās iedzīvotājs. „Dažāda veida patēriņa preču, pārtikas produktu trūkums parādīja PSRS ekonomiskās sistēmas nestabilitāti un vājumu. Īpaši krasi to izjuta Latvijā un citās Baltijas valstīs, kur dzīves standarts bija augstāks nekā citās PSRS teritorijās. Valstī tika realizēta pārmērīgā militarizācija un ekonomika tika plānota nesaprātīgi. Kā arī PSRS valdība nerēķinājās ar Latvijas dabas un vēstures objektu saglabāšanu. Nepārdomātas rūpniecības rezultātā pieauga dabas piesārņojums, kas izraisīja iedzīvotāju apzinīgākās daļās protestu. Īpaši tas attiecās uz Daugavas senlejas postīšanu, ceļot hidroelektrostacijas (HES), citu upju un Baltijas jūras piesārņošanu ar ķīmiskiem atkritumiem no rūpniecības un lauksaimniecības.”²⁹

1985. gada 11. martā, nomirstot Konstantīnam Čerņenko, par PSKP CK ģenerālsekretāru kļuva Mihails Gorbačovs, kurš 1985. gada aprīlī PSKP CK plēnumā pasludināja kursu uz pārbūvi (pārkārtošanos; perestroiku). Ar šo pasludināto kursu Gorbačovs cerēja risināt radušās problēmas Padomju Savienībā, galvenokārt, risināt ekonomiskās problēmas. „Līdz pārbūvei padomju režīms izcēlās ar centralizētu plānošanu, kuras birokrātija nomāca katru iniciatīvu. Tas bija izskaidrojams ar zemu darba ražību un zemas kvalitātes preču ražojumiem, kas liecināja arī par zemu dzīves līmeņa standartu. Reformu rezultātā Gorbačovs bija iecerējis Valsts plāna lomas mazināšanu. Uzņēmumos paredzēja ieviest

²⁷ *Latvija likteņgaitās 1918. – 1991. g.*, Rīga: Preses nams, 2006. – 211., 212.lpp.

²⁸ Turpat – 212. lpp.

²⁹ Turpat – 213.lpp.

saimniecisko aprēķinu. Rūpnīcām ļāva patstāvīgi noteikt pašām ražošanas apjomu, sabalansēt izdevumus ar ienākumiem un panākt peļņu, ko varētu izmantot jaunas tehnoloģijas ieviešanai, tādā veidā atsakoties no valsts subsīdijām. Līdztekus tika veicināta arī privātā iniciatīva pakalpojumu sfērā, amatniecībā, tirdzniecībā. Lauksaimniecībā atļāva kolhoziekiem un lauku iedzīvotājiem apstrādāt lielākus piemājas zemes gabalus. Laukos veidoja ģimeņu kopuzņēmumus. Šāda veida saimnieciskās reformas neapšaubāmi varēja būt nozīmīgas pastāvošajai valsts iekārtai, tās varēja kaut ko uzlabot ekonomikā, ražošanā, bet nevarēja ietekmēt padomju iekārtas pašus pamatus, jo turpināja pastāvēt centralizēta un plānotā saimniecības sistēma ar vienotu Valsts plānu resoru patvaļu, arī laukos palika vienīgā īpašuma forma – kolhozi un sovhozi.”³⁰

Mihaila Gorbačova sludinātā pārbūve skāra arī sabiedrību. Sabiedrībā mēģināja ieviest politiskas reformas. „Izsludinātā atklātība - „glasnostj” pilsoņos radīja brīvības sajūtu, paplašināja viņu tiesības, ļāva kritiski runāt sapulcēs, izteikties presē par noklusētām problēmām, piedalīties demonstrācijās, radīt neformālas organizācijas, iestāties pret migrāciju, dabas piesārņošanu, par latviešu valodas atjaunošanu. Tas viss kopumā liecināja par demokratizācijas procesu aizsākumu sabiedrībā.”³¹ Tāpat arī prese, televīzija un radio sāka runāt par sastopamajām problēmām. „Baltiju Gorbačovs uzskatīja par pārbūves laboratoriju. Ekonomiskās reformas partija un saimnieciskā vadība šeit uztvēra ar daudz lielāku izpratni un pretimnākšanu nekā citās republikās.”³²

Vērā ņemams notikums, apskatāmajā periodā ir 1986. gada 15. – 19. septembrī notikusī Šatokvas konference Jūrmalā starp ASV un PSRS delegātiem. Konference notika ar devīzi: „ASV – Padomju attiecību konference – ceļojums atklātā diplomātijā”.³³ Starp 250 amerikāņiem, kas ieradās Rīgā, bija toreizējie un agrākie ASV valdības pārstāvji, Šatokvas I³⁴ locekļi un prese. Konference notika Dzintaru koncertzālē Jūrmalā. Konferencē tika no ASV puses tika runāts par to, ka varas pieļaušana un tautu brīvi dotas piekrišanas nepieļaušana ir iemesli, kādēļ ASV nekad nav atzinusi un neatzīs Latvijas, Lietuvas un Igaunijas varmācīgās iekļaušanas PSRS legalitāti, tāpat tika runāts par Molotova – Ribentropa pakta slepeno protokolu. Sabiedrības uzmanība tika pievērsta arī Džeka Metloka viedoklim, kurš bija Nacionālās drošības padomnieks, prezidenta speciālais asistents, un vēlākais ASV vēstnieks

³⁰ Blūzma V., Celle O., Jundzis T., Lēbers A. D., Levits E., Ļubova Z. *Latvijas valsts atjaunošana 1986. – 1993.* Rīga: 1998. – 89.lpp.

³¹ Turpat – 90.lpp.

³² Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A., Zunda A. *Latvijas vēsture 20. gadsimts.* Rīga: Jumava, 2005. – 388.lpp.

³³ Blūzma V., Celle O., Jundzis T., Lēbers A. D., Levits E., Ļubova Z. *Latvijas valsts atjaunošana 1986. – 1993.* Rīga: 1998. – 91.lpp.

³⁴ Šatokva I – 1985.g. notikusī konference starp ASV un PSRS valdības pārstāvjiem un privātām personām no Ņujorkas.

Maskavā. Viņš uzmanību tieši vērta uz to, ka ASV de jure neatzina Baltijas valstu inkorporāciju PSRS sastāvā. Šī konference radīja lielu pacēlumu un sajūsmu latviešu vidū, lai gan Drošības orgāni centās izjaukt vietējo un ASV latviešu tikšanos, tomēr notika spontānas diskusijas un apciemojumi.³⁵ Šī tikšanās tiek atspoguļota arī „Literatūrā un Mākslā”³⁶. „Kopš pirmā referāta sāktā abu pušu domstarpību un pretrunu „jūras” viļņošanās parādīja, kā PSRS ārlietu ministra vietnieka V. Petrovska lietišķai abu valstu savstarpējo attiecību analīzei, ASV prezidenta vecākais konsultants PSRS jautājumos Dž. Metloks var tīri „amerikāniskā stilā” latviešu tautai izteiktos latviski iestudētos komplimentus, atzīmējot, ka mūsu tautieši ASV daudz laba darījuši savai mītnes zemei, un noklusējot, ka ASV devusi viesmīlīgu patvērumu arī hitleriskajiem kara noziedzniekiem, to skaitā latviešu fašistiem, apvienot ar cinisku paziņojumu, ka ASV valdība neatzīstot Baltijas padomju republiku iestāšanos Padomju Savienībā. Lai gan pats fakts, ka tieši Jūrmalā notiek šī tikšanās apliecina neapstrīdamo.”³⁷ Protams, „Literatūra un Māksla”, atbilstoši tā laika politiskajai situācijai un padomju ideoloģijai, nedrīkstēja tik atklāti rakstīt par šādām problēmām – kā Baltijas valstu okupācija, taču tomēr, lai arī komunistiskai ideoloģijai par labu, tiek atspoguļoti jautājumi, kādi tika risināti šajā konferencē, jo kā gan savādāk laikraksta 19. septembra numura vāks būtu rotāts ar foto attēliem no šīs tikšanās, kur skatoties uz šīm fotogrāfijām attēlots tikai pozitīvais no šīs konferences. Kopumā valdošais uzskats laikrakstā par šo konferenci bija pozitīvs. Tika uzskatīts, ka ir labi, ka šāda tikšanās notiek - tā tiek mazināts saspīlējums abu superlielvaru attiecībās.³⁸

Apskatāmajā periodā Latvijā – daudz tika runāts arī par resursu saprātīgāku izmantošanu. Sabiedrībā tika kritizētas ikdienas grūtības: dzīvokļu trūkums; Afganistānas pamestie kara invalīdi; kultūras vērtību postīšana.³⁹ Aktivitāte izvērtās ap Daugavas kaskādes ceturtnās spēkstacijas celtniecību. Šis HES projekts paredzēja appludināt lielas zemes platības Latvijā un Baltkrievijā.⁴⁰ Pret Daugavpils HES būvniecību krasi iestājās žurnālisti Dainis Īvāns un rakstnieks Artūrs Snips. Diskusija ap Daugavpils HES būvniecību plaši atspoguļota arī „Literatūrā un Mākslā”⁴¹, kur Dainis Īvāns un Artūrs Snips rakstā „Par Daugavas likteni

³⁵ Blūzma V., Celle O., Jundzis T., Lēbers A. D., Levits E., Ļubova Z. *Latvijas valsts atjaunošana 1986. – 1993.* Rīga: 1998. – 91.lpp.

³⁶ „Dialogs piecu dienu garumā” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 19.sept. – 2.lpp.; Birze M. „Kā jau rudenī – te lietus, te saule” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 17.okt. – 2.lpp.

³⁷ Anerauds J. „Asšķautņainā tikšanās” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 19.sept. – 2.lpp.

³⁸ Turpat – 2.lpp.

³⁹ Blūzma V., Celle O., Jundzis T., Lēbers A. D., Levits E., Ļubova Z. *Latvijas valsts atjaunošana 1986. – 1993.* Rīga: 1998. – 92.lpp.

⁴⁰ Turpat . – 100.lpp.

⁴¹ Īvāns D., Snips A. „Par Daugavas likteni domājot” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 17.okt. – 10., 11., 12.lpp.; Knoks J. „Vai jāatgriežas pie sirpja?” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 7.nov. – 10.lpp.; Eberhards G. „Neatgūstamais jāsaglabā!” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 7.nov. – 11.lpp.; Osipovs B. „Alternatīva” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 20. marts. – 5.lpp.

domājot” ievadā formulēta galvenā doma – „Vai vispār kādam ir zināms, cik neapreķināmi dārgi tautsaimniecībai un mūsu bērnu nākotnei izmaksās šī apšaubāmi grandiozā projekta realizācija.”⁴² Raksts izraisīja visai plašu apspriešanu televīzijā un presē, un sabiedrībai izdevās panākt HES celtniecības atcelšanu.⁴³ Pēc šī raksta publicēšanas „Literatūras un Mākslas” redakcija sarīkoja t.s. Apaļā galda diskusiju, uz kuru tika aicināti dažādi speciālisti.⁴⁴ Kopumā laikraksts visu 1987. gadu publicēja dažādus rakstus par Daugavpils HES celtniecību.

„Nedaudz šajā laikā tika runāts arī par deportācijām un kolektivizācijas izkropļojumiem.”⁴⁵ Tas manāms arī laikrakstā „Literatūrā un Mākslā”. Piemēram, literāte Marina Kosteņecka laikrakstā atklāti pauda savu viedokli šajā jautājumā - „Par tiem latviešiem, kurus aiz pārskatīšanās izveda uz Sibīriju, mēs vēl arvien runājam pusbalsī, lielākoties aizslēgtām durvīm, un šī neizteikšana līdz galam dod latviešu jauniešiem bagātīgu vielu tenkošanai. Bet varbūt pienācis laiks celt priekšā jaunās paaudzes tiesai arī šīs vēstures kļūdas? Varbūt ir nobriedusi nepieciešamība pilnā balsī pasacīt, ka nometnēs mūžīgā sasaluma joslā aizgāja bojā ne tikai latvieši vien, ka pēc nāves rehabilitēts arī milzums krievu inteliģentu?”⁴⁶ Viņas uzdotie retoriskie jautājumi pauž tajā laikā sabiedrībā briestošo atklātumu, kurš sāk parādīties teju vai visās dzīves sfērās, sabiedrība vairs jau nebaidās „celt gaismā” arī šādus – agrāk dziļi slēptus jautājumus. Svarīgi minēt arī 1987. gada 14. jūniju, kurā cilvēktiesību aizsardzības grupa „Helsinki - 86” noorganizēja ziedu nolikšanu pie Brīvības pieminekļa Rīgā, lai atgādinātu par 1941. gada 14. jūnijā deportētajiem Latvijas pilsoņiem. „Šajā pasākumā piedalījās vairāki tūkstoši cilvēku „Helsinkieši” tika vajāti no VDK, un šīs kustības izveidotājiem bija jādodas emigrācijā uz ārvalstīm.”⁴⁷ Māris Čaklais „Literatūras un Mākslas” redaktora slejā raksta – „14. jūnija vakara notikums lika domāt par to, ka noklusētais agrāk vai vēlāk top par drāmu”.⁴⁸ Kopumā tas bija sākums publiskiem masu pasākumiem, kuri bija saistīti ar nozīmīgām atceres dienām Baltijas republikās. „LKP sākotnēji uzskatīja, ka masu noskaņojums un kustība jāievada pārbūves gultnē. 25. martā tika atļauta radošo savienību organizēta ziedu nolikšana Brāļu kapos, oficiāli atļāva svinēt Līgo svētkus, Latvijas TV sākās raidījums „Labvakar”.”⁴⁹

⁴² Īvans D., Snips A. „Par Daugavas likteni domājot” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 17. okt. – 10., 11., 12. lpp.

⁴³ Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A., Zunda A. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005. – 38. lpp.

⁴⁴ Dzedulis Z. „Zaļā suņa alternatīva” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 25. apr. – 2., 10., 11., 15. lpp.

⁴⁵ Blūzma V., Celle O., Jundzis T., Lēbers A. D., Levits E., Ļubova Z. *Latvijas valsts atjaunošana 1986. – 1993*. Rīga: 1998. – 92. lpp.

⁴⁶ Kosteņecka M. „Tiesa nāk, piecerties!” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 24. okt. – 2., 7. lpp.

⁴⁷ *Latvija likteņa gaitās 1918. – 1991. g.* Rīga: Preses Nams, 2006. – 215. lpp.

⁴⁸ Čaklais M. „Redaktora sleja” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 19. jūn. – 2. lpp.

⁴⁹ Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A., Zunda A. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005. – 388. lpp.

Apskatāmajā periodā iezīmējas arī būtiskas problēmas sabiedrībā – alkoholisms un cīņa pret žūpību. Narkologs Jānis Strazdiņš, „Literatūrā un Mākslā”, atklāti pauda viedokli, ka Latvija ir „degvīna republika”, ka no visiem spirtotajiem dzērieniem degvīnu pie mums izdzer aptuveni 70 procenti. Viņš uzsvēra, ka alkoholisms nav tikai bioloģiska, bet arī sociāla un psiholoģiska problēma.⁵⁰ Šajā sakarā arī sabiedrībā, par izsludināto alkoholisma apkarošanas dekrētu 1985. gadā, parādās dažādi viedokļi saistībā ar šo problēmu, kā, piemēram, Viktors Avotiņš rakstīja – „Beidzot ir aptveroši konkretizētas un tiek īstenotas atbildības formas par pļēgurošanu dažādās tās izpausmēs. Protams, lai atrautu „cilvēku no pudeles”, pats grūtākais darbs saistās ar kultūrpsholoģijas pārmaiņu cilvēkā. Ir pavirši pētīti dzeršanas cēloņi. Ir pareizi jānovieto vērtības, tad būs arvien mazāk jādomā par žūpības sociālajiem iemesliem.”⁵¹ Šeit paustais viedoklis, manuprāt, vērs domas uz to, ka sabiedrībā ir iestājusies krīze – gan kultūrā, vērtībās, politiskajā ziņā, līdz ar to cilvēkiem ir zudusi ticība savā ziņā pastāvošajai iekārtai, bieži vien alkohols bija bēgšana no ikdienas problēmām, no pastāvošās iekārtas. Alkoholisma problēma šajā laikā aptvēra aizvien jaunākas paaudzes. Kā „Literatūrai un Mākslai” raksta Anda Līce - „Toreiz mēs vēl neaptvērām, ka solītā gaišā dzīve, daudziem būs pelēka, skumja un pat traģiska. Zaļajam pūķim manā paaudzē bija labi medību lauki.”⁵² Līdzās alkoholisma problēmām, tika runāts arī par narkotisko vielu ietekmi – tēma, par kuru agrāk tika maz diskutēts.⁵³

Paralēli politiskajām aktivitātēm sabiedrībā risinājās diskusijas par ekoloģijas problēmām. „Literatūrā un Mākslā” aizsākās rakstu sērija – „Cilvēks. Daba”, tāpat arī 1984. gada Mākslas dienas principā bija veltītas ekoloģijas un dabas aizsardzības tematikai. Taču sākoties pārbūves procesiem šī problēma pastiprinās vēl asāk. Šī dabas aizsardzības problēma kļuvusi aizvien aktuālāka arī „Literatūras un Mākslas” izdevumos, kuri ar saviem rakstiem rosina sabiedrību daudz ko pārdomāt, pārvērtēt.⁵⁴ 1987. gada 28. februārī Latvijā tika dibināts Vides aizsardzības klubs (VAK) Arvīda Ulmes vadībā. Vides aizstāvji par savu galveno uzdevumu izvirzīja apvienot kopdarbībā tos, kam rūp visu veidu kultūras pieminekļi, ekoloģija un cilvēcisku attiecību aizsargāšana.⁵⁵ Sākumā šī organizācija uzstājās pret vides nesakārtotību, bet vēlāk izvirzīja arī politiskas prasības. No tā izriet, ka ekoloģijas problēmām piemita arī politisks raksturs, un principā šīs problēmas bija kā maska – smagākiem, neatrisinātiem politiskiem jautājumiem un problēmām. Līdz ar to tika aizliegts rīkot mītiņus,

⁵⁰ Zelmenis M. „Atturības ceļa sākumā” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 25. apr. – 4., 5. lpp.

⁵¹ Avotiņš V. „Kur gan stādīt balto puķi?” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 18. jūl. – 11. lpp.

⁵² Līce A. „Plauktā nenoliekamais” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 26. sept. – 13. lpp.

⁵³ Rudzītis E. „Visveselīgākā narkotika” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 24. apr. – 10., 11. lpp.

⁵⁴ Meiers A. „Steidzami vajadzīga ekoloģizācija” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 10. janv. – 2. lpp.; Zandovska L. „Cilvēks un Daba” vai „Daba un cilvēks?” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 16. janv. – 10. lpp.

⁵⁵ Blūzma V., Celle O., Jundzis T., Lēbers A. D., Levīts E., Ļubova Z. *Latvijas valsts atjaunošana 1986. – 1993.* Rīga: 1998. – 101. lpp.

pulcināt cilvēkus – par vides degradācijām un postījumiem, jo tas stimulēja sabiedrībā uzskatu radikalizāciju, radīja bīstamas politiskas sekas, radot partijas funkcionāriem un padomju varas vadībai diskomforta apstākļus.⁵⁶

Problēmas iezīmējās arī izglītības un kultūras nozīmē sabiedrībā, it sevišķi jaunatnes vidū. Tika diskutēts par jautājumiem, kuri skāra latviešu valodas mācīšanu un humanitāro priekšmetu attiecību pret eksaktajiem. Tāpat iezīmējās problēmas sabiedrībā, proti, tika runāts par to, ka cilvēku garīgā un jūtu sfērā arvien vairāk iztukšojas un attālinās cits no cita, lai gan, pilsētās - fiziski spiesti dzīvot cieši kopā.⁵⁷ „Izglītības līmenis aug, garīguma deficīts arī. Tāpat arī bīstami pieaug dzīvo bāreņu un nevienam nevajadzīgo veco cilvēku skaits. Lietu un naudas kults plešas plašumā. Arvien vairāk daba jāsargā no „dabas kroņa” postošās ietekmes. Cīnās dvēseles tukšums ar garīgumu, masu kultūra ar jūtu kultūru, lietu pasaule ar gara pasauli, šaurs prakticisms ar tālredzīgu humānismu.”⁵⁸ Principā veidojas jauna paaudze, kurai tiek piedēvētas tendences, kuras nonāk pretrunā ar agrāk Padomju Savienībā pastāvošo iekārtu.

„Gorbačova sludinātā pārbūve pieprasīja ierastās kārtības pakāpenisku laušanu, atsacīšanos no dubultības principa, kā arī varas un cilvēku dialogu, interešu un darbības kopīgumu. Pārbūvei bija jāatrasa, jāiesaista cilvēks valsts varenības atjaunināšanā. 1986. gada PSKP 27. kongresā tika definēts, ka atklātums ir partijas „politisks jautājums”, tā „ir ķīla desmitiem miljonu strādnieku, kolhoznieku un inteligentu valstiskai, atbildības apziņas cauraustai attieksmei pret darbu, mūsu kadru psiholoģiskās pārkārtošanās izejas punkts”, „vārdu un darbu, tiesību un pienākumu saskaņa.”⁵⁹ Šī PSKP 27. kongresa atziņas tiek atspoguļotas arī „Literatūrā un Mākslā”, kur LVU politekonomijas katedras docents, ekonomikas zinātņu kandidāts, LVU partijas komitejas sekretārs Ojārs Potreki, kurš ievēlēts arī par 27. kongresa delegātu, stāsta par jauno sistēmu – „Partija izvirza uzdevumu paātrināt valsts sociālo un ekonomisko attīstību. Paātrināt, nevis vienkārši kāpināt augšupejas tempu. Kāpināt tempu nozīmē laika vienībā padarīt vairāk, strādājot ar tiem pašiem paņēmieniem kā līdz šim. Jēdziens paātrināt tagad nozīmē kaut ko citu. Tas nozīmē jaunu augšupejas kvalitāti, jaunu pieeju darbam, jaunu tehnoloģiju, jaunu darba organizāciju, jaunu ražošanas organizācijas un ražošanas psiholoģiju. Šo nepieciešamību nosaka vairāki faktori. Vispirms jau mūsu pašu iekšējās vajadzības. Liekas, nav tādu cilvēku, kas nevēlētos dzīvot atsevišķā

---

⁵⁶ Blūzma V., Celle O., Jundzis T., Lēbers A. D., Levits E., Ļubova Z. *Latvijas valsts atjaunošana 1986. – 1993.* Rīga: 1998. – 102.lpp.

⁵⁷ Dripe A. „Poziitīvais satraukums” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 22.aug. – 2.lpp.

⁵⁸ Turpat – 2.lpp.

⁵⁹ Zelče V. „Vēsture perestroikas redakcijā un Latvijas okupācijas jēdziens: 1988. gads”, *Latvijas Universitātes raksti: Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 250.lpp.

labiekārtotā dzīvoklī. Iegājuši veikalā mēs gribētu izvēlēties un nopirkt, nevis skraidīt un meklēt nepieciešamo. Un šīs katras mūsu valsts vēlmes tieši sakrīt ar partijas ekonomiskās stratēģijas un sociālās politikas mērķiem.”⁶⁰

„Atklātībai bija jāveic sociālā modinātājpulksteņa funkcija. Kaut arī no PSKP 27. kongresa izskanējušais teksts savā saturā un formā bija pārlicinošs un emocionāls, Mihailam Gorbačovam un viņa komandai tiešais dialogs ar sabiedrību neraisījās. Un nevarēja raisīties, jo tas faktiski pat nebija iespējams, - varas un sabiedrības ilgais un dziļais atsvešinājums liedza darboties savstarpējās sarunas un sapratnes kodiem. PSRS varas virsotne PSKP Centrālās komitejas 1987. gada janvāra plēnumā vidutāja lomā aicināja radošo inteliģenci, kurai bija (salīdzinājumā ar varas nomenklatūras pārstāvjiem) augsta autoritāte sabiedrībā. Tā bija vienīgā sociālā grupa, kas tika uzklausi un nereti labi sadzirdēta. Radošās inteliģences darbos, vārdos, pilsoniskajā stājā, pat vizuālajā veidolā cilvēki meklēja varas kritiku, opozicionārismu, intelektuālos un morālos orientierus, ētiskas vērtības, savas dzīves sajūtas formulējumu. Turklāt varas un radošās inteliģences attiecības veidoja noteikts sadzīvošanas - sadarbības princips. Tai tika nodrošināts materiālais atbalsts, pat privilēģijas, oficiālie pagodinājumi, pretī saņemot radošās inteliģences lojalitāti un piekrišanu darboties varai vēlamās robežās un arī tās interesēs. Radošā inteliģence vislabāk spēja paveikt (un tradicionāli veica) varas ideoloģisko nostādņu retranslatora funkciju.”⁶¹ Kā, piemēru, var minēt J. Petera referātu Latvijas PSR Rakstnieku Savienības partijas pirmorganizācijas sapulcē, kur viņš izklāsta, cik svarīgi iedvest cilvēkiem pārliecību, ka viņiem „jāpilda partijas norādījumi”, bet jābagātina partija ar jaunām idejām, ar praktisko ikdienas pieredzi. „Viss, kas pašreiz notiek mūsu sabiedrībā, visi šie centieni iedegt gaismu tur, kur vairākus gadus bija valdījusi krēsla vai tumsa, ir tuvināti ar konkrētu cilvēku pūlēm.”⁶²

Jebkurā gadījumā kultūra tika uzskatīta par galveno ieroci, lai ietekmētu un ieciklētu sabiedrības apziņu virzībā uz „pārbūvi”. Piemēram, Maskavā notikušais Rakstnieku savienības 8. kongress, kur par galveno literatūras uzdevumu tika izvirzīts – cilvēka psiholoģijas pārveide partijas izvirzīto jauno uzdevumu gaismā.⁶³

Raksturojot kultūras telpu aplūkojamā laika posmā, jāmin, ka astoņdesmito gadu sākumā un vidū tā tika apgūta un paplašināta. Sociālistiskā reālisma kanonu paplašināja tik tālu, ka tajā mēģināja iekļaut virzienus, kam nebija nekā kopīga ne ar sociālismu, ne ar reālismu. „Vienlaikus mēģināja politiski adaptēt dažādas kustības, virzienus, masu kultūru

⁶⁰ Potreki O. „Izaugsmes paātrinājums” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 21. febr. – 2.lpp.

⁶¹ Zelče V. „Vēsture *perestroikas* redakcijā un Latvijas okupācijas jēdziens: 1988. gads”, *Latvijas Universitātes raksti: Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 250.lpp.

⁶² Peters J. „Minēt lielo nākamības mīklu” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 12. jūn. – 2.lpp

⁶³ „Būt dzīves vidū, kalpot tautai” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 4. jūl. – 2.lpp.

izpausmes – rokmūziku, diskotēkas, ekoloģisko kustību, pakļaujot to komjaunatnes vai citu varas struktūru patronāžai. Pastiprinājās tendence agrāk apkarotās kultūras izpausmes piejaucēt, izmantot ideoloģiskiem mērķiem. Kultūra bija arī sava veida vitrīna, ko varēja demonstrēt ārzemēs, lai parādītu, ka latviešu tauta padomju Latvijā plaukst.”⁶⁴ Tomēr iespējas izpausties un izstādīties ārzemēs māksliniekiem bija visai ierobežotas. Latvieši savu kultūru plašāk varēja demonstrēt tikai Padomju Savienībā. „Tajā pašā laikā tika apkaroti visi virzieni, kuri nebija akceptēti vai kuru pārstāvji nevēlējās sadarboties. Pretestība izpaudās gan caur oficiālajām struktūrām – radošām savienībām un laikrakstu „Literatūra un Māksla”, izmantojot valsts dotās iespējas, gan arī paplašinoties „ārpussistēmas” sfērai.”⁶⁵

„Šajā laikā kultūras dzīvē ienāca arī jauna paaudze, kas nebija piedzīvojusi represijas un intelektuālo teroru un par to nezināja pārāk daudz. Jaunā paaudze bija izglītotāka un labāk informētāka par pasaules kultūras tendencēm. Šī paaudze bija arī daudz mazāk ideoloģizēta. Tēlotājā mākslā ienāca tādi virzieni kā sirreālisms, hiperreālisms, konceptuālisms. Lai gan kontakti ar ār pasauli bija ierobežoti, intelektuāļiem bija pietiekami daudz informācijas par tendencēm pasaules kultūrā, kaut nereti pastāvēja zināma nobīde laikā. Dažās jomās radošā brīvība bija lielāka nekā Maskavā un Ļeņingradā. Tomēr tas notika ar lielām grūtībām, un galu galā pat drosmīgākie mēģinājumi tika pārtraukti, piemēram, 1984. gadā priekšlaikus slēdza izstādi „Daba. Vide. Cilvēks”.”⁶⁶

Padomju laika mākslas būtiska loma bija līdzību jeb Ezopa valodai. Kā, piemērus, var minēt – latviešu rakstu fragmentus gobelēnos, tautasdziesmu tekstus un melodiju izmantošana mūzikā un dzejā. „Līdzās tām – neskaitāmas tēlu audos filigrāni iestrādātas un ar neapbruņotu aci nesaskatāmas Neatkarības, Savējā laika un Savējo piederības zīmes. Un tieši tāpat – pēc spoguļattēla principa – bija izstrādājies mākslinieku izteiksmes līdzekļu kopums, kas padomiskās regālijas, svešās kultūras un tradīciju zīmes kontekstā iekomponēja tā, lai tās paustu negatīvu nozīmi.”⁶⁷ Taču ne tikai literāti izmantoja Ezopa valodu, arī vara arvien biežāk pielietoja šo valodu – runājot ar sabiedrību, noslīdot aizstāvēšanās pozīcijā.⁶⁸

Runājot par kultūru šajā periodā, jāmin arī problēmas, kuras iezīmējas kultūras procesos. Šajā laikā radošās inteliģences starpā notiek aktīvas diskusijas par kultūras attīstības problēmām, par kultūras nozīmes mazināšanos sabiedrībā, kas arī iezīmē brūkošās „vecās iekārtas” dzīvot nespēju. Diskusiju pamatā galvenais jautājums – kā pastiprināt kultūras nozīmi sabiedrībā, izvirzīt tās nozīmi un kā organizēt kultūras darbu un procesus republikā.

⁶⁴ Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A., Zunda A. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005 – 370.lpp.

⁶⁵ Turpat – 370.lpp.

⁶⁶ Turpat – 371.lpp.

⁶⁷ *Daba. Vide. Cilvēks. 1984 – 2004*. Rīga: Latvijas Mākslinieku savienība, 2004 – 45.lpp.

⁶⁸ Bleiere D. „Varas Ezopa valoda: vēstures tēma *Gadu gredzenos*”, *Karogs*, 2007. – Nr.3. – 116., 117.lpp.

Tiek skarti tādi jautājumi – kā tiek gatavoti kultūras darbinieki, kāds ir kultūras darba teorijas līmenis. Šos jautājumus risina gan inteliģence, kultūrai tuvu stāvoši cilvēki, gan uz diskusijām tiek aicināti arī cilvēki, kuru ikdiena neskar kultūras procesus.

Neskatoties uz visu pastāvošo iekārtu, kādā dzīvoja latviešu tauta – „kopumā Padomju Savienībā vienkāršo ļaužu un birokrātijas atbalsts režīmam nebija „sociālistisks”, bet tradīcija. Cilvēki nebija akceptējuši varas „sociālismu”, bet palika uzticīgi savām personiskajām atmiņām un pieredzei, kas iegūta valsts industrializācijas, pēc tam kara gados, kā arī lepnumam par vareno lielvalsti ar tās specifisko politisko kultūru. Šī dažādo notikumu virkne un izjūtas, emocijas padomju cilvēkam bija viņu „īstais sociālisms”.”⁶⁹

---

⁶⁹ Zelče V. „Vēsture *perestroikas* redakcijā un Latvijas okupācijas jēdziens: 1988. gads”, *Latvijas Universitātes raksti: Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 250.lpp.

2. Literatūras attīstības atspoguļojums „Literatūrā un Mākslā” (1984. – 1987.)

Padomju Savienībā oficiālais virziens literatūrā bija sociālistiskais reālisms, kurš oficiāli Padomju Savienības mākslā un literatūrā pastāvēja līdz pat tās sabrukumam. Saskaņā ar šo virzienu, Padomju Savienībā - līdz ar to arī Latvijā, nebija pieļaujams atspoguļot literatūrā eksistējošās negatīvās parādības valstī. Būtībā sociālistiskajam reālismam ar īstenu reālismu sakara bija visai maz. Tomēr dzejnieki un rakstnieki atrada veidus, kā zemtekstu veidā atspoguļot patieso realitāti - pateicoties Ezopa valodai. Kā uzskata Daina Bleiere, sešdesmitie – astoņdesmitie gadi ir laiks, kad arī vara arvien biežāk, faktiski sistemātiski, pielietoja Ezopa valodu, runājot ar sabiedrību. Atšķirībā no Staļina laikiem, astoņdesmitajos gados padomju literātu darbu kritēriji arvien vairāk izplūda.⁷⁰ Sociālistiskais reālisms pastāvēja, bet astoņdesmitajos gados tas vairs nebija tik izteikts literatūrā, kā tas bija vērojams agrāk.

Literatūrā, astoņdesmitajos gados un to vidū, ienāca jauna rakstnieku un dzejnieku paaudze. Pirms tam pastāvošā literārā hierarhija bija stabila – Alberts Bels, Regīna Ezera, Zigmunds Skujiņš, Visvaldis Lāms, Mārgers Zariņš, Ilze Indrāne, Andris Kolbergs. Proza šajā laikā bija pārāk mierīga un stabila – trūka novitātes, jaunu tendenču, radikālāku virzienu, jaunu māksliniecisko ceļu meklējumu. Tātad neatkarīgi no politiskās dzīves pārmaiņu procesiem, literatūrā manāmas pārmaiņas ieviesa jaunās paaudzes ienākšana. Ar šo paaudzi literatūrā pavīdēja kvalitatīvāku izmaiņu iespējamība. Šo jauno prozu aizrautīgi lasīja jaunatne atzīdama par „savējo”, un tās autori bija jauni – Andra Neiburga, Gundega Repše, Eva Rubene, Aija Vālodze, Rudīte Kalpiņa.⁷¹ „Šīs autore dažbrīd pat agresīvi vērsās pret muļķīgo „jaunatnes literatūras” stereotipu. Taču viens no pirmajiem šo stereotipu lauza Andris Puriņš, kurš rakstīja jaunatnes romānus ar zināmā mērā šokējošiem efektiem, tiem laikiem neatbilstošiem, kā, piemēram, jaunatne viņa darbos ne tikai čakli mācījās, kala nākotnes plānus, bet arī iedzēra šņabi, mīlējās un klausījās labu mūziku.”⁷² Šis „jaunatnes literatūras” stereotips, pret kuru jaunās autore vērsās, bija agrāk attēlotā „kārtīgā” padomju jaunatne, kura Padomju Savienības literārajos darbos tika attēlota tikai no pozitīvās puses – kā sociālisma lepnums, kas nenogurstoši mācās, strādā un ir kā paraugs visiem. Kopumā notikušās izmaiņas latviešu prozā astoņdesmitajos gados izraisīja sabiedrībā dažādus viedokļus un reakcijas. „Literatūras un Mākslas” izdevumos tika risinātas pārdomas par kultūras un mūsdienu jaunatnes degradāciju, par literatūras vienkāršošanu un sava veida primitīvismu. Literātu starpā veidojās tāds kā paaudžu konflikts. Kā, piemērs tam ir, jaunās

⁷⁰ Bleiere D. „Varas Ezopa valoda: vēstures tēma *Gadu gredzenos*”, *Karogs*, Nr.3., 2007. – 116.lpp.

⁷¹ Berelis G. *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. – 292., 293.lpp.

⁷² Turpat – 292., 293.lpp.

literātes Rudītes Kalpiņas raksts laikrakstā – „Es zinu tik daudz, cik es saku...”⁷³. Šajā rakstā viņa, savas paaudzes vārdā, atklāti pauda savu viedokli par pašreizējo stāvokli sabiedrībā, par sabiedrībā valdošiem uzskatiem un stereotipiem attiecībā uz jaunatni. „Mēs esam ienākuši pasaulē tādā laikā, kad visloģiskākais šķita neko neuzsākt, - tāpat nekas neiznāks. Birokrātiskie cietokšņi ir drošs apliecinājums šīm domām. Nepamet būra sajūta, jo par ikvienu lietu, problēmu esam radināti domāt vienpusēji, ignorējot citus viedokļus.”⁷⁴ Šeit pilnībā atspoguļojas jaunatnes vēlme izteikties, gūt uzmanību, lauzt iesīkstējušos principus attiecībā uz jaunatni un tās problēmām. Tāpat Rudīte Kalpiņa pauda neapmierinātību, ka viņas vecāku paaudze uz visām negatīvajām tendencēm, un uz šo ierobežotību ir pasīvi noskatījušies.⁷⁵ No tā var secināt, ka jaunā paaudze vairs nebija tik ierobežota savos viedokļos - viņos nebija respekta un bijības pret padomju ideoloģiju, kā arī parādījās zināmi neticība padomju dzīves modelim. Diezgan asi uz viņas publikāciju reaģēja literāte Marina Kosteņecka - „Ja atmiņa mani neviļ, arī mums divdesmit gadu vecumā nebija ieteicams, spriest par iekšpolitiku, arī mēs skolā maršējām, bungām rībot, tomēr es nevaru teikt, ka šī rīboņa būtu apdullinājusi gluži visu paaudzi - daudzi spēja aiz mundrajiem augsto sasniegumu soļiem saklausīt patiesu sāpju pilno Ojāra Vācieša balsi, pārciest Vizmas Belševicas „Iakstīgalu infarktu” un, nenododot savu pārliecību, sagaidīt to dienu, par kuru Knuts Skujenieks teicis „Kad akmens novēlās no sirds”. Taisnību sakot, mēs ienācām dzīvē un literatūrā, tverdamies aiz viņu platajam muguram.”⁷⁶ Šeit apstiprinās literatūrā izteiktais apgalvojums, ka literatūra atrada veidus, kā uzrunāt tautu, lai arī šķietami literatūrā t.s. vecā paaudze bija nostabilizējusies, nesniedzot neko jaunu, tomēr literatūrā nebija valdījusi stagnācija – problēmas tik akcentētas, bet apslēptā veidā. Savukārt pārbūves laikā, jaunākās paaudzes rakstnieki, balstoties uz sludinātajiem atklātības lozungiem, un izmantojot pat savā ziņā, kā ieganstus, varēja pavisam oficiāli paust savus viedokļus. Līdz ar to literatūrā dominēja šajā periodā dominēja tāds kā paaudžu konflikts – nesaprašanās starp vecākās un jaunākās paaudzes literātiem, kas tika atspoguļots arī „Literatūrā un Mākslā”. Piemēram, Jānis Peters uzskatīja, ka jaunos nedrīkst apvainot, kādās īpašās ambīcijās un savas paaudzes izspēlēšanā. Tas ir mīts, ko uzmanīgi ieskatoties, rada nevis paši jaunie rakstnieki un mākslinieki, bet ap viņiem riņķojošie teorētiķi no žurnālistikas un pusžurnālistika.”⁷⁷

Kopumā jaunais, nepadomiskais laikrakstā netika vērtēts viennozīmīgi pozitīvi. No vienas puses literātu aprindās pamazām ienāca paaudze, kura atļāvās pateikt vairāk nekā pirms tam bijis ļauts, taču no otras puses šajā laikā izvērtās diskusijas, vai vienlaikus ar

⁷³ Kalpiņa R. „Es zinu tik daudz cik, es saku...” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 29.aug. – 6.lpp.

⁷⁴ Turpat – 6.lpp.

⁷⁵ Turpat – 6.lpp.

⁷⁶ Kosteņecka M. „Tiesa nāk, piecēlies!” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 24.okt. – 2., 7.lpp.

⁷⁷ Peters J. „Minēt lielo nākamības mīklu” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 12. jūn. - 2.lpp.

politiskās brīvības pieaugumu, nesāka parādīties kultūras vērtību degradācija, kā arī zināma degradācija literatūras jomā. Literatūras centrālā problēma, kura tika risināta laikraksta slejās, bija - vai jaunā paaudze ar savu brīvdomīgo, diezgan vienkāršoto, pašpārliecināto viedokli neiezīmēja arī sava veida kultūras degradāciju un vienkāršotību, vai šī jaunā literatūra ir kvalitatīva?⁷⁸ „Literatūrā un Mākslā” tika pausts arī viedoklis - ja nekas netiks darīts, kultūra un māksla sasniegs tikai tādu kā butaforijas līmeni. Šādu viedokli pārstāvēja Regīna Ezera „Literatūrai jāiedziļinās visā, kas ir ap cilvēku un cilvēkā. Nolaisties avotos, uzrakt – kā tagad pieņemts sacīt – saknes. Tas viss ir literatūras objekts. Mēs esam pārlieku pašpārliecināti. Mums liekas, ka zinām visu. Ir paties prieks, ka varēsim rakstīt atklātāk, gan zināmas bažas, ka šī atklātība var kļūt par pašmērķi. Literāta pašapliecināšanās jaunu stereotipmodeli. Modi. Bez šaubām galvenais kritērijs ir patiesīgums. Bet jāsaprot viens – pilnīgi izslēgta tāda darba ilgstošāka dzīves spēja, kam trūkst augsta mākslinieciskuma. Plika aktualitāte var pastāvēt zināmu laiku.”⁷⁹ Problēma iezīmējas literatūras kvalitātē, tika runāts par literatūras atražošanu attiecīgi sludinātajiem pārbūves lozungiem – literātiem bija jāveic t.s. retranslatora funkcija – jāatferē sabiedrībai pārbūves nepieciešamība un jēga, cik nozīmīgi sabiedrībai pārkārtoties jaunajam laikam. Savukārt, „Literatūra un Māksla” uzdrīkstējās runāt par to, vai šāda tipa darbi vispār ir nepieciešami, jo tie nebūs aktuāli.

Tomēr arī šajā problēmā iezīmējas pretrunas, jo, piemēram, dzejnieks Jānis Rokpelnis uzskatīja, ka literārā paaudze rodas sabiedrības sociālo situāciju lūzumpunktos, kāds, piemēram, bijis partijas 20. kongress. „Šī jaunā paaudze apliecina, ka sabiedrībā un kultūrā ir iestājies lūzuma punkts – stagnācijas vairs nebūs.”⁸⁰ Stagnāciju salauza arī jaunā dzejnieku paaudze, kura parādījās septiņdesmito gadu nogalē un astoņdesmito sākumā - Amanda Aizpuriete, Māris Melgalvs, Klāvs Elsbergs, Anna Rancāne, Inese Zandere, Guntars Godiņš, Egils Zirnis, Pēteris Brūveris un Andris Žebers.⁸¹ Jau viņu debijas grāmatas pauda mazliet demonstratīvi uzsvērtu atšķirīgumu – tieksme noārdīt iesīkstējušo dzejas hierarhiju. Dzejnieks Jānis Rokpelnis uzskatīja - „Šī jaunā dzejnieku paaudze aiziet no sabiedrības, tā iegremdējas personības dvēseles pasaulē, tai jūtama tieksme uz nacionālajām saiknēm, šīs paaudzes valoda kļūst saprotama tikai svaidītajiem.”⁸²

Runājot par astoņdesmito gadu dzeju, grūti ir fiksēt kaut ko centrālu un vienojošu. Kopīgais šiem jaunajiem dzejniekiem bija vēlēšanās iet savādāku ceļu nekā iepriekšējā dzejnieku paaudze. Kā, uzskata Guntis Berelis⁸³, tad šo jauno dzejnieku paaudzei bija alerģija

⁷⁸ Jainaitis G. „Cilvēka izpētei nekad nebūs gala...” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 4. jūl. – 2., 6., 7.lpp.

⁷⁹ Peters J. „Minēt lielo nākamības mīklu” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 12. jūn. - 2., 6., 7.lpp.

⁸⁰ „Atbildības mērs” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 15.aug. – 12., 13.lpp.

⁸¹ Berelis G. *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. – 267.lpp.

⁸² „Atbildības mērs” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 15.aug. – 12., 13.lpp.

⁸³ Berelis G. *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.

pret „centru”. Par šo dzejnieku „centru” tika uzskatīti - Ojārs Vācietis, Vizma Belševica, Imants Ziedonis, vēlāk arī Imants Auziņš, Māris Čaklais un Jānis Peters. „Visi pārējie dzejnieki atradās šo dzejnieku ietekmes sfērā vai kaut kur perifērijā.”⁸⁴ Principā astoņdesmito gadu dzejai grūti ir atrast kopsaucēju, jo tā ir diezgan diferencēta. Prozaīķe Māra Svīre, raksturojot astoņdesmito gadu dzeju, pauž nedaudz savādāku redzējumu, ka „Šī dzeja ir prāta dzeja - tā nav jūtu dzeja. Cilvēku prāti ir tik nodarbināti domājot par dzīvi, un cilvēki paši ik brīdi iedomājas, ka ir tik spriestspējīgi, ka šī prāta dzeja viņus neietekmē. Cilvēkiem tagad vajadzīga emocionālā dzeja, jūtu dzeja.”⁸⁵

Salīdzinoši jāuzsver, ka tomēr „Literatūra un Māksla” īpaši neakcentēja jauno literātu un dzejnieku publikācijas, tādēļ grūti vērtēt literatūras attīstību, laika posmā no 1984. – 1987.gadam. No radošās inteliģences, vecākas paaudzes literātu puses bija jaušami novatoriski viedokļi attiecībā uz tālāko literatūras, mākslas un kultūras attīstību. Regīna Ezera intervijā laikrakstam uzsvēra, ka jācenšas attīstīt, nostiprināt kvalitatīvos ieguvumus mākslā un literatūrā, ko mēs esam guvuši no šī laika pārmaiņām. „Nevis mēģināt zaudēto atgūt, liekot ielāpus uz vecām panckām, bet nostiprināt to, ko vēl neesam pazaudējuši. Es domāju, mākslu kā kopumu. Mākslas godīgāko un talantīgāko daļu. Ja mēs pašlaik drīkstam pateikt vairāk patiesības par dzīvi, nekā līdz šim esam varējuši, tad centīsimies to darīt. Nelolojot veltīgas ilūzijas, ka varētu atgūt zaudēto.”⁸⁶

Literatūras sfērā nevar viennozīmīgi saskatīt reālu pārmaiņu esamību. Formāli, sākoties pārbūvei, tika sludināts, ka arī literatūrai jāorientējas uz pārmaiņām, taču reālu pārmaiņu esamību, aplūkojot „Literatūras un Mākslas” izdevumus, nevar īsti saskatīt šajā laikā, vai to ir maz. Inteliģences risinātās diskusijas ir tikai formālas. Piemēram, Jānis Peters PSRS Rakstnieku 8. kongresā Maskavā izklāstīja problēmas Latvijas kultūras dzīvē. Viņš uzsvēra, ka Latvijā vēl joprojām nav solītās bērnu literatūras izdevniecības, kas, savukārt, iezīmēja pārbūves sludināto lozungu pretrunīgumu.⁸⁷ Reālāku pārmaiņu esamība bija saskatāma diskusijās par latviešu valodas nozīmi. To apstiprināja laikrakstā publicētais izvilks no Latvijas rakstnieku 9. kongresa, kurā tika vērsta uzmanība uz valodas saglabāšanu. „Ar Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas biroja atbalstu sākot ar 1987. gadu, skolēnu pavasara brīvdienu laikā republikā tiks organizēti Valodas svētki, kuri ir aicināti dot savu ieguldījumu valodas kultūras, nacionālās pašapziņas un internacionālās atbildības celšanā.”⁸⁸ Latviešu valodas, vēstures un folkloras saglabāšana atspoguļojas arī dažos literārajos darbos. Piemēram, Māra Zālīte bija izdevusi dzejoļu krājumu „Nav vārdam

⁸⁴ Berelis G. *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. – 274., 275.lpp.

⁸⁵ „Mākslas tēls. Radītāja personība. Konflikts.” // *Literatūra un Māksla*, 1985.g., 9. aug. – 2., 6., 7.lpp.

⁸⁶ Jainaitis G. „Cilvēka izpētei nekad nebūs gala...” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 4. jūl. – 2., 6., 7.lpp.

⁸⁷ Peters J. „10 minūtes par mums būtisko” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 11. jūl. – 2.lpp.

⁸⁸ Turpat – 2.lpp.

vietas”, kurš iznāca 1985. gadā. „Literatūras un Mākslas” publikācijās šis krājums tika vērtēts, kā spilgts „latviskās mentalitātes” apliecinājums - kas palīdz nostiprināt uzsākto valodas saglabāšanas kursu.⁸⁹ „Māras Zālītes dzeja ir viens no faktiem mūsdienu kultūrā, kas iezīmē Māras atgriešanos. Vēl ne dzīvē, bet mākslā atgriežas sievietē māte ar tīri latvisku mentalitāti, ar mītiskās Māras pašapziņu.”⁹⁰

Kopumā vērtējot literatūras attīstību, laikraksta „Literatūra un Māksla” 1984. – 1987. gada izdevumos, grūti konstatēt kādu būtisku reālu pārmaiņu esamību. Radošās inteliģences noskaņojums attiecībā uz procesiem literatūrā un vispār kultūrā vērojams, kā diezgan pesimistisks. „Literatūra un Māksla” arī lielākoties publicēja literātu viedokļus attiecībā uz pārmaiņu procesiem valstī, bet tie vairāk izpaudās tikai, kā formāla nepieciešamība. Proti, rakstnieki un dzejnieki savā ziņā bija spiesti nebūt sabiedriski kūtri, no viņu puses arī tika gaidīta pārbūves lozungu sludinātā frāžainība un aktīva dalība. Kā, piemēram, Jāņa Petera runa kādā kongresā - „Turpmāk mums būs jāizcīna arī smaga iekšēja cīņa katram sevī – pret savu paša nedemokrātismu, pret iniciatīvas apspiešanu citos un par iniciatīvas atraisīšanu sevī. Arī mēs, Padomju Latvijas rakstnieki, šoreiz nevaram neapzināties, ka mums ikdienā ir lielas iespējas izcīnīt brīvību sev un citiem. Jo brīvību nevar pasludināt, to var tikai iekšēji padziļināt smagā, nogurdinošā, neatlaidīgā darbā. Manuprāt, radošās brīvības pakāpe rakstniekam ir tieši atkarīga no talanta pakāpes.”⁹¹ Lielākās izmaiņas, kuras literatūrā notika bija pakāpeniskā jaunās paaudzes ienākšana, paralēli darbojoties kopā ar t.s. veco paaudzi, bet nevar īsti saistīt ar politiskajiem apstākļiem – pārbūves sākšanos, atklātības lozungu sludināšanu. Jaunās literātu un dzejnieku paaudzes ienākšana literatūrā vērtējams kā dabisks process, kas neatkarīgi no politiskajiem apstākļiem būtu noticis, un tas, ka šī paaudze vērsās asāk un atklātāk pret dažādā dzīves negācijām, izskaidrojams ar to, ka šī jaunā literātu un dzejnieku paaudze vairs nebija tūlītējā pēckara paaudze, šī paaudze nebija piedzīvoju ne terorus, ne citāda veida apspiestību, līdz ar to tā jutās un varēja izteikties brīvāk.

Salīdzinot 1984. un 1985. gada izdevumos ar 1986. un 1987. gada izdevumiem – laikrakstā literatūrā nevar konstatēt kādus būtiskus pārbūves priekšvēstnešus. 1984. un 1985. gada izdevumos vēl valda zināma stagnācija literatūras sfērā. Laikrakstā tika risināti tikai formāli literatūras jautājumi – gan no mākslinieciskā viedokļa, gan no ideoloģiskiem aspektiem, kā, piemēram, - „Pastiprināt literatūras un mākslas ietekmi uz personības veidošanos jau no mazotnes, veltīt jaunās paaudzes idejiski tikumiskajai attīstīšanai un jūtu kultūras audzināšanai ne mazāku uzmanību kā zinātņu pamatu mācīšanai.”⁹² Zināmas

---

⁸⁹ Zālīte M. „Vai visi vakarā jeb Māras princips” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 1. aug. – 7. lpp.

⁹⁰ Turpat – 7. lpp.

⁹¹ Peters J. „Minēt lielo nākamības mīklu” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 12. jūn. - 2. lpp

⁹² Misiņa M. „Ar runāšanu parāds nav nolīdzināms” // *Literatūra un Māksla*, 1985. g., 4. janv. – 2. lpp.

pārmaiņus iezīmes arī ir jūtamas tikai laikraksta numuros sākot ar 1986. gadu. Šīs pārmaiņas spilgti izpaudās, manuprāt, tieši literātes Rudītes Kalpiņas rakstā.⁹³ Kalpiņas viedoklis apstiprināja to, ka stagnācijas literatūrā vairāk nebūs – „jaunie” izteiksies un atklās to, kas visu laiku ticis apslēpts. Pārmaiņa literatūrā arī ir tā, ka pastiprināta uzmanība tika pievērsta tieši jauniešiem, kā sociālai grupai – jaunatnei veltītā literatūra veidojās kvalitatīvāka un reālāka. Tāpat arī jaunā literātu paaudze nebaidījās paust savos viedokļos negatīvās parādības valstī – līdz ar to iezīmējās zināmas pārmaiņas literatūrā, bet laikrakstā šāda tipa viedokļi tika atspoguļoti tikai ar 1986. gadu.

---

⁹³ Kalpiņa R. „Es zinu tik daudz cik, es saku...” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 29.aug. – 6.lpp.

3. Mākslas attīstības atspoguļojums „Literatūrā un Mākslā” (1984. – 1987.)

Māksla Latvijā arī tika pakļauta Padomju Savienības ideoloģiskajai sistēmai – sociālistiskais reālisms tika uzspiests, kā galvenais mākslas virziens. Neskatoties uz to visu, mākslinieka autoritāte sabiedrībā bija liela. „Māksla bija tā, kas totalitārisma laikā saglabāja un uzturēja vispārcilvēciskas vērtības, priekšstatu par personības garīgo brīvību un viņa individualitātes jēgu. Pats mākslas darbs, pelēcīguma, vienveidības un pieaugošās garīgās apātijas laikā, saglabāja priekšstatus par skaisto, unikālo, materiāla īstumu, labi padarītu darbu. Ideoloģizētās mākslas attīstība sāka izsīkt astoņdesmito gadu vidū, kad Latvijas māksla kopumā sāka attīstīties klasiskā modernisma virzienā.”⁹⁴ Pēdējā padomju pieeģadē mākslas dzīve Latvijā daudzējādi pietuvinājās Rietumu veidoiam. Varētu piekrist literatūrā izteiktajam apgalvojumam, ka sociālais reālisms jau sen bija pagājis mītu pasaulē.⁹⁵ Mākslā, tāpat kā politiskajā dzīvē, bija iestājies jauns periods. Šis periods bija piesātināts ar visdažādākajām avangardistu aktivitātēm, instalācijām un performancēm.⁹⁶ Kā ietekmes avoti populāri bija Parīzes skolas mākslinieki, jo astoņdesmito gadu otrajā pusē māksliniekiem pavērās iespējas gūt iespaidus ārzemēs - izstādīt un pārdot savus darbus. Rietumvācija pakāpeniski izveidojās par pirmo latviešu avangardisma starptautiskās manifestēšanās un atzīšanas vietu.⁹⁷ „Latvijā notika nepārtraukti laikmetīgās mākslas procesi. Daudzas lietas, ko nevarēja atļauties sociālistiskā reālisma dogmām strikti pakļautajās tēlotājas mākslas nozarēs, bija iespējams risināt tā dēvētajā dekoratīvi lietišķajā mākslā un dizainā.”⁹⁸ Tomēr pastāvēja arī, tā sacīt, ideoloģizēti mākslas žanri, formas, kas tika radīti un veidoti atbilstoši saimniecības, rūpniecības vajadzībām, principā pakļauti ražošanas prasībām. Savā ziņā kultūra un māksla bija arī valsts ekonomikas un saimniecības līmeņrādītājs, atskaite. Šādu apgalvojumu izteica mākslas zinātniece Ramona Umblija savā rakstā „Literatūrai un Mākslai” - kurā viņa apskatīja pārtikas preču iesaiņojumu veidus. Atklājot, ka šo preču iesaiņojumu ražošanai ticis radīts īpašs mākslas veids – rūpnieciskā grafika (lietišķā grafika, dizaingrafika, kura kopā ar dizainu risina šīs problēmas) „Dizaingrafika reprezentē izstrādājumus arī ārpus Padomju Savienības robežām. Tā ir savdabīgs ekonomikas un kultūras līmeņrādītājs, tas ir padomju dzīvesveida propagandas instruments, kas ietver sevī ideoloģisko aspektu. Un šī brīža situācijā šis aspekts

⁹⁴ Bremša L., Brasliņa A., Bruģis D., Pelše S., Pujāte I. *Latvijas mākslas vēsture*. Rīga: Pētergailis – 353.lpp.

⁹⁵ Turpat – 353.lpp.

⁹⁶ *Daba. Vide. Cilvēks. 1984 – 2004*. Rīga: Latvijas Mākslinieku savienība, 2004 – 42.lpp.

⁹⁷ Turpat – 10.lpp.

⁹⁸ Turpat – 10.lpp.

ir sevišķi aktuāls, kad ietverot sevī pašreizējās ekonomikas problēmas, jautājums ir arī par kvalitātes problēmu.”⁹⁹

Par to, ka mākslā, tāpat kā politikajā dzīvē, bija tomēr iestājies jauns periods liecināja salīdzinoši liberālās iespējas un dažādu māksliniecisko ceļu meklējumi. „Astoņdesmito gadu otrajā pusē - eksperiments mākslā kļuva par galveno. Astoņdesmito gadu jaunā paaudze – Ieva Iltne, brāļi Kaspars un Kristaps Zariņi, Ģirts Muižnieks, Frančeska Kirke, Dace Lielā, Sandra Krastiņa, Edgars Vērpe, Jānis Mitrēvics, Aija Zariņa, u.c. - lauza vecos stereotipus, nosakot arī latviešu mākslas turpmāko attīstību. Jaunie mākslinieki pievērsās tīrajai glezniecībai, neiegrimstot sociālpolitiskos dialogos. Sākumā ne vienmēr pieņemti un atzīti viņi prata iegūt atzīšanu, droši izmantojot visas iespējas sevis apliecināšanai.”¹⁰⁰

„Astoņdesmito gadu garīgā atmosfēra no jauna aktualizēja tikumiskās vispārcilvēciskās vērtības, indivīda attiecības ar ārpasauli, reaģējot uz pieaugošajām laikmeta pretrunām un dubultmorāles diskomfortu.”¹⁰¹ Mākslā parādījās virzība uz cilvēka izpēti - cilvēka un sabiedrības, cilvēka un dabas attiecības. Māksliniekus uztrauca savstarpējā atsvešināšanās un atsvešināšanās no dabas, un viņi pievērsās cēloņsakarību meklējumiem un novēroto negāciju atspoguļojumam. Līdz ar to glezniecībā ienāca paradoksi, groteskas, dažādu zīmju simbolika un semiotika. Valdīja atbrīvotība un eksperimentētāju gars. To pierādīja jaunā mākslinieku paaudze, kura jutās brīva un kuru nesaistīja tradīcijas.¹⁰² Par to, cik atšķirīgi sevi izjūt un redz šī jaunā mākslinieku paaudze raksta arī „Literatūra un Māksla”, kur atspoguļota saruna ar Mākslas akadēmijas studentiem, kurā piedalījās teātra zinātnieks Normunds Naumanis, kurš izteica savu vērtējumu par mūsdienu mākslu un māksliniekiem - „Ilgi valdījis mīts, ka padomju cilvēks nemaz nedzīvo sev, bet dzīvot tikai kādai ārpus sevis noliktai sabiedrībai, nepārtraukti ceļ kaut ko, iet uz priekšu – katru dienu ražo no sevis kaut ko tādu, ko visi redz. Bet nav obligāti jāstrādā tā, lai tas būtu redzams citiem un citi to varētu pārdot.”¹⁰³ Šī atziņa pauž tā laika mākslas attīstību, ka ienākot jaunajai paaudzei sāk veidoties brīvāks un eksperimentālāks gars mākslas darbos – vēršanās uz cilvēka izpēti, uz individualitāti. Mākslinieku attālināšanās no sociālistiskā reālisma kanoniem un pasūtījumiem. Tas liecina, ka principā padomju uzspiestā ideoloģija un sociālistiskais reālisms uz jauno mākslinieku paaudzi vairs īpaši neattiecās. Šī paaudze principā gāja savu māksliniecisko ceļu, kas attīstījies līdz pat mūsdienām.

⁹⁹ Umblīja R. „Ekonomikas un kultūras līmeņrādīs” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 21. febr. – 9.lpp.

¹⁰⁰ Lapiņa M. *Latvijas kultūras vēsture XX gs. 40. – 80. gadi*. Rīga: Raka, 2002 – 90.lpp.

¹⁰¹ Bremša L., Brasliņa A., Bruģis D., Pelše S., Pujāte I. *Latvijas mākslas vēsture*. Rīga: Pētergailis – 397., 398.lpp.

¹⁰² Lapiņa M. *Latvijas kultūras vēsture XX gs. 40. – 80. gadi*. Rīga: Raka, 2002 – 96., 97.lpp.

¹⁰³ Slava L. „Kas mani tur, ārā, sagaida” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 4. jūl. - 10.lpp.

Mākslā, apskatāmajā periodā, nav daudz notikumu, tendenču, kuras būtu izraisījušas rezonansi sabiedrībā. Māksla bija viena no tām kultūras sfērām, kura pārbūves laikā jau bija it kā novirzīta otrajā plānā – tā vairs netika tik stipri kontrolēta no partijas puses. Līdz ar to mākslas sfērā tomēr bija jūtamas pārmaiņas un liberalizācija, kā tas bija politiskajā dzīvē.

Mākslas jomā jau 1984. gadā bija jūtami arī zināmi pārbūves priekšvēstneši. Piemēram, 1984. gadā notikušās Mākslas dienas un izstāde „Daba. Vide. Cilvēks.”. Šī izstāde ienesa ne tikai rezonansi sabiedrībā, bet arī mākslinieku starpā, un vispārējā tā laika Latvijas mākslas attīstībā, tik lielā mērā, ka tā tika aizliegta.

Izstāde „Daba. Vide. Cilvēks.” bija 1984. gada Mākslas dienu centrālais notikums. Tā tika uzskatīta, kā pirmā „brīvā” padomju laika mākslas skate, kurā līdzās vairāku paaudžu tradicionāli veidotajiem mākslas darbiem pirmo reizi ar lielu jaudu manifestējās latviešu instalācija – mākslas veids, kam bija lemts īpaši uzplaukt 80. gadu beigās un 90. gadu pirmajā pusē.¹⁰⁴ 1984. gada pavasarī notikusī izstādē Rīgas Sv. Pētera baznīcā izpaudās šis jauno mākslinieku radošās brīvības gars, šokējot visus un izraisot skandālu. Viņu radītie objekti un māksla pārsteidza ar uzdrīkstēšanos un netradicionalitāti. To var uzskatīt par nozīmīgāko un vērienīgāko mēģinājumu Latvijā veidot konceptuālu izstādi. 1984. gadā nesākoties pārbūves procesiem, šādu uzdrīkstēšanos var uzskatīt par ļoti drosmīgu gājieni. Izstāde baudīja milzīgu publikas interesi, un Latvijas TV ielānoja pat speciālu raidījumu.¹⁰⁵ Šai izstādei būtībā bija sociālpolitisks raksturs, jo caur mākslu tika paustas sabiedrībai aktuālas problēmas, kuras tajā laikā arvien vairāk saasinājās – dabas, vides aizsardzība. Tāda arī bija 1984. gada Mākslas dienu devīze - „Daba. Vide. Cilvēks.” „Mēs mākslinieki apzināti ievadām kādu lielu tēmu, sarosinām sabiedrību darbībai, kas netiek izsmelta šajās Mākslas dienās vien.”¹⁰⁶

Izstādes koncepcijas autors bija gleznotājs un mākslas teorētiķis Ojārs Ābols, kurš pats diemžēl nepiedzīvoja savas idejas realizāciju. Viņa iecerī īstenoja domubiedri – Jānis Borgs, Laimonis Šēnbergs un citi vecākās un jaunākās mākslinieku paaudzes aktīvisti. Šajā ekspozīcijā līdzās tradicionāli izprastajai glezniecībai, grafikai, plakātam un tēlniecībai bija plaši pārstāvēti jauni interaktīvi mākslas veidi – instalācijas, vides objekti, fotokolāžas, instalācijas ar performances elementiem.¹⁰⁷ Taču visspilgtākais notikums izstādē bija Pētera baznīcas altārdaļā izveidotais „Svētais vakarēdiens”, ko prezentēja paši tā radītāji – Ieva Iltnerē, Aija Zariņa, Sandra Krastiņa, Jānis Mitrēvics, Pēteris Bankovskis, u.c.¹⁰⁸ Līdz ar to presē sākās parādīties raksti un diskusijas par to, ko drīkst un ko nedrīkst atļauties mākslinieks. Šīs diskusijas un strīdi piesaistīja arī partijas uzmanību tik tālu, ka šī izstāde tika

¹⁰⁴ *Daba. Vide. Cilvēks. 1984 – 2004*. Rīga: Latvijas Mākslinieku savienība, 2004 – 75.lpp.

¹⁰⁵ Turpat – 75.lpp.

¹⁰⁶ Kalniete S. „Mākslas dienas ‘84” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 13.apr. – 8.lpp.

¹⁰⁷ *Daba. Vide. Cilvēks. 1984 – 2004*. Rīga: Latvijas Mākslinieku savienība, 2004 – 9.lpp.

¹⁰⁸ Lapiņa M. *Latvijas kultūras vēsture XX gs. 40. – 80. gadi*. Rīga: Raka, 2002 – 97.lpp.

aizliegta, un no partijas puses parādījās viedoklis par „buržuāziskās ideoloģijas masīvu invāziju” brālīgajā padomju republikā.¹⁰⁹ Līdz ar to arī medijos šī izstāde tika atspoguļota, vai nu kritiskā formā, vai to neatspoguļoja vispār. Tomēr, kā uzskatīja viens no izstādes organizētājiem Jānis Borgs - izstāde bija paveikusi savu vēsturisko misiju. Tā bija pirmreizīga un atklāta laikmetīgās mākslas manifestācija, kas pāršķīra vecās padomiskās Latvijas mākslas vēstures lappuses un ievadīja jaunu ēru.¹¹⁰

Arī diezgan brīvdomīgais laikraksts „Literatūra un Māksla” par šo izstādi ir rakstījis maz. No šīs izstādes tematikas izvērtās vairāki raksti tieši par dabas un cilvēka attiecībām, kura vairs jau neskāra notikušo izstādi, kā, piemēram, raksts „Iederēties un daudzveidoties” sarunā par vides, dabas un cilvēka attiecībām, par vides humanizāciju izsakās bioloģijas zinātni doktors Arturs Mauriņš, filozofijas zinātni kandidāts Augusts Milts un dzejnieks Imants Ziedonis.¹¹¹ Taču, neskatoties uz oficiāli noraidīto partijas viedokli attiecībā uz šo izstādi, „Literatūra un Māksla” publicēja atsevišķus rakstus un radošās inteliģences diskusijas, kuras tomēr iezīmēja izstādi pozitīvā gaismā. Piemēram, Džemmas Skulmes rakstā par Mākslas dienu tēmu „Daba. Vide. Cilvēks”. Džemma Skulme savā rakstā par spīti izstādes aizliegumam un tās kritizēšanai nepauž nekādu īpašu kritisku noskaņu vai nosodījumu attiecībā uz šo izstādi. Viņa raksta – „Ja pastāv domstarpības par šo izstādi, tad tās ir domstarpības estētikā. Par izstādes realizāciju var strīdēties. Vienai daļai skatītāju neinformētības dēļ tā ir negaidīta, citai informētības dēļ – šķiet, atkārtojam kaut ko jau redzētu. Viņa uzskata, ka šāda tipa izstādei ir ļoti laba sakritība ar Mākslas dienām. Mākslas dienām ir jānes līdzīgs eksperiments. Šī tēma nav izsmelta un turpināsies. Katru gadu šādiem darbiem jārodas un tie rodas.”¹¹² Šeit arī parādās savā ziņā laikraksta brīvība un liberālisms, kas citos laikrakstos nebūtu iedomājams, turklāt arī tā laika inteliģences sava veida gara brīvība. Kopumā tomēr par šo izstādi no „Literatūras un Mākslas” var uzzināt maz, jo tā tikusi minēta epizodiski atsevišķos rakstos. Tas tomēr liecina, ka 1984. gadā laikraksts neuzdrošinājās atklāti rakstīt par lietām, kuras tikušas aizliegtas.

Būtisks aspekts šajā laikā bija iespēja latviešu māksliniekiem savu talantu parādīt ārpus Padomju Savienības robežām - gan kaimiņu republikās, gan arī Rietumu valstīs, tai skaitā pat Kanādā. Arī „Literatūra un Māksla” atspoguļoja šīs iespējas, lai kaut nedaudz paplašinātu arī lasītāju redzesloku. Piemēram, plaši tika atspoguļota tekstilmākslinieces Lilitas Postažas un aktiera Jura Lejaskalna viesošanās Kanādā – ar Latvijas Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs palīdzību un pēc Kanādas latviešu kultūras

---

¹⁰⁹ *Daba. Vide. Cilvēks. 1984 – 2004.* Rīga: Latvijas Mākslinieku savienība, 2004. – 36.lpp.

¹¹⁰ Turpat – 36., 40.lpp.

¹¹¹ Meiers A. „Iederēties un daudzveidoties” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 20.apr. – 8., 9.lpp.

¹¹² Dž. Skulme „Izstādē „Daba. Vide. Cilvēks” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 4.maijs – 10.lpp.

organizācijas „Dardedze” ielūguma. Mērķis šim braucienam esot bijis – iepazīstināt tautiešus svešumā ar latviešu gobelēna mākslu. Savukārt, aktieris Juris Lejaskalns uzsvēra, ka Kanādas latvieši ir diezgan labi informēti par kultūras dzīvi Latvijā.¹¹³

Apskatāmajā periodā laikrakstā parādījās arī diskusijas par problēmām mākslas jomā – mākslinieciskās izglītības uzlabošana, ka jūtama vajadzība pēc novitātes, pēc brīvāka pasaules skatījuma, kas ļautu māksliniekiem izpausties. Agrāk māksla tika balstīta tikai uz sociālistiskā reālisma bāzes, mākslinieks bija vairāk kā ražotājs. Līdz ar to agrākā attīstība traucēja attīstīties savā ziņā mākslai jaunākā, modernākā skatījumā. Par to liecināja arī Mākslas akadēmijas studentu atziņas – ka mākslā pietrūkst jūtu pasaule, tagadējā mākslinieku paaudze ir pragmatiskāka, domāšana par mākslu piebremzējas. Galvenā problēma – pietrūkst labas mākslas izglītības, pasniedzēji lielākoties ir ar „vecās sistēmas” produkts, kas kavē jauno mākslinieku attīstību.¹¹⁴ Kāds Mākslas akadēmijas students pauda viedokli – „Nav tālu tas brīdis, kad var iestāties garīga impotence – labas, regulāras skolas trūkuma, nenormālo cilvēcisko attiecību dēļ. Trūkst renesanses gara, kad cilvēks nebaidījās būt tāds, kāds viņš ir, jebkurā savā izpausmē. Mēs baidāmies būt publiski.”¹¹⁵ Tāpat arī laikrakstā paralēli risinājās diskusijas par mākslas dzīves stāvokli, grūtībām un perspektīvām. Piemēram, tēlnieks Ojārs Breģis uzskatīja, ka tēlnieku sekcijā šajā laikā viss bija pieklusis, ka tēlnieka diplomam nav vērtības – „Cīņa monumentu konkurencē un līguma slēgšanas arēnā ir nāvējoša, tā izsmel tēlnieku un noved pie rutīnas.”¹¹⁶ Principā viņš uzskatīja, ka tēlniecībā šajā periodā norisinās pašdarbība. „Diletantisms un pašdarbība izstrādēs ir kļuvusi par mākslas mērauklu”¹¹⁷ Viņš kritizēja Mākslinieku savienības darbu, ka tā tikai stimulē profesionālus pasūtījumus, ka tā pārvērtusies par ražošanas iestādi, ka visi tēlniecības ceļa spēki tiek koncentrēti peļņas gūšanai – lielu pieminekļu izgatavošanai, kam nav nekāda sakara ar izstāžu skulptūru – vienīgo patiesi brīvo tēlniecības jomu, kur vispilnīgāk notiek visi radošie procesi, un ka tādēļ lielākā daļa tēlnieku kļūst par pašdarbniekiem.¹¹⁸

Spilgts notikums, kurš bija kā apstiprinājums viedoklim par mākslas nepieciešamību pēc novitātes un pārāk mierīgo attīstību, bija latviešu gleznotāju konkursa izstāde Viļņas Triennālei. Laikrakstā tika pausts viedoklis, ka Triennāles atklāšanas diena Viļņā ir pagājusi, bet īstas svētku noskaņas neesot bijis, jo izstāde izraisījusi zināmu vilšanos. Izstādei tika piedēvēts pārsātinājums, ka glezniecība vairs nespēj saviļņot. Paradoksāli, bet sākoties

¹¹³ Šaitere T. „Ar latviešu mākslu Kanādā” // *Literatūra un Māksla*, 1985.g. 25. janv. – 15.lpp.

¹¹⁴ Slava L. „Kas mani tur, ārā, sagaida” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 4. jūl. - 10.lpp.

¹¹⁵ Turpat - 10.lpp.

¹¹⁶ Breģis O. „Vai pašdarbība?” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 20. marts. – 9.lpp.

¹¹⁷ Turpat – 9.lpp.

¹¹⁸ Turpat – 9.lpp.

pārmaiņu procesiem valstī, glezniecībā gluži pretēji nenorisinājās nekādas īpašas pārmaiņas un pārsteigumi. „Viss it kā redzēts, nekādu jaunatklājumu, nekas nepārsteidz.”¹¹⁹

Principā mākslas sfērā jau 1984. gadā bija saskatāma pārmaiņu esamība, jo agrāko stagnācijas stāvokli mākslā pārtrauca 1984. gada Mākslas dienās notikusī izstāde „Daba. Vide. Cilvēks”, kas izraisīja rezonansi gan mākslinieku aprindās, gan sabiedrībā. Būtībā māksla tik ievirzīta citā līmenī. Arī laikrakstā kaut arī nelielās publikācijās, šīs izstādes atspoguļošana iezīmēja zināmus pārbūves priekšvēstnešus, kas arī apstiprina to, ka jau 1984. gadā atsevišķās kultūras sfērās bija saskatāma uzdrīkstēšanās no mākslinieku puses, un no laikraksta puses – jo šī izstāde tika aizliegta, kā arī publikācijas par to vajadzēja atspoguļot kritiskā formā, bet „Literatūra un Māksla” no tā izvairījās. Kopumā 1984. gadā māksla virzījās uz līmeni, kāds tas aplūkojams arī mūsdienās. Lielā mērā šīs pārmaiņas vēl stagnācijas periodā bija izskaidrojamas varbūt ar jauno mākslinieku paaudzi, kas, apskatāmajā periodā, ienāca mākslā, tomēr šo uzdrīkstēšanos no mākslinieku puses var izskaidrot arī ar nepieciešamību pēc pārmaiņām, novitātes un jaunu māksliniecisko ceļu meklējumiem. Kaut arī mākslas sfērā šajā laikā bija vērojamas kvalitatīvas pārmaiņas – tuvināšanās Rietumu mākslas tendencēm, eksperimentēšana mākslā, vēršanās uz dabas, uz indivīda izpēti, aplūkojot 1986. – 1987. gada laikrakstus, tika atspoguļotas mākslas problēmas. Stagnācijas periods tomēr bija atstājis zināmas sekas mākslas jomā, kas traucēja mākslai attīstīties jaunākā, modernākā kvalitātē, un neskatoties uz jauno mākslinieku paaudzes mēģinājumiem un eksperimentiem mākslā, laikrakstā tika runāts par nepieciešamību pēc vēl lielākas atklātības, pārsteiguma mākslā un uzdrīkstēšanās.

---

¹¹⁹ Meškone S. „Kāpēc nav katarses?” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 3. jūl. – 9.lpp.

4. Teātra un kino attīstības atspoguļojums „Literatūrā un Mākslā”

(1984. – 1987.)

Teātris latviešu tautai, padomju varas gados, bija kļuvis par veldzes un cerību avotu. „No visām sabiedriskās dzīves jomām latviešu valoda tika pamazām izspiesta, savukārt, teātrī varēja dzirdēt tīru latviešu valodu.”¹²⁰ To apstiprina arī režisora Oļģerta Krodera paustais viedoklis „Literatūrā un Mākslā” – „Manuprāt, teātra apmeklējumu daudz lielākā mērā nosaka vairāki blakusapstākļi – nepieciešamība pēc savstarpējiem kontaktiem, vēlme vienkārši paklausīties tīru latviešu valodu, patīkami pavadīt vakaru.”¹²¹ Teātra zāles uz izrādēm padomju varas gados tika piepildītas - gan uz klasiskās dramaturģijas, gan literatūras izrādēm, jo šajā ziņā cilvēki tiešām nāca nevis, lai baudītu augsto mākslu, iedziļinātos klasiķu darbos, bet lai uzturētu sevi kādu cerību avotu, aizbēgtu no pelēcīgās ikdienas. No mākslinieciskā viedokļa teātris šajā periodā var būt pat bija zaudējis tīri savu māksliniecisko jēgu, jo tas šajā posmā pārvērtās par tādu kā pulcēšanās vietu latviešu tautai, lai baudītu savu kultūru. Līdz ar to „Literatūras un Mākslas” publikācijās parādījās dažādi inteligences viedokļi par iespējamo teātra krīzi, ka sabiedrībā iestājies lūzuma punkts, ka vairs nespēj vērtēt un skatīties teātra izrādes kā mākslas darbus. Liepājas teātra galvenais režisors Oļģerts Kroders intervijā „Literatūrai un Mākslai” uzsvēra, ka latviešu teātrī nekad nav bijuši zelta laiki, pat ne Smilģa laikā. Teātra situāciju Latvijā viņš raksturoja, kā pasaules mēroga teātru pārkārtošanos.¹²² „Mūsu zemē teātra dzīves pārkārtošanās visciešāk saistāma ar kopējo izglītības līmeni un sabiedrībā valdošo attieksmi pret gara dzīvi, kultūras vērtībām. Kultūras līmenis ir katastrofāls. Studenti savus sacerējumus raksta tā, kā manā laikā, beidzot sesto klasi. Tik zemas kļuvušas prasības pret mūsdienu izglītotu cilvēku.”¹²³ Līdz ar to viņš pārstāvēja viedokli, ka krīze nav tik daudz latviešu teātrī, bet gandrīz sabiedrībā. „Jaunākajai paaudzei filmas vai izrādes aizstāj oriģināldarbu lasīšanu, viņi vairs nejūt vajadzību lasīt pamatmateriālu. Gudrs teātris kļūst aizvien elitārāks.”¹²⁴ Principā Oļģerts Kroders puda domu, ka teātris var pulcēt vairs tikai elitāru publiku, kas saprot tā māksliniecisko jēgu, nevis sabiedrību, kura atnākusi tikai pulcēties. Savukārt, Jaunatnes teātra režisors Ādolfs Šapiro uzskatīja, ka par krīzi teātros bija jārunā vēl pirms pārkārtošanās sākuma, un ka kopumā šajā periodā – pārbūves procesu laikā ir jārunā par teātra vietu un nozīmi esošajā sabiedrībā, ka jāmeklē jauni mākslinieciskie ceļi. „Tas, ko mēs pašreiz pārdzīvojam, ir nevis krīze, bet gan

¹²⁰ Lācis V. *Latviešu zemes un tautas vēsture II*. Rīga: Vieda. – 288.lpp.

¹²¹ Segliņš U. „Sijāšanas laiks” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 17. jūl. – 12.lpp.

¹²² Turpat – 12.lpp.

¹²³ Turpat – 12.lpp.

¹²⁴ Turpat – 12.lpp.

ļoti sarežģīts, piesātināts laiks. Teātrim ir jāatrod jauna vieta sabiedrības dzīvē.”¹²⁵ Viņš uzskatīja, ka laiks, kuru dēvēja par stagnāciju – bijis visīstākais teātra krīzes periods, jo tas bija laiks, kad visi jutās apmierināti ar teātri un tā viduvējām izrādēm, kuras tika formāli iestudētas dažādām jubilejām. Tad teātri saņēma prēmijas, apbalvojumus, ceļojošos karogus par izrādēm, kurām nebija patiesas mākslinieciskās vērtības. „Pašreiz, kad norit sabiedrības atjaunotne, tās garīgās dzīves atveseļošanās, arī teātrī norit jaunu ceļu meklējumi. Pašreizējā sarežģītajā sabiedrisko norišu procesā pats svarīgākais teātrim ir atrast savu īsto vietu.”¹²⁶ Tāpēc arī „Literatūras un Mākslas” izdevumos izvērsās diskusiju loks par teātra vietu un nozīmi pārmaiņu laikā. Kritiķu vidū parādījās jautājumi - cik daudz teātrim vajadzētu pateikt un atklāt, pildīt apgaismotāju funkciju, un cik varbūt palikt pie pastāvošajām tradīcijām. Teātra kritiķe Irēna Lagzdiņa izteica šādu vīziju par latviešu teātri 1986. gadā – „Šobrīd vispār krasi nodalās veiksmīgi sameistarotā māksla (un literatūra) no tās otrās – lielas elpas pilnās, kura mums pasaka vairāk, nekā šobrīd zinām, kura mūs padara labākus, gudrākus, kura mums piešķir tādu pasaules apjausmu, kāda līdz šim nav pazīta.”¹²⁷ Kopumā šajā periodā var runāt par diviem etapiem teātra attīstībā – teātris, kurš vēlas iet līdzī laimam, virzīt sabiedrību un teātra attīstību citā gultnē, un teātris, kurš būtībā paliek pie klasiskiem principiem, īpaši nepielāgojoties sociālpolitiskajām problēmām. Līdz ar to grūti vērtēt teātra attīstību un inteliģences starpā valdošos viedokļus attiecībā uz teātra mākslas attīstību, jo šie viedokļi nav viennozīmīgi.

Atsevišķu režisoru darbos tomēr bija jaušama zināma pārmaiņu ietekme, lielākoties pateicoties režisoru uzdrīkstēšanās spējām. Astoņdesmitajos gados latviešu teātrim bija spēcīgi režisori – Pēteris Pētersons, Alfrēds Janušans, Edmunds Freibergs, Pēteris Lūcis, Oļģerts Kroders, Ādolfs Šapiro, Arnolds Liniņš, Māra Ķimele, Kārlis Auškāps, Juris Strenga, u.c. Par Dailes teātri 1984. gadā teātra kritiķis Normunds Naumanis rakstīja, ka tas ir „kuģis, kurš neatkarīgi no laika apstākļiem dosies pretī patiesībai. Patiesībai kā mākslas vislielākajai misijai”. Tas noteikti ir attiecināms uz visu Latvijas teātru darbības jēgu sarežģītajos padomju okupācijas gados.¹²⁸ Un savā ziņā var piekrist izteiktajam apgalvojumam, ka teātris pildīja apgaismotāja funkciju, un nebaidījās no patiesības un realitātes atspoguļošanas.¹²⁹ Protams, tika iestudētas arī t.s. oficiālās, formālās lugas – par godu kādam kongresam, plēnumam, atsaucoties uz komunistisko ideoloģiju, bet tas viss bija tikai formāli, zem šo lugu nosaukumiem un lozungiem slēpās kvalitatīvas lugas.

¹²⁵ Brance J. „Dot savam teātrim jaunu virzību” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 24. jūl. – 2., 3. lpp.

¹²⁶ Turpat – 2., 3. lpp.

¹²⁷ Freinberga S. „Dzīve un teātris” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 25. jūl. – 7. lpp.

¹²⁸ Avotiņa A., Blūma D., Līdaka A., Ņefedova I., Šmite E. *Latvijas kultūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. – 414. lpp.

¹²⁹ Turpat – 414. lpp.

Pārbūves periodam sākoties, no Maskavas bija obligāta prasība pielāgot saturiski teātra repertuāru jaunajam laikam, kā arī atbalstīt pārbūves lozungus. Tā „Literatūra un Māksla” rakstīja par Latvijas teātru atskaiti Maskavā, kura bija obligāta, un kurā tika izskatīts teātra darba pārskats un repertuārs pēc PSKP 27. kongresa. No kritiķu un arī partijas puses tika izteiktas kritika teātriem, ka tie par maz atspoguļo mūsdienu situāciju. „Laikā, kad kurss uz paātrinājumu uzņem tempu sociālajā politikā, tautas saimniecībā, zinātnē, tehnikā, kultūras jomā, tiek veikti pārkārtojumi saimnieciskajā mehānismā un vadības sistēmā, attīstīta sociālistiskā demokrātija. Drāmas teātrim tiek izteikta kritika par to, ka tam trūkst aktuālu, mūsdienīgu lugu, kuras stāstītu par tām problēmām dažādās dzīves jomās, kas tiek risinātas Padomju Latvijā.”¹³⁰ Tas nozīmē, ka teātris šajā laikā savā ziņā iet savu ceļu, nepropagandējot pārbūves lozungus, vai arī atbalstot tos tikai tik, cik formāli nepieciešams.

Apskatāmajā periodā notika arī kvalitatīvas izmaiņas latviešu teātra repertuārā. Laikraksts „Literatūra un Māksla” sevišķi izcēla Jaunatnes un Valmieras teātru darbību. Šie teātri uzveda izrādes, kuras kaut kādā mērā satricināja sabiedrību, un pats galvenais šīs izrādes bija kvalitatīvas, šo teātru aktieru sniegums dažkārt bija pat pasaules paraugu līmenī. Māras Zālītes dramatiskās poēmas „Pilna Māras istabiņa” uzvedums Jaunatnes teātrī iezīmēja būtisku rezonansi teātra 1983./1984.g. sezonā, bet diskusijas un dažādi viedokļi ap šo iestudējumu izvērtās vēl ilgi.¹³¹ Luga bija bāzēta uz folkloras un mītu motīviem. Māra – mitoloģiska būtne mirušā tēva bērniem dāvā to, ko viņi visvairāk vēlas. Vecākajam dēlam mītisko galdautu, kas sniedz materiālu nodrošinājumu; vidējam dēlam – septiņjūdžu zābakus, kas ļauj apceļot pasauli; jaunākajam – cepuri, kas dara neredzamu, un kā karavīram sniedz iespēju bez dzīvības briesmām uzvarēt kaujās. Māsai tiek dota rakstīt spēja. Taču balvas nesniedza cerēto laimi un piepildījumu. Pirmoreiz uz latviešu teātra skatuves uznāca seni latviešu mitoloģijas slāņi, Māras tēls un citi mītiskās pasaules uztveres elementi. Teātra zinātniece Līvija Akurātere „Literatūrai un Mākslai” raksta : „Gadu pēc gada, paužot kopējo nacionālās mākslas vajadzību, režisora un teātra mākslas teorētiķa Pētera Pētersona balss kā vālodze pēc lietus ir sasaukusi pēc poētiskā teātra, pēc rainisko tradīciju turpinājuma latviešu dramaturģijā. Nu vēlamais aizsācies. Tapis darbs ar visām labai dramaturģijai piemītošajām īpašībām un tajā pašā laikā atšķirīgs no latviešu padomju dramaturgu pašreizējā valdošā zara.”¹³² Būtībā latviešu teātris nesākoties pārbūvei, jau 1984. gadā jaušams pārmaiņu priekšvēstnesis – nacionālās folkloras apzināšanās, jaunu māksliniecisko ceļu meklējumi. Šī izrāde bija tam laikam netradicionāla, to uzskatīja par modernu, kā arī daudzi šo Māras Zālītes

¹³⁰ Zālīte Z. „Teātra atskaite Maskavā” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 4. jūl. – 8., 9.lpp.

¹³¹ Beinerte V. „Var neatrast, bet jāzina, ka tāds ir...” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 8.marts. – 11., 15.lpp.

¹³² Akurātere L. „Viss paties ir, ko dziesmā dzied” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 2.marts. – 11.lpp.

dramatisko poēmu neizprata, kā nebūtisks un slikti nostrādāts iestudējums.¹³³ Bet pats galvenais, ka šī izrāde bija izvērtusi ap sevi diskusijas, kas nozīmēja, ka šī izrāde tomēr ir būtisks notikums. „Literatūra un Māksla”, pēc iespējas, objektīvāk centās atspoguļot diskusijas kritiķu un skatītāju starpā ap šo izrāde, kas pierāda arī laikraksta brīvo garu. Spilgta bija Vizmas Belševicas publicētā recenzija, kura sākumā uzsvēra, ka uz izrādi gājusi skeptiski noskaņota. Taču sev par pārsteigumu viņa recenzijā rakstīja – „Labi audzinātās Rīgas ielās un trolejbusos raudāt nedrīkst – kaut nosmoc: Mājupceļā es spēju pateikt: „Kopš Raiņa laikiem...” un vēl kādus mazsvarīgus vārdus. Aizmigt asarās un tikai otrā dienā pamazām apjēgt, kas noticis, ko esmu redzējusi un pārdzīvojusi.”¹³⁴ Izrāde neapšaubāmi bija notikums – laikā, kurā vēl bija vērojama stagnācija un gara apspiestība. Bija noticis notikums, kurš lika atmosties savā ziņā kā no miega pat radošās inteliģences aprindās. Belševica rakstīja – „Es biju atguvusi ticību mūsu dzejai, teātrim, mums pašiem”.¹³⁵ Šī viņas doma liecina par kaut kādu jaušamu pārmaiņu sākumu, par ticību, ka viss reiz varētu mainīties. Par kvalitatīvām pārmaiņām, kuras varētu vēl tikai būt latviešu teātrī un sabiedrībā.

Par sava veida pārmaiņu esamību teātra mākslā liecināja arī Valmieras teātra iestudējums „Kur dzeguze ligzdu vij”. Lugas pamatā K. Kīzija sešdesmitajos gados sarakstītais romāns, un pēc šī romāna astoņdesmito gadu sākumā D. Vosermans uzrakstīja lugu, kas neilgā laikā Vissavienības teātru repertuāros kļuva gandrīz vai par pašu populārāko kapitālistisko valstu mūsdienu dzīvei veltītu darbu. Šis iestudējums tika pieskaitīts pie 1985. gada sezonas labākajām izrādēm. Lugas sižetā parādīt trako nams, kurš tika rādīts kā kapitālistiskās sabiedrība modelis, kur valdošās aprindas cilvēkus grib padarīt par paklausīgiem, iebaidītiem bezdomu un bezgribas radījumiem, jo tādus ir viegli valdīt un vadīt. Visvairāk bīstas no neatkarīgām, iekšēji brīvām personībām, kuras saka, ko domā, un grib dzīvot saskaņā ar sevi. Šādi cilvēki var atklāt viltus demokrātijas patieso būtību un izraisīt dumpi, tāpēc cīņā pret viņiem tiek izmantoti galējie līdzekļi.¹³⁶ Šo lugu, kā būtisku jāuzsver tāpēc, ka, manuprāt, šeit var vilkt kopsakarības ar pastāvošo ideoloģiju, politiku un pārvaldi PSRS, ar to, ka ārēji tā tika parādīta kā demokrātiska valsts, brālīgo republiku sadraudzība, kuras pilsoņi ir laimīgāki nekā Rietumu valstu. Bet iekšēji cilvēkiem nebija vārda brīvības, domu brīvības – visus citādi domājošos tāpat salika psihiatriskajās slimnīcās, agrāk pret tiem, kas pretojās tika pielietotas fiziskas represijas, u.t.t. Un tāpēc, manuprāt, šī luga ir kā nevis kapitālistisko valstu atainojums, bet slēps sociālisma modeļa atainojums - astoņdesmito gadu

¹³³ Beinerte V. „Var neatrast, bet jāzina, ka tāds ir...” // *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 8. marts. – 11., 15. lpp.

¹³⁴ Belševica V. „Pārsūdzība Pētera Pētersona lietā” // *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 6. apr. – 10. lpp.

¹³⁵ Turpat – 10. lpp.

¹³⁶ Radzobe S. „Kur dzeguze ligzdu vij” Valmieras teātrī” // *Literatūra un Māksla*, 1985. g. 17. maijs – 6. lpp.

Latvijā. Teātra kritiķe Silvija Radzobe recenzijā par šo izrādi uzsvēra tās nozīmīgumu latviešu teātros šajā laikā.¹³⁷ Būtībā šai izrādei var piedēvēt zināmu politisku raksturu.

Vēl raksturīgi svarīgi minēt, ka astoņdesmito gadu vidū daļa skatītāju acīmredzami bija nobriedusi sabiedriski politisku jautājumu izpētei.¹³⁸ Tā rakstīja Līvija Akurātere, raksturojot sabiedrību, kura apmeklēja teātra izrādes šajā laikā. Tas liecināja, ka, neskatoties uz radošās inteliģences starpā valdošajiem uzskatiem par zināmu sabiedrības degradācijas pakāpi, tomēr pārbūves procesu laikā bija vērojama arī sabiedrības politiskā līdzdalība un atmoda. Tāpat arī dramaturģijā jaunas vēsmas ienesa Gunāra Priedes, Harija Gulbja, Paula Putniņa lugu iestudējumi, jāmin, ka Pauls Putniņš savās lugās sāka risināt arī sociālas problēmas.¹³⁹ Aktuāla luga, apskatāmajā posmā, bija Paula Putniņa lugas „Mūsu dēli” iestudējums Dailes teātrī. Šī izrāde centās izvērtēt esošo sabiedrību sociālvēsturiskā un ētiskā līmenī. Luga radīja spilgtu priekšstatu par padomju sabiedrību astoņdesmitajos gados, tā laika vērtībām un tikumiem, kā arī tā pauda tā laika neatrisinātās sociālekonomiskās pretrunas un neatrisināto paaudžu konflikta klātbūtni. Lugā ietvertas globālas nozīmes problēmas, kā, piemēram, paaudžu pārmantojamības jautājums, pēckara paaudzes motīvs, lugā tika paceltas arī dabas aizsardzības problēmas, tika rādītas, tieši astoņdesmito gadu beigu problēmas – darba tikuma pagrimums, blata un korupcijas radītās sekas un atmosfēra.¹⁴⁰ Protams, šeit var runāt, ka teātris atbilstoši laikam un politiskajām prasībām – kursā uz pārbūvi un atklātību, dramaturgs iestudē sociāli vajadzīgu izrādi, bet šī izrāde tomēr deva zināmu signālu sabiedriskajā apziņā uz pārmaiņu nepieciešamību, liekot pārvērtēt pastāvošās vērtības.

Pēc teātra kritiķes Irēnas Lagzdiņas domām - latviešu teātris šajā laikā piedāvāja lielu dažādību. „No smalkās, garīgās, dvēseles skaidrošanas mākslas, teātris bieži vien atgriežas it kā savā pretējībā – politiskajā spēles teātrī, ko tik spilgti piekopj Ādolfs Šapiro.”¹⁴¹ Ādolfa Šapiro iestudējumi veido zīmīgu sakarību lokus, līdz sāpēm skaudri liekot saprast, cik maz cilvēkam ir dots, lai šajā pasaulē kaut ko vērstu uz labu. Bet – rāda arī, cik daudz tam dots, lai arī vissmagākajos totalitāro režīmu apstākļos spētu saglabāt cilvēcisko sevī un ap sevi.¹⁴²

Kopumā atskatoties uz latviešu teātri apskatāmajā periodā teātra zinātniece Līvija Akurātere raksta – „Astoņdesmito gadu vidus posmā, kas patlaban aizsācies, prozas un dzejas darbu skatuviskie risinājumi vairs neieņem to valdošo vietu teātra repertuāros, kā brīdi agrāk. Teātru darbinieki atguvuši garšu pret grodi nobūvētu dramaturģiju, tāpēc jo īpaši – pret

¹³⁷ Radzobe S. „Kur dzeguze ligzdu vij” Valmieras teātrī” // *Literatūra un Māksla*, 1985. g. 17. maijs – 6.lpp.

¹³⁸ Akurātere L. „Kad uzvedums jau ilgstoši repertuārā...” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 15.maijs – 7.lpp

¹³⁹ Lācis V. *Latviešu zemes un tautas vēsture II*. Rīga: Vieda. – 288.lpp.

¹⁴⁰ Burtņiece A. „Mūsu dēli” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 28. febr. – 8., 9.lpp.

¹⁴¹ Freinberga S. „Dzīve un teātris” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 25. jūl. – 7.lpp.

¹⁴² Freinberga S. „Gaismā būt” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 13. marts – 2., 5.lpp.

senāku un mazāk senu klasiku..”¹⁴³ Interesantu skatījumu par teātrī astoņdesmitajos gados pauž Viktors Hausmanis: „Teātris vienmēr centies apjaust, kādi procesi norit sabiedrībā un kādas problēmas nodarbina cilvēkus. Teātris var runāt par mūsdienu problēmām un ideāliem arī ar darbiem, kuru darbība risinās pagātnē, vēstures vidē un teikā. Šodienas cilvēka pasaules skatījuma veidošanā īpaša nozīme ir klasikai”.¹⁴⁴ Savukārt aktieris Eduards Pāvuls pārstāvēja savādāku viedokli - uzskatot, ka teātris virzās pa taisnu līniju, un ka nepieciešams paskatīties, kā strādā citur. „Ir grūtums – domāt uz priekšu un atpakaļ, kas ir bijis un kas no tā celsies. Mēs neesam pieraduši pie grūtumiem. Tāds gadsimts – ērts un komforta pilns. Un cilvēki visvairāk un visātrāk sasmērē sirdsapziņu – neko nezina, neko nedara un neredz tālāk kā sev zem kājām.”¹⁴⁵ Šāds vērtējums tika izteikts 1984. gadā – nepieciešamība paplašināt redzesloku – iezīmējas nepieciešamība pēc pārmaiņām.

Apskatot teātra attīstību periodā no 1984. – 1987. gadam, radošās inteliģences noskaņojums uz procesiem teātrī nav tomēr īsti pozitīvs. Jau pirms pārbūves sākuma un pārbūves laikā, neskatoties uz atsevišķā izrādēm, kā „Pilna Māras istabiņa”, tiek runāts par iespējamo krīzi latviešu teātros. Teātri ietekmēja sabiedrībā un politiskajā dzīvē valdošās pārmaiņas – teātris šajā laikā nespēja atrast īsti savu vietu un nozīmi sabiedrībā. Pašu aktieru un režisoru starpā notika diskusijas par nepieciešamību pēc pārmaiņām – kvalitātes uzlabošanas, eksperimentiem. Periodā, kad visās dzīves sfērās sludināta atklātība, teātris paliek pie klasiskām vērtībām, līdz ar to nav tādu spilgtu izrāžu, kas apskatāmajā periodā būtu izraisījušas diskusijas. 1983./1984.gada sezonas, vēl stagnācijas periodā, teātris uzdrošinājās pārsteigt ar izrādi „Pilna Māras istabiņa”, kas atklāja jaunu māksliniecisko ceļu iespējamību latviešu teātros – izmantojot folkloras žanru, taču būtībā visa pārbūves laika periodā viena spilgta, centrāla notikuma nebija.

Analizējot kino žanra atspoguļojumu laikrakstā „Literatūra un Māksla”, jāuzsver, ka kino Padomju Savienībā bija viens no ievērojamākajiem partijas ideoloģijas ieročiem. Tā bija svarīgākā mākslas nozare un tādēļ pakļauta īpaši stingrai cenzūrai arī Latvijā.¹⁴⁶ Sākoties pārbūves procesiem, kino žanrā, tāpat kā citās kultūras sfērās, bija vērojama liberalizācija. Šajā laikā tiek atļauts skatīties filmas, kuras agrāk tikušas aizliegtas rādīt agrāk, kā, piemēram, režisora Rolanda Kalniņa filmas - „Akmens un šķembas” („Es visu atceros, Ričard!”) un (1966) „Elpojiet dziļi...” (1967), kuras Savienībā atļāva demonstrēt tikai 1986. gadā.¹⁴⁷ Apskatāmajā periodā no 1984. – 1987. gadam Rīgas Kinostudijā tika uzņemtas vairākas

¹⁴³ Akurātere L. „Ja ir tāds aktieris, tāda iespējamība...” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 6.apr. – 11.lpp.

¹⁴⁴ Hausmanis V. „Mūsdienu teātrī. Astoņdesmitie” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g., 26. okt. – 2.lpp.

¹⁴⁵ „Mazās intervijas gadumijā” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 28. dec. – 2.lpp.

¹⁴⁶ Avotiņa A., Blūma D., Līdaka A., Ņefedova I., Šmite E. *Latvijas kultūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. – 413.lpp.

¹⁴⁷ Matīsa K. „Vecās labās...Latviešu kinoklasikas 50 spožākās pērles”, Rīga: Atēna, 2005. – 57.; 95.lpp.

mākslas filmas, taču neviena no tām nav būtisks pavērsiens, kas izraisītu plašāku rezonansi sabiedrībā, vai arī kurās būtu jūtams pārmaiņas procesu sākums. Tāpēc tiks apskatīta tikai filma, kura tika izraisījusi diskusijas ne tikai „Literatūras un Mākslas” izdevumos, bet arī plašākā sabiedrības lokā – Jura Podnieka dokumentālo filmu „Vai viegli būt jaunam?”.

Juris Podnieks un viņa filmas, astoņdesmito gadu vidū, kļuva par jaunā laika priekšvēstnesi un dokumentālā kino leģendu. „Nepierastas atklātības un emocionāli patiesa dramatisma pilnas bija viņa filmas „Veļ Sīzifs akmeni” (1985) un „Vai viegli būt jaunam?” (1986).¹⁴⁸ Konkrētāk pievērsoties filmai „Vai viegli būt jaunam?”, jāuzsver, ka tieši šī filma dokumentālajā kino žanrā izraisīja neparasti plašu rezonansi sabiedrībā. Filma atklāti, neizskaistināti runāja par jaunatni un tās problēmām. Pirmie kadri šajā filmā rādīja grupas „Padomju Latvija” (tagadējais „Pērkons”) koncertu Ogrē 1985. gadā - trakojošais jauniešu pūlis, un vēlāk pēc koncerta izdemolētais vilciens.¹⁴⁹ „Literatūrā un Mākslā” par šo filmu diemžēl ir tikai divas publikācijas – Viktora Avotiņa raksts „Jaunības putns pār pūli un pagrabu”¹⁵⁰ un Ojāra Eglīša raksts „Mikrokosmā ielūkojoties jeb Dūrieni pašapziņas balonā”.¹⁵¹ Taču kopumā publicētie raksti pozitīvi vērtē Podnieka filmu. „Filmas veidotāju lielākais nopelns ir tas, ka viņi devuši iespēju mūs publiski uzrunāt reāliem jauniešiem, nevis mūsu priekšstatiem pa viņiem. Un viņš iekrīt līdz ar filmas režisoru Juri Podnieku, lai jaunieši, tā sacīt, – „Badās vien!”, jo sabiedrības dzīvei šī badīšanās un dūrieni ar jaunu nenāks. Drīzāk jau otrādi – ja tikai vinnēs tas, kam taisnība, nevis tas, kas stiprāks. Žēl tikai, ka parasti tā nenotiek.”¹⁵² Filma ne tikai uzsvēra jauniešu problēmas, bet arī parādīja, ka Padomju Latvijā dzīvojošā jaunatne nemaz tik laimīga nav. Šādas skarbas padomju jaunatnes realitātes atspoguļošana bija būtisks pavērsiens latviešu dokumentālā kino attīstībā, atklāti tika runāts par problēmām, par kurām agrāk mēdza noklusēt. Filmas personāži kameras priekšā bija godīgi, vaļširdīgi, neviens no viņiem necentās izskaistināt sevi, izskatīties „pareizāks”, nekā viņš ir patiesībā.¹⁵³ Par to, ka filma bija spilgts pārbūves un zināmā mērā atmodas priekšvēstnesis liecina Podnieka uzdrošināšanās atainot negatīvās parādības arī valstī, izraisot pretrunīgas diskusijas un pat radot sev pārmetumus. Viens no filmas scenārija autoriem Ābrams Kļockins stāsta, ka kāds cilvēks izteicies, ka šī filma ir ļoti „slidena”, tāpēc, ka nav skaidri zināma autoru pozīcija.¹⁵⁴ Kā rakstīja žurnāls „Māksla” 1987. gadā par šo

¹⁴⁸ Avotiņa A., Blūma D., Līdaka A., Ņefedova I., Šmite E. *Latvijas kultūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. – 415.lpp.

¹⁴⁹ Muceniņš E. „Vai viegli būt patiesam?” // *Kino*, 1987. g. Nr. 4. – 3.lpp.

¹⁵⁰ Avotiņš V. „Jaunības putns pār pūli un pagrabu” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 30. janv. – 8., 9.lpp.

¹⁵¹ Eglītis O. „Mikrokosmā ielūkojoties jeb Dūrieni pašapziņas balonā” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 10. apr. – 7.lpp.

¹⁵² Turpat – 7.lpp.

¹⁵³ Vīksniņš R. „Vai viegli saprast jauniešus?” // *Rīgas Balss*, 1987.g. 26. janv. – 4.lpp.

¹⁵⁴ Nukneviča L. „Šoka terapijas seanss” // *Kino*, Nr. 4. – 6.lpp.

filmu „Jura Podnieka, Ābrama Kļockina, Jevgenija Margoļina un Kalvja Zalcmaņa dokumentālā lente „Vai viegli būt jaunam?” parāda un pierāda, ka viegli gan nav. Diezgan negaidīti, vai ne? Bijām pieraduši domāt pavisam pretējo. Visu laiku taču devām un devām, likām saviem bērniem priekšā to labāko. Vai tiešām vienmēr labāko? Un vai tā, lai jaunie spētu pieņemt?”¹⁵⁵ Podnieks savā filmā neapskatīja visas jauniešu problēmas. „Podnieks nepēta tos, kas savu aicinājumu atraduši un iet pa nopietnu un godīgus panākumus sološu ceļu. Tādi, bez šaubām, vienmēr ir bijuši un būs. Arī pretrunīgos apstākļos. Visvairāk un tiešāk filma parāda meklētājus un domātājus. Šajā darbā atstāts ļoti daudz vietas skatītājam, kas ar savu pieredzi, attieksmi pret notiekošo, iekļauts dramaturģijā. Pārdzīvojums rodas nevis no filmas, bet gan – savu pieredzi salīdzinot ar filmu. Šī filma ir demokrātijas un atklātības realizācija, nevis saruna par to.”¹⁵⁶ Principā Podnieks uzskatāmi izmanto pārbūves perioda sludināto atklātību, lai uz šī fona realizētu spilgtu mākslas darbu, kurš agrāk cenzūras dēļ būtu ticis aizliegts. „Viņam pietika uzņēmības, drosmes un gribas izspraukties cauri durvīm tad, kad likās – šīs durvis ir ciet un katrs pret tām laužīs sprandu. Bet spraudziņa jau bija. Tiekdamies tajā viņš parāva durvis vaļā.”¹⁵⁷ Laikraksts „Brīvā Latvija”, pēc filmas pirmizrādes kādā nelielā kinoteātrī Kopenhāgenas centrā, rakstīja – „Podnieks savā filmā parāda, kā jūtas tie, kas negrib samierināties ar pastāvošo iekārtu. Labā stilā un saistošā veidā mēs redzam dzīves kailo īstenību, bez liekiem komentāriem un aģitācijas. Filma balstās uz Jura Podnieka sarunām ar latviešu jauniešiem, un izrādās, ka viņiem visumā tādas pat ilgas un vēlmes, kā Rietumu jauniešiem. Nomāc padomju dzīves pelēcība un neskaitāmie tukšie solījumi.”¹⁵⁸

Kopumā vērtējot kino žanra attīstību, vispārēju raksturojumu kino problemātikai sniedz kinooperatora Mika Zvirbuļa pārstāvētais viedoklis „Literatūrā un Mākslā”.¹⁵⁹ Miks Zvirbulis, vērtējot latviešu kino attīstību 1987. gadā, uzskatīja, ka latviešu kino bijis stagnatīvs, ka nevienā mākslas filmā neslēpjas riska motīvs, ka režisorā vajadzētu būt spītības garam vismaz centienos, ja arī tos neizdodas realizēt. Viņš uzskatīja, ka kino žanrs ir ļoti atkarīgs no kultūras, mākslas procesu vadības, no atmosfēras republikā. Lieli sasniegumi ir tikai tad, ja šī vadība ir tālredzīga. Kā izņēmumu viņš minēja Jura Podnieka filma „Vai viegli būt jaunam?”, jo pēc Mika Zvirbuļa domām, Podnieks spēja paredzēt notikuma attīstību un aizstāvēt savu darbu.¹⁶⁰ „Attieksme republikā pret filmu bija ļoti sarežģīta. To gan labvēlīgi pieņēma, taču piesardzīgi nogaidīja – kas būs tālāk? Maskavā jau notika filmas pirmizrādes,

¹⁵⁵ Dripe A. „Mācīsimies nepievilt” // *Māksla*, 1987. g. Nr. 2. – 49.lpp.

¹⁵⁶ Caune D. „Viņš ir arvien tuvāk” // *Liesma*, 1987. g. Nr. 11. – 1.lpp.

¹⁵⁷ Caune D. „Viņš ir arvien tuvāk” // *Liesma*, 1987. g. Nr. 11. – 1.lpp.

¹⁵⁸ Bechšteters E. „Vai viegli būt jaunam?” izrādes Dānijā” // *Brīvā Latvija*, 1989.g. 8. maijs – 8.lpp.

¹⁵⁹ Ēlerte S. „Iespējas un mēs” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 5. jūn. – 1., 4.lpp

¹⁶⁰ Turpat – 4.lpp.

par to jau sajūsminājās, sprieda un strīdējās citās pilsētās, bet pie mums uz ekrāna tā parādījās ar novēlošanos – kā negribēta. Vispirms tika publicētas recenzijas centrālajā presē, un tikai tad to varēja darīt mūsu avīzes. Jura darbs ir ne tikai spilgta parādība kino jomā, tā reizē ir arī indikators, kas parāda, cik gatavi esam jaunajam, kas top. Manuprāt, mākslas virsuzdevums pašlaik ir: sekmēt sabiedrībā atmosfēru, kas liktu mainīties cilvēkam, lai tas atkal kļūtu patstāvīgs. Vajadzētu ļoti precīzi apzināties, kā cilvēks nīdēts kulta laikā, gan septiņdesmitajos gados, un censties, lai viņā atkal atgrieztos cerība, ticība, uzņēmība, atbildība un vēlēšanās strādāt. Vistraģiskākais pašlaik ir domāšanas un uzvedības inerce. Lai arī vārdos tik daudz runā par pārkārtošanos, cilvēka audzināšana prasa laiku. Pārkārtošanās un demokratizācija ļoti cieši saistīta ar katra cilvēka atbildību un ieinteresētību, tās pašlaik ir stipri par maz, lai pārvarētu iepriekšējo gadu radīto inerci. Izskatās, ka demokrātiju, atļaušanos vairāk rekomendē, pat „uzspiež” no augšas, nekā mēs to pieņemam. Joprojām neticība...”¹⁶¹ Miks Zvirbulis uzskatīja, ka kino Latvijā stāv ļoti tālu no pārmaiņām sabiedrībā, ka šis žanrs kļūst neinteresants, ka nepieciešama uzdrīkstēšanās. „Man nepatīk republikas kino instanču lokanās muguras un pazemība Centrālās TV priekšā.”¹⁶² Šāda viedokļa publicēšana iezīmēja arī laikraksta uzdrīkstēšanos atspoguļot objektīvus viedokļus un neslēpjot problēmas kino žanra attīstībā.

Tāpat kā teātra mākslā arī kino mākslā tika runāts par krīzes situāciju, bet būtībā „Literatūras un Mākslas” izdevumos apskatāmajā periodā, nekas neliecina par būtiskām pārmaiņām kino žanrā, tiek pausti tikai atsevišķi kritiski viedokļi, kā, piemēram, Mika Zvirbuļa pārdomas par kino žanra attīstību Latvijā. Būtībā kino žanrā, lai arī tika veidotas vairākas mākslas filmas - šajā žanrā pārmaiņas, jaunāku, modernāku skatījumu ienesa tikai Juris Podnieks ar savām filmām, kuras laikrakstā bija atspoguļotas salīdzinoši maz. Kopumā stagnācijas periods bija atstājis uz kino žanru ietekmi – režisori, mākslinieki baidījās uzdrīkstēties un eksperimentēt šajā žanrā vēl mazāk nekā tas bija teātra mākslā.

---

¹⁶¹ Ēlerte S. „Iespējas un mēs” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 5. jūn. – 1., 4.lpp

¹⁶² Turpat – 4.lpp

5. Mūzikas attīstības atspoguļojums „Literatūrā un Mākslā” (1984. – 1987.)

Mūzikas attīstību Latvijā, tāpat kā citas kultūras sfēras, arī noteica politiskie vadītāji, kuru rīkojumi bija jāpilda Radošajām savienībām – Komponistu savienībai un Mūzikas padomei. Padomju ideoloģijas prasības bija lielu, monumentālu mūzikas formu sacerēšana, skaņdarbi padomju dzīves modeļa cildināšanai – kantātes, oratorijas, dziesmu cikli, simfonijas. „Tomēr neņemot vērā obligātās prasības, autori mūzikā spēja pilnveidot savu individuālo stilu un panākt augstu muzikālo kvalitāti. Skaņdarba mūzika ļāva klausītājiem saprast tā īsto jēgu. Tādu kompozīciju atskaņošana bija iespējam arī tādēļ, ka oficiālajās pieņemšanas komisijās bieži vien nebija neviena mūzikas speciālista, kurš varētu adekvāti saprast mūzikas valodu.”¹⁶³

Arī astoņdesmitajos gados mūzikas dzīve formāli bija pakļauta padomju ideoloģijas prasībām. Kongresos un plēnumos tika analizēti sasniegumi, noteikti turpmāki mērķi un uzdevumi mūzikas attīstībai republikā. Tomēr sākoties pārbūvei, arī mūzikas žanrs pamazām raisījās vaļā no ideoloģizācijas. Mūziķiem bija iespēja brīvāk izpausties, kā arī, tāpat kā māksliniekiem, iedibināt kontaktus ar Rietumiem. Kā piemēru tam, var minēt kori „Ave Sol!” diriģenta Imanta Kokara vadībā, kurš bija pirmais koris, kas 1987. gadā viesojās ASV un Kanādā.¹⁶⁴ Koncertžanros par astoņdesmito gadu nopietnākajiem notikumiem vieglajā mūzikā var uzskatīt Mārtiņa Brauna vadīto „Sīpolu” koncertprogrammas „Mauglis” un Imanta Kalniņa rokoperas viencēlienu „Ei, jūs tur” uzvedumu, kā arī zināmā mērā Artura Maskata dziesmas ar Ojāra Vācieša vārdiem.¹⁶⁵

Laikrakstā „Literatūra un Māksla” laika posmā no 1984. – 1987. gadam par mūzikas dzīvi vairāk tika runāts no šī žanra mākslinieciskās puses. Gandrīz katrā numurā tika atspoguļotas muzikologu – Ingrīdas Zemzares, Arnolda Klotiņa, Imanta Zemzara, Ilmāra Latkovska, Daigas Mazvērsītes diskusijas par aktuālām problēmām mūzikas žanrā, galvenokārt akadēmiskās mūzikas žanrā. Paralēli „Literatūrā un Mākslā” tika risināta arī problēmas, kura bija saistīta ar mūzikas vietu un lomu sabiedrībā. Laikraksts atspoguļoja dažādu mūziķu, muzikologu un mūzikas speciālistu viedokļus saistībā ar problēmām mūzikas žanrā. Galvenie diskusiju temati bija - simfoniskās mūzikas lomu sabiedrībā, kā arī estrādes jeb modernās mūzikas popularitāti, un vai šī populārās jeb estrādes mūzikas straujā popularitāte sabiedrībā nerada zināmu degradāciju, un akadēmiskās, klasiskās mūzikas nozīmi un vērtību. Apskatāmajos jautājumos laikrakstā iezīmējās diezgan asas pretrunas un

---

¹⁶³ Avotiņa A., Blūma D., Līdaka A., Ņefedova I., Šmite E. *Latvijas kultūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. – 399.lpp.

¹⁶⁴ Sarkane L. „Ave Sol! Dziesmā un Amerikā” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 21. aug. – 15.lpp.

¹⁶⁵ Turpat – 10.lpp.

diskusijas. Visvairāk šīs pretrunīgās diskusijas iezīmējās jautājumā par simfoniskās mūzikas aktualitāti. Mūzikas speciālistu un mākslinieku vidū parādījās dažādi viedokļi. Piemēram, ka simfoniskais koncerts, kā sabiedriska parādība vairs neizsniedz sabiedrības apziņu, un nespēj saviļņot, kā teātra izrāde, gleznu izstāde, jauns romāns. Kopīgā atziņa ir, ka simfoniskais koncerts nepilda tās sociālās funkcijas, kādas tam tradicionāli piemitušas.¹⁶⁶ Šāda atziņa radīja pārdomas mūziķu un radošās inteligences, un izraisīja bažas par turpmāko šī žanra vajadzību.¹⁶⁷

Nopietnās mūzikas sfērā iestājas tāds kā lūzuma punkts, jo klasiskā un simfoniskā mūzika šajā laikā bija zaudējusi savu nozīmi, aktualizējas modernā mūzika. Modernās mūzikas popularitāte šajā laikā veicināja sabiedrībā diferencēšanos – ļoti stipri šajā jautājumā bija jūtams paaudžu konflikts gan sabiedrībā, gan arī mūzikas aprindās. Tika pausti viedokļi par modernās mūzikas „lētumu” un kvalitāti, kā arī par degradējošo ietekmi uz jaunatni. Šādu viedokli intervijā „Literatūrai un Mākslai”, saistībā ar mūzikas žanru, pauda rakstniece Regīna Ezera, kura uzsvēra, ka šajā periodā sabiedrībai vērojama bīstami liela piekrišana banalitātēm, ka ļoti daudz cilvēku var iztikt bez kultūras vispār. „Es negribu vērsties pret estrādes mūziku kā tādu. Tas ir vajadzīgs un pilntiesīgs mākslas žanrs. Ar vienu piebildi – ja tā ir māksla. Bet šķiet, ka tieši estrādē visuzskatāmāk redzam, cik liela ir nemākslas daļa, kura pielipinājusies pie mākslas. Nevis māksla, bet mākslas ilūzija. Jūtu imitācija. Koķetēšana ar pašu zemāko gaumes slāni. Maizi un izpriecās! Cilvēks nesajūt...viņš nemaz nesaprot, ka viņam trūkst kaut kā būtiska. Ka viņš ir neredzīgais, kas neuztver, teiksim krāsaino kino. Nereti viņš vēl vairāk sāk cīnīties pret „krāsaino kino”, attiecīgajām instancēm rakstot sūdzības. Jautājums par attieksmi pret mākslu ir jautājums par sabiedrības garīguma pakāpi.”¹⁶⁸

Raksti un diskusijas par populārās mūzikas ietekmi sabiedrībā bija jau krietni vien dziļāk vērsti – tie bija jau jautājumi socioloģiskas dabas jautājumi. Ilmārs Latkovskis rakstā „Par dažām popmūzikas ideoloģizācijas tendencēm” – raksta, ka jautājums par popmūzikas, estrādes mūzikas nozīmi jau vairs nav tikai mūzikas, kā kultūras sfēras, jautājums. Viņš rakstīja, ka ar popmūzikas lomu mūsdienu sabiedrībā nevar vairs nerēķināties, un, ka pieprasījumu nosaka piedāvājums, un, ka principā nav nozīmes paaudžu konfliktam, jo interešu līmenis ir viens un tas pats.¹⁶⁹ To apstiprina arī muzikoloģes Ingrīdas Zemzares paustais viedoklis, ka estrādes programma ir daudzu komponentu radīts „šovs” jeb izrāde ar vienu sašaurinātu funkciju – izklaidēt. „Komponists vairāk ir mākslinieciskā vadītāja,

¹⁶⁶ Torgāns J., Krastiņš V. „Pārdomas pēc aptaujas” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 15. aug. – 2.lpp.

¹⁶⁷ Krastiņš V., Torgāns J. „Simfoniskās mākslas jautājumi mums visiem” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 8.aug. – 12., 13.lpp.

¹⁶⁸ Jainaitis G. „Cilvēka izpētei nekad nebūs gala...” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 4. jūl. – 2., 6., 7.lpp.

¹⁶⁹ Latkovskis I. „Par dažām popmūzikas ideoloģizācijas tendencēm” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 17. apr. – 2., 13.lpp.

idejiskās iedvesmotāja lomā, un no viņa stilistiskās ievirzes un simpātijām atkarīga visa ansambļa mākslinieciskā ievirze. Paši ansambļi ar savu jaunradi apelē pie sociālajām grupām, raksta speciāli savam klausītājam. „„Opuss” apelē pie disko paaudzes jeb „tīneidžeriem”, „Sīpoli” pie studējošās jaunatnes, pie apjēgt gribošajiem, „Eolika” – pie dejojot gribošajiem, „Tip-top” – pie „tiem, kam pāri trīsdesmit”, bet Žorža Siksnas sirds, šķiet, gana plaša, lai nepiederētu nevienam arī programmā „Tev pieder mana sirds...”.”¹⁷⁰ Būtībā sabiedrības vēlme un interešu līmenis, neatkarīgi no sociālā līmeņa bija vienāds – izklaides iespējas, tikai katram ir sava pieeja un simpātijas attiecībā uz to.

Laikrakstā diezgan jūtami tika kritizēta modernā mūzika jeb estrādes žanrs. „Miera tēmu popmūzika ekspluatē gluži kā modes preci. Pārspīlēta ideoloģizācija šajā ziņā ir kļuvusi par spekulācijas zelta āderi. Taču patiesībā tā tiek izmantota tikai kā līdzeklis, lai izsistu cauri atbildīgām instancēm stilu. Formāli vācam parakstus pret kara kūrējiem, bet patiesas miera elpas šajās akcijās bieži vien nav. Ar laiku šis popkonjunktūrisms pārvēršas par politisko konjunktūrismu.”¹⁷¹ „Komjaunatne, partijas piederība kļūst tikai par līdzekli, lai sasniegtu visdažādākos mērķus. Mūzika ir tāds pats apkārtējās pasaules spogulis kā literatūra, politika, zinātne, filozofija...daudz, daudz spoguļu tikai katrs ar savām atspoguļošanas iespējām un īpatnībām. Politika ir atteikusies no daudzām pārlieka optimisma frāzēm. Literatūra norauj mietpilsonības un birokrātisma plīvuru no dažām vakardienas šķietami svētām vērtībām.”¹⁷²

Tomēr arī šie muzikologu viedokļi „Literatūrā un Mākslā” ir pretrunīgi. Muzikoloģe Ingrīda Zemzare uzskatīja, ka modernā mūzika ir ārkārtīgi nozīmīga, ja vēlamies aprast savu bērnu paaudzi. „Jauniešiem plates ir kā mums grāmatas. Bet nevar neredzēt, ka kultūrā kā sistēmā ir izveidojušās divas ne tikai atšķirīgas, bet pat opozīcijā stāvošas mūzikas valodas: akadēmiskā nopietnās mūzikas valoda un vieglās mūzikas valoda. Vieglā mūzika ir kļuvusi par saturiski suverēnu sfēru ar saviem koncerta un saviem izklaidējošiem žanriem.”¹⁷³ Savukārt muzikologs Arnolds Klotiņa savā runā Komponistu savienības plēnumā aicināja raudzīties plašāk uz norisēm mūzikā. „Mūsu muzikālā jaunrade savā kopumā tiek galā ar uzdevumiem, ko tai nežēlīgi uzliek dzīves attīstība. Mūsu laiks ir vērtību pārvērtēšanas laiks, arī katram sevī iekšējās skaidrošanās laiks. Uz to ir atsaukusies ne tikai publicistika, bet arī dažādi mākslas veidi, it sevišķi literatūra un kinomāksla.”¹⁷⁴ Viņš runāja par mākslas kritērijiem – „skaistuma un patiesīguma attiecības allaž bijušas viens no svarīgākajiem mākslas kritērijiem. Bet priekšstats par vēlamajām attieksmēm starp skaistumu un patiesību

¹⁷⁰ Zemzare I. „Atslēga parastajā vietā” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 20. apr. – 10.lpp.

¹⁷¹ Latkovskis I. „Par dažām popmūzikas ideoloģizācijas tendencēm” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 17. apr. – 2., 13.lpp.

¹⁷² Turpat – 2., 13.lpp.

¹⁷³ Zemzare I. „Atslēga parastajā vietā” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 20. apr. – 10.lpp.

¹⁷⁴ Klotiņš A. „Skaisto, bet patieso!” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 10. apr. – 11.lpp.

mākslā mainās – un arī atkarībā no uzdevumiem, kas mākslai sociāli izvirzās. Runājot, piemēram, par klasicismu, ko parasti priekšstata kā mākslas olimpiska miera laikmetu, ir pieņemts uzskatīt, ka skaistais tur reprezentē labo un patieso. Ne vienmēr tā tas ir cīņu un pārvērtību periodos, kāds ir arī mūsējais, - mūsu dienās t.s. skaistums var arī pārstāvēt vienaldzību un pašapmierinātību.”¹⁷⁵

Sākot ar 1986. gadu, „Literatūras un Mākslas” izdevumos, tiek aplūkots rokmūzikas žanrs. Sākotnēji tas aplūkots ar lielu skepsi no muzikologu puses – uzskatot, ka šāda tipa mūzika veicina sabiedrības degradāciju, ka modernā mūzika liedz sabiedrības attīstību, tā apmierina sabiedrību ar primitīvajām vajadzībām, bet nedomā par saturu, par garīgām vērtībām. Tomēr vēlāk arī muzikologi bieži vien savās kritikās veltījuši, kādas uzslavas atsevišķiem darbiem. Interesantu viedokli šajā sakarā pauž komponists Imants Kalniņš. „Rokmūzika neatzīst robežu: vieglā – nopietnā mūzika, par vieglo mūziku viņš uzskata tādu, kas operē ar pirmās pakāpes emocijām, elementārām emocijām. Ar roku turpretim mūzikā nāk iekšā sava attieksme, savs pasaules skatījums.”¹⁷⁶ Savā ziņā t.s. vieglā mūzika, rokmūzika atmodināja sabiedrībā impulsus, kuri agrāk šķīta izzuduši. Šī mūzika atmodināja latviešu tautas kopības izjūtu, tā sevī slēpa it kā apslēptus kodus, kas kādā mirklī uzrunāja latviešu tautu. Piemēram, muzikologs Imants Zemzaris raksturo Imanta Kalniņa mūziku, kā ļoti latvisku – „„Turaidas Roze” dzied un spēlē savas zemes roku, oriģinālu un neatdarināmu, un prasība pēc importa zaudē savu aktualitāti.”¹⁷⁷ Ar modernās un rokmūzikas attīstību sabiedrībā bija ienākusi zināma deva novatorisma. Šī mūzikas žanra teksti bija asāki, nenoslīpētāki, kas uzrunāja jaunākās paaudzes. Kaut vai par piemēru var minēt Jura Kulakova grupu „Padomju Latvija” jeb vēlākajā nosaukumā „Pērkons”, kurš ar savu koncertu 1985. gada Ogres estrādē satricināja iespaidīgus jauniešu pūļus. Arī Imants Kalniņš intervijā „Literatūrai un Mākslai” uzsvēra, ka rokmūzikas vienkāršās formās runā par morālfilozofiskām tēmām.¹⁷⁸

Par pārmaiņu esamību mūzikas sfērā liecina arī savulaik aizliegtā festivāla „Liepājas Dzintars”(„Liepājas skate”) atļaušana. Šis festivāls tika aizliegts vairāk nekā desmit gadus – 1987. gadā atkal tika atļauts. No 13. līdz 16. augustam tas atkal notika Liepājā¹⁷⁹, un Pēteris Bankovskis laikrakstam rakstīja – „Uz popkultūru, uz masu estētiskās kultūras parādībām var raudzīties dažādi, bet to eksistence 20. gadsimta nogalē ir neapšaubāma un visuresoša. Liepājniekiem nu ir atkal savs lepnums, savs „Liepājas dzintars”. Un noslēguma koncertā visu kopā dziedātā „Dzimtā valoda” ir kaut kas vairāk par apvīpsnājamu masu kultūras izpaušmi.

¹⁷⁵ Klotiņš A. „Skaisto, bet patieso!” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 10. apr. – 11.lpp. – 11.lpp.

¹⁷⁶ Zemzaris I. „Roks – vai tas ir daudz vai maz?” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 13. marts. – 4., 5.lpp.

¹⁷⁷ Turpat – 4., 5.lpp.

¹⁷⁸ Turpat – 4., 5.lpp.

¹⁷⁹ Bankovskis P. „Liepājas dzintars” tepat visapkārt” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 21. aug. – 14.lpp.

Aiz estrādes dunošā jūra un tūkstošu dvēselēs dunošā dziesma – tas ir tepat, visapkārt.”¹⁸⁰ Šī festivāla kontekstā gandrīz divus mēnešus vēlāk parādās arī Daigas Mazvērsītes raksts kur viņa par minēto festivālu raksta – „Ir patiešām grūti, pat neiespējami aprakstīt to pacēlumu, ar kuru popmūzikas cienītāji pēc septiņu gadu pārtraukuma satikās šovasar Liepājā. Un viena no popmūzikas – 20. gadsimta fenomena – funkcijām ir kopības sajūtas, kolektīvisma radīšana.”¹⁸¹ Viņa raksta, ka festivālam nevar piedēvēt estrādes stilu, tas vairāk bija ar rokmūzikas ievirzi. „Evolūcija latviešu popmūzikā izvērsusies par neapturamu straumi, to pozitīvi ietekmē biežie šīs vasaras festivāli un konkursi. Šobrīd Latvijas popmūzika atgādina paraibu gadatirgu, kur veiksmīgam zinātājam izdodas atrast sev nepieciešamo, bet mazāk izvēlīgam pietiek ar pašu lētāko. Īstais kritērijs jebkurā mūzikā neatkarīgi no žanra ir viens. Tā ir mūsu pašu garīgā pasaule, mūsu kultūra un atmiņa, par kuras neatņemamu sastāvdaļu kļuvusi popmūzika.”¹⁸²

Interesanti aplūkota Padomju Latvijas mūzika ārzemju viesu skatījumā, kur ar mūzikas attīstību Latvijā tie varēja iepazīties Padomju Latvijas mūzikas festivālā Rīgā, kas norisinājās 1986. gadā no 19. līdz 23. novembrim. Tā mērķis bija parādīt Padomju Latvijas mūzikas kopainu, ieinteresēt par konkrētiem skaņdarbiem un to autoriem, nodibināt un pilnveidot lietišķus kontaktus – laist pasaulē latviešu mūziku. Savu skatījumu uz Padomju mūziku sniedz ārzemju viesi šajā mūzikas festivālā. Gunars Laršons – Zviedrijas Karaliskās Mūzikas akadēmijas rektors – Es jūsu mūzikā nesaskatu nekādu agresivitāti: tieši otrādi tajā ievēroju atgriešanos pie dabas, pievēršanos jūrai, mežam. Var teikt, ka tā ir iztēlojoša, gleznieciska. Hannelore Gerlaha – VDR, muzikoloģe – Latviešu mūzikā salīdzinājumā ar citu republiku mūziku jūtu spilgtu neoromantisma tendenci un tieksmi pēc „jaunas vienkāršības”. Mūzika sasauca ar poētisku domāšanu un jūtām.¹⁸³

„Literatūra un Māksla” laikraksta izdevumos no 1984. – 1987. gadam, salīdzinoši maz pievēršas modernās mūzikas apskatiem. Lielākoties tika rakstīts par akadēmisko mūziku un tās attīstību. Tas liecina, ka laikrakstā attiecībā uz šo mūzikas žanru, neskatoties uz pozitīvām publikācijām, kā, piemēram, Pētera Bankovska¹⁸⁴, Ingrīdas Zemzares¹⁸⁵, u.c. publikācijas, visumā uz modernā mūzika tika skeptiski vērtēta, katrā ziņā laikraksts no atspoguļoja pretrunīgus vērtējumus.

¹⁸⁰ Bankovskis P. „Liepājas dzintars” tepat visapkārt” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 21. aug. – 14.lpp.

¹⁸¹ Mazvērsīte D. „Mēs Liepājai! Liepāja mums!” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 2.okt. – 13.lpp.

¹⁸² Turpat – 13.lpp.

¹⁸³ „Padomju Latvijas mūzika viesu skatījumā” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 5.dec. – 6.lpp.

¹⁸⁴ Bankovskis P. „Liepājas dzintars” tepat visapkārt” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 21. aug. – 14.lpp.

¹⁸⁵ Zemzare I. „Atslēga parastajā vietā” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 20. apr. – 10.lpp.

Pārbūves un atklātības laikmets kopumā mūzikas žanrā varbūt tik ļoti neizpaudās mūzikā kā tādā, bet gan muzikologu diskusijās, kurās tika risinātas problēmas, kas saistītas ar šo žanru. Tomēr tāpat kā mākslā, arī mūziķiem šajā laikā radās iespēja uzstāties ārpus Savienības, tādējādi pārbūves process vismaz politiskajā aspektā mūzikā izpaudās. Piemēram, laikrakstā tika atspoguļots Mārtiņa Brauna koncertbrauciens ar aktieri Rolandu Zagorski uz VFR jeb Rietumvāciju, pēc kura viņš puda nozīmīgu atziņu - „Mūsu pienākums ir cīnīties par to, lai tas progresīvais, kas pašlaik ir pasaulē, tiktu ieviests arī pie mums”.¹⁸⁶ Tomēr mūzika ir no tām kultūras sfērām, kur ļoti grūti izvērtēt tieši skaņdarbos, kādu pārmaiņu esamību. Lielām mērā eksperimenti, uzdrīkstēšanās mūzikā – modernās un rokmūzikas attīstība, ir vērtējams kā dabisks process, kas neatkarīgi būtu attīstījies. Protams, politiskās brīvības palielināšanās šajā laikā ļāva mūziķiem izpausties brīvāk, līdz ar to varbūt liberālās atmosfēras ietekmē mūziķi uzdrīkstējās eksperimentēt. Šī mūzika ietekmēja un radīja pārmaiņas arī sabiedrībā, piemēram, rokmūzika – Imanta Kalniņa „Turaidas Roze”, Jura Kulakova „Padomju Latvija” („Pērkons”). Jaunieši savā ziņā šo mūziku uztvēra, kā patvērumu. Simfoniskās mūzikas nepopularitāte jaunatnes un arī sabiedrības vidū nav īsti saistāma ar pārbūves procesu sākumu, laikrakstā šī problēma tika atspoguļota jau ātrāk. Līdz ar to šīs mūzikas nepopularitāte izskaidrojama ar sabiedrības vēlmi pēc novitātes, simfoniskā mūzika bija kļuvusi pārāk monotona, pierasta un pelēcīga. Kopumā apskatot laikraksta izdevumus, var secināt, ka tomēr mūzikas žanrā iezīmējās visspilgtākās pretrunas, jo gan no mūziķu, gan muzikologu puses sastopami dažādi un pretrunīgi vērtējumi, tāpēc grūti viennozīmīgi vērtēt mūzikas atspoguļojumu šajā laikā.

---

¹⁸⁶ Šmeļkova Ē. „Intervija brīvā stilā” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 24. okt. – 15.lpp.

6. Izglītības attīstības atspoguļojums „Literatūrā un Mākslā” (1984. – 1987.)

„Padomju Latvijā mācību iestāžu darbs arī tika pakārtots atbilstoši PSRS valdošajai ideoloģijai. Latvijā strauji pieauga skolu skaits ar krievu mācībvalodu un attiecīgi samazinājās skolas, kurās izglītību varēja iegūt latviešu valodā. Populāras bija t.s. jauktās skolas, kurās dominēja krievu valoda. Izglītības mērķis bija audzināt jaunās padomju paaudzes – ar vienotu un pārliecinošu, politiski uzticamu identitātes apziņu.”¹⁸⁷ Tāpat arī studentiem obligāti bija jāapgūst t.s. Tautas universitātēs marksisma – ļeņinisma mācības pamati. Universitātēs galvenais uzdevums līdzās profesionālās kvalifikācijas celšanai – bija sekmēt tautas masu komunistisko apzinīgumu.¹⁸⁸

Kultūra cieši saistāma arī ar izglītību. Katra cilvēka izglītības līmenis nosaka arī viņa kultūras līmeni, tāpēc svarīgi aplūkot kādas problēmas atspoguļotas laikrakstā „Literatūra un Māksla” arī izglītības sfērā. Apskatot laikrakstus šajā laikā iezīmējas trīs būtiski aspekti izglītības jomā, kuri tiks apskatīti šajā nodaļā. Viens no šiem aspektiem ir – vispārizglītojošo un profesionālo skolu reformas projekts. Kā arī tiek pārcilāti ar vēstures, kā mācību priekšmeta un zinātnes, saistīti jautājumi, un latviešu valodas un literatūras nozīme. Tāpēc tiks aplūkoti tikai šie aspekti izglītības reformas projekts, vēstures un latviešu valodas mācīšanas problēmas.

Sākoties pārbūves procesiem arī izglītības sistēmā Latvijā iezīmējās reformu mēģinājumi. Jau 1984. gada un 1985. gada pirmās puses laikraksta „Literatūra un Māksla” numuros aktuāls ir vispārizglītojošo un profesionālo skolu reformas projekts. Gaidāmais reformas projekts paredzēja nozīmīgus pārkārtojumus visā padomju izglītības sistēmā kopumā, sākot ar pirmskolas iestādēm un beidzot ar augstskolām. Vēl vairāk - reformas projektā izvirzītie uzdevumi bija visai padomju sabiedrībai. Tas nozīmēja, ka tiks iekustināti visi sabiedrības slāņi, būtībā visa tauta uzmanības centrā paturēs skolu, jaunās paaudzes mācīšanu un audzināšanu, jaunā cilvēka veidošanos atbilstoši Padomju valsts cēlajiem mērķiem.¹⁸⁹

Šīs reformas centrālais jautājums bija nākamo paaudžu kulturālā izglītība. Pirms tam uzsvars skolās un citās izglītības iestādēs vairāk tika likts uz profesionālām, tehniskām un eksaktām zinātnēm, atbilstoši padomju ideoloģijai, veidojot un audzinot jaunus darba cilvēkus. Savukārt, izskatot „Literatūru un Mākslu” apskatāmajā laika posmā, radošā inteliģence un izglītības sfērai tuvu stāvoši cilvēki sāka runāt par to, cik jaunās paaudzes ir

---

¹⁸⁷ Avotiņa A., Blūma D., Līdaka A., Ņefedova I., Šmite E. *Latvijas kultūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. – 353.lpp.

¹⁸⁸ Turpat – 353.lpp.

¹⁸⁹ Futļika Ļ. „Skolai – kvalitatīvi – jaunu līmeni” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 13.janv. – 6.lpp.

emocionāli trulas, kulturāli neizglītotas, ka trūkst elementāras humanitāras izglītības, klasiskas zināšanas un mākslinieciska audzināšana. Aktualizējās jautājums arī par 21. gadsimta cilvēku, kāds tas veidosies un izaugs. „Tāpēc jā sāk domāt, kādas būs nākamās paaudzes, cik tās būs kulturāli izglītotas.”¹⁹⁰ Šie jautājumi laikrakstā tiek risināti jau 1984. gadā – laikā, kad pārbūves procesi nav vēl sākušies, taču sabiedrībā, radošās inteliģences starpā un jaunatnes vidū tiek runāts par kultūras deficītu, izglītības reformēšanas nepieciešamību, par izglītības formālismu. No tā var secināt, ka izglītības sistēma un jaunatnes izglītošana būtībā bija sasniegusi jau dekadenci. Vecā izglītības sistēma vairs nebija dzīvotspējīga. Astoņdesmito gadu vidū skolēni un jaunieši bija pavisam cita paaudze. Tā bija paaudze, uz kuru vairs nedarbojās iepriekš realizētais, jaunā paaudze veidojās pragmatiska, patērētāju sabiedrība, kurai vairs nebija tāda bijība pret padomju režīmu. 1984. gadā un pirms tam, atbilstoši tam laikam, visās dzīves sfērās tomēr bija vērojama stagnācija, tāpat arī izglītībā. Līdz ar to, sākoties jauniem procesiem sabiedrībā, arī izglītības sistēmu zināmā mērā vajadzēja veidot atbilstoši tā laika sabiedrībai. Šajā laikā tomēr vērojama zināma sabiedrības un kultūras degradācijas pakāpe, tādēļ tika domāts par jauno paaudžu audzināšanu, lai šo paaudžu audzināšanā izskaustu pašreizējās problēmas, lai jaunais 21. gadsimta cilvēks nebūtu emocionāli truls, bet kulturāli izglītoti. Tāpēc izvērtās diskusijas par kultūras intensifikāciju arī izglītības sfērā.

Galvenie uzsvāri tika likti uz māksliniecisko un muzikālo izglītošanu, par kuru iestājās gan mākslinieki, gan mūziķi. „Komponistu savienība visumā aktīvi palīdz realizēt skolu reformu, jo trūkst mūsdienīgu dziesmu par skolas dzīvi, par svarīgām problēmām. Komponistu savienība kopā ar Jāzepa Vītola Latvijas valsts konservatoriju, Mākslinieku savienību un Mākslas akadēmiju strādā pie eksperimentālās mācību programmas vispārīzglītojošai skolai, kas izvirzīs daudz augstākus kritērijus gan muzikālajā audzināšanā, gan citu mākslas veidu priekšmetos.”¹⁹¹ Tāpat arī diriģents Imants Kokars uzskatīja, ka jāpastiprina mākslinieciskā izglītošana vispārīzglītojošās skolās un būtu vēlams ieviest mūziku, kā obligāto priekšmetu, ar optimālāko variantu divas stundas nedēļā, un ka nevajag skolu māksliniecisko un kultūras darbību uztvert kā pašsaprotamu. Tāpat dažādām apkārtējām kultūras un mākslas organizācijām būtu jāatbalsta arī skolu centieni. Kokars uzsvēra: „Visiem labi zināms, cik ietekmīga ir mākslinieciskā audzināšana, arī muzikālā izglītošana, sabiedrības locekļa – cilvēka izveidošanā”¹⁹² Tomēr izglītības reformas projektu traucēja daļēji īstenot arī pedagogu trūkums.¹⁹³ Pedagoga nozīme un kvalifikācija šajā laikā bija zināmi kritusies.

---

¹⁹⁰ Jakubāns A. „XXI gadsimts” // *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 6. janv. – 2. lpp.

¹⁹¹ Turpat – 7. lpp.

¹⁹² Kokars I. „Nākotnes pedagogijas vērienīgās perspektīvas” // *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 17. febr. – 13. lpp.

¹⁹³ Ašme L. „Vajag ideju programmu!” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 3. jūl. – 7. lpp.

Izglītības reforma paredzēja arī pastiprināt pedagoga nozīmi, un tā lomu sabiedrībā. PSKP CK projekts par vispārīzglītojošo un profesionālo skolu reformu, kā vienu galvenajiem pamatvirzieniem uzskatīja arī rūpes par skolotāju darba un sadzīves apstākļu uzlabošanu, kā arī plašāk praktizēt labāko pedagogu darba morālo un materiālo stimulēšanu.¹⁹⁴ Uzmanība tika vērsta arī uz skolēnu un skolotāju pārslodzi. „Skolu programmām jābūt orientētām uz vidusmēra skolnieku, jāatbilst viņa spēju pakāpei, un ka bērnam jābūt bērnam, nevis intelekta un svešvārdu čemodāniņam.”¹⁹⁵ Ap izglītības reformu izvērtās diskusijas plašākos sabiedrības lokos, it sevišķi pedagogu starpā. Tomēr praktiski nekas būtisks netika risināts izglītības līmeņa uzlabošanas jomā. Jauno ceļu meklējumos, izglītības jomā, dominēja vēl lozungi un saturiski līdz galam nepārdomāta frāžainība. „Nevis balstīt veco, lipinot tam klāt visādas papildu konstrukcijas, bet pilnīgi mainīt darba stilu. Pie skolotājiem un skolēniem jāiet kā pie dzīviem cilvēkiem, nevis shēmām. Skolas reformu priekšā vēl arvien esam stipri samulsuši vecā inerce liedz atraisīties.”¹⁹⁶

Pārbūves un atklātības posms, iezīmēja arī vēstures revīziju. 1987. gadā sākās tās pirmais posms – staļinisma laikmeta atsegums un jauna diskursa veidošana. Staļinismam tika piešķirta klaji negatīva nozīme, proti, tas bija PSRS vēstures posms, kad notika atkāpšanās no ļeņinskajām normām. Savukārt pārbūve attiecībā pret vēsturi tika definēta kā ļeņinisko normu restaurācija. Vēstures izzināšana tika izsludināta par pārkārtošanos sastāvdaļu. PSRS vēsture kļuva par mediju dienaskārtības sastāvdaļu.¹⁹⁷ Varētu piekrist šim Vitas Zelčes apgalvojumam, jo, sākot ar 1986. gada izdevumiem, arī „Literatūra un Māksla” pievērsa pastiprinātāku uzmanību tieši vēsturei kā zinātnei, un tās objektīvai atspoguļošanai, kā arī „balto plankumu” atsegšanai. „Vēsture jāpēta objektīvi. Šobrīd revolucionāro pārkārtojumu, atklātības un demokrātijas apstākļos vēsturei ir it īpaši svarīga loma. Sekmīgam mūsu sabiedrības attīstības procesam jaunajos apstākļos jābalstās uz vispusīgu, izzinātu un apzinātu pagātnes mantojumu visplašākajā tā izpausmē.”¹⁹⁸ Uzsāktais pārbūves, atklātības kurss, kura sākotnējais mērķis bija restaurēt Padomju vēsturi, padarīt to dzīvotspējīgāku bija neefektīvs. Atklātība sakompromitēja mītus, kas bija padomju sistēmas pamatā.¹⁹⁹ „Nenoliedzami, Latvijā interese par Padomju Savienības vēstures „baltajiem plankumiem” bija liela. Dzīvojot padomju ideoloģiskajā un kultūras telpā, skolās mācoties PSRS vēsturi un kārtojot šajā priekšmetā eksāmenu, faktiski ikviens bija ieguvis kaut nelielas zināšanas par padomju zeme

¹⁹⁴ Režais L. „Kur ir tavš skolotājs?” // *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 6. janv. – 2. lpp.

¹⁹⁵ Avotiņš V. „Projekts. Bet ne tikai skolai...” // *Literatūra un Māksla*, 1984. g. 27. janv. – 6. lpp.

¹⁹⁶ Dripe A. „Pozitīvs satraukums” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 22. aug. – 2., 11. lpp.

¹⁹⁷ Zelče V. „Vēsture *perestroikas* redakcijā un Latvijas okupācijas jēdziens: 1988. gads”, *Latvijas Universitātes raksti 683. sēj.: Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 251. lpp.

¹⁹⁸ Kreicbergs H. „Vēsture nav bezperosniska” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 17. jūl. – 2., 6. lpp.

¹⁹⁹ Zelče V. „Vēsture *perestroikas* redakcijā un Latvijas okupācijas jēdziens: 1988. gads”, *Latvijas Universitātes raksti 683. sēj.: Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 252. lpp.

pagātni un apguvis padomju vēstures notikumu, personību, atslēgciātu, lozungu lietojumu.”²⁰⁰

Pārbīdes PSRS vēstures stāstos un skaidrojumos ļāva pielāgot jaunajai matricai arī Latvijas vēsturi. Arī „Literatūrā un Mākslā” parādījās publikācijas par Latvijas vēstures, kā atsevišķa mācību priekšmeta nepieciešamību. Atsevišķos rakstos parādījās doma, ka ļoti daudziem jaunās paaudzes pārstāvjiem nav nekādas izpratnes un zināšanas par Latvijas vēsturi un ka ļoti daudz ticis noklusēts. Savu viedokli šajā jautājumā pauž jaunā literāte R. Kalpiņa - „Sešdesmitajos gados dzimušos nepaspēja skart skolu reformas vēl nepārliecinošā plauksta. Un varbūt labi vien ir, jo kolektīvā dzīšana uz mācīšanos, uz strādāšanu man brīžiem asociējas ar lopu fermu, kur vienīgie augstie rādītāji ir disciplīna un bara sajūtas triumfs. Klasiskās izglītības trūkums – nav elementāras zināšanas par antīko pasauli, viduslaikiem. Galvās kā tāda resna, strupa nagla tiek dzīta vēsture no mūsu gadsimta sākuma. Latvijas vēstures loma skolās? Tā tiek ņemta, nevis mācīta paralēli. Latviešu literatūra raudātu ilgas un patiesas asaras, ja vien īsti saklausītu visas par daudziem tās censoņiem aizdurvēs bubinātas, pa ausu galam uzķertas ziņas. Varbūt derētu pateikt, ka pirms paša kara tomēr nav notikusi liela rakstnieku izmiršana, derētu iepazīstināt jaunatni ar tolaik dažādo, arī naidīgo, oficiāli nepieņemamo pozīciju pārstāvjiem.”²⁰¹ Ar šo publicēto diezgan agresīvi vērsto rakstu, literāte uzdot jautājumu, cik no tā, ko mēs zinām, mēs drīkstam pasacīt. Varbūt ir pienācis laiks objektīvi atspoguļot Latvijas vēstures notikumu. 1987. gads, kad pārbūve jau rit pilnā sparā iezīmē vēl radikālāku nostāju Latvijas vēstures izvērtēšanā. Kā, piemēram, rakstā „Kam nepatīk Jānis Roze?” – raksta autors pārliecinoši uzsver, ka nepieciešama vēstures faktu augšāmcelšana, veco vēsturisko nosaukumu un demokrātiskā mantojuma izvērtēšana, jo tikai tāds var būt mūsdienīgas dzīvošanas process.²⁰² „Tāpat arī būtiski, ja arī literatūras stundās skolotājs sniegtu ieskatu vēsturiskajos apstākļos, kādos attiecīgais rakstnieks dzīvojis, citādi viņš paliks grūti izprotams.”²⁰³

Līdzās vēstures jautājumiem, pastiprinātāku uzmanību laikraksts pievērsa arī latviešu valodas un literatūras mācīšanas problemātikai. Parādās publikācijas, kur dominējošā doma bija latviešu valodas, kā galvenās valodas mācīšana. Atsevišķos rakstos tika runāts, vai Latvijā dzīvojošajiem cittautiešiem arī nevajadzētu apgūt latviešu valodu - „Goda vieta tomēr jāatvēl katras tautas dzimtajai valodai. Patiess internacionālisms un tautu sadraudzība ir domājama vienīgi uz abpusējas izpratnes un cieņas bāzes, un Latvijas apstākļos tas būtu jo veiksmīgāk izdarāms, ja šeit dzīvojošie citu tautību cilvēki, cik iespējams lielākā skaitā, spētu

²⁰⁰ Kreicbergs H. „Vēsture nav bezperosniska” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 17.jūl. – 2., 6.lpp.

²⁰¹ Kalpiņa R. „Es zinu tik daudz cik, es saku...” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 29.aug. – 6.lpp.

²⁰² Vecgrāvis V. „Kam nepatīk Jānis Roze?” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 24. jūl. – 10.lpp.

²⁰³ Dripe A. „Pozitīvs satraukums” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 22.aug. – 2.lpp.

lasīt un runāt ne tikai savā dzimtajā, bet arī latviešu valodā.”²⁰⁴ Šādu rakstu publikācija bija kā sākums starpnacionālo attiecību problēmām, šo attiecību iztirzājumiem presē. Šis Andreja Dripes raksts tika publicēts 1986. gadā. Protams, ka vēl 1986. gadā tik radikālas domas par latviešu kā galvenās valodas mācīšanu nebija pieņemamas. Līdz ar to Latvijas Komunistiskajai partijai šajā sakarā vajadzēja reaģēt. 1986. gada 24. decembrī notika atklāta partijas sapulce - „Rakstnieku savienības komunistu darbs pēc PSKP 27 kongresa”, kurā LKP CK sekretārs Anatolijs Gorbunovs izklāstīja savas domas par dzimtās valodas un divvalodības tālāku attīstību Latvijā, uzsverot, ka pēdējā laikā presē sāk parādīties jau ļoti apšaubāmi, klaji demagoģiski spriedelējumi, pat izvirzītas prasības. Tāpat viņš uzsvēra to, ka kategoriski iebilst pret to, ka priekšplānā tiek izvirzīta prasība pēc latviešu valodas prioritātes. „Brīvprātības princips latviešu valodas apgūšanā, ko propagandē televīzija, kam tiek radīti vislabvēlīgākie apstākļi, nu jau tiek pasludināts par obligātu prasību visiem republikā dzīvojošiem citu tautību pilsoņiem, pretējā gadījumā apšaubot viņu internacionālisma jūtas, piederību politiskās dzīves avangardam, atbilstību ieņemamam vadošam postenim.”²⁰⁵ Tāpat viņš nosoda „Literatūras un Mākslas” žurnālista Ainara Meiera rakstu, kurā viņš izvirzīja šādu domu - „Vai sevi par internacionālistu var saukt kādā no nacionālajām republikām dzīvojošs pilsonis, kurš prot tikai vienu valodu? Un, ja šāds pilsonis nav internacionālists, vai viņš drīkst būt starp komjauniešiem un komunistiem – par vadītāju, organizētāju, par iedvesmotāju un paraugu?”²⁰⁶ Šajā nosodījumā izpaužot bailes par ļeņinskās nacionālās politikas principu sagrozīšana, bet principā partija šādā veidā, balstoties aiz ļeņiniski – marksistiskās mācības pamatiem, puda savas bailes nacionālās apziņas atgriešanos latviešu sabiedrībā. Līdz ar to 1987. gada 28. janvārī notika kārtējā Latvijas PSR Rakstnieku savienības partijas sapulce, kurā tika izvirzītas prasības, lai tiktu pildīts Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas izstrādātais pasākumu plāns republikas iedzīvotāju patriotiskās un internacionālās audzināšanas pilnveidošanai, kas sludina vēršanos pret nacionāliem un šovinistiskiem jūtu uzplūdiem.²⁰⁷ 1987. gadā Latvijā viesojās arī pats PSKP CK ģenerālsēkretārs Mihails Gorbačovs. Viņš viesojās PSKP Centrālajā Komitejā, kur tika sarīkota Mihaila Gorbačova tikšanās ar masu informācijas līdzekļu un radošo savienību vadītājiem. Šādas tikšanās ar masu līdzekļu vadītājiem bija viens no partijas kā organizācijas aktīvi izmantotajiem komunikācijas un pārvaldības veidiem, lai veicinātu partijas elites nostiprināšanos, publiskajā sfērā demonstrētu partijas un mediju dialogu un vienotību un arī izplatītu vēstījumus – ideoloģiskās

---

²⁰⁴ Turpat - 11.lpp.

²⁰⁵ Gorbunovs A. „Par personisko iniciatīvu un atbildību” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 1. janv. – 2., 3.lpp.

²⁰⁶ Turpat – 3.lpp

²⁰⁷ Sproģis A. „Rakstnieku partijas sapulce” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 6. febr. – 3.lpp.

piederības zīmes medijiem.²⁰⁸ „Literatūra un Māksla” publicēja fragmentu no viņa runas - „Šobrīd mēs it kā no jauna izejam demokrātijas skolu. Mēs mācamies. Mums vēl nepietiek politiskās kultūras, nepietiek kultūras risināt diskusijas, nepietiek pat kultūras cienīt sava drauga un biedra viedokli. Mēs esam emocionāla tauta. Droši vien mēs tam visam tiksim pāri. Kļūsim pieauguši. Es lūdzu biedriem pateikt, ka mēs visi ļoti augstu vērtējam visu, ko pēc 1985. gada aprīļa paveikusi mūsu mākslas inteliģence, un ceram, ka šis ieguldījums palielināsies.”²⁰⁹ Savā ziņā LKP CK sekretāra A. Gorbunova runā paustais 1986. gada partijas sapulcē nonāk pretrunā ar Gorbačova runu, jo Gorbačovs runā par politisko kultūru, par cita viedokļa cienīšanu, bet Gorbunovs kategoriski iestājas pret radikālāku viedokļu parādīšanos sabiedrībā. Tiek runāts par demokrātijas skolu, bet Gorbunova šo viedokli zināmā mērā apgāž, neļaudams žurnālistam Ainaram Meieram izpaust savu viedokli. To visu izskaidro tas, ka aiz vispārējām frāzēm nereti bija konkrēti pārmetumi konkrētiem medijiem un konkrētiem redaktoriem²¹⁰, šajā gadījumā – Anatolijs Gorbunovs pārmet „Literatūrai un Mākslai” šovinisma un nacionālisma uzplūdus rakstos par latviešu valodas galveno nozīmi.²¹¹ Partijas kritika medijiem astoņdesmitajos gados parasti attiecās uz kādu parādību izpratnēm un interpretācijām mediju tekstos. Un „pareizā tonalitāte”, „politiskās kultūras trūkums” bija politiski korekti, ievērojot *perestroikas* un *glasnostj* garu, izteikti aizrādījumi par mediju atkāpšanos no partijas ideoloģiskajiem principiem. Žurnālisti un mediji nonāca pretrunīgā diskursā. No vienas puses, atklātības attīstības sākumā viens no galvenajiem uzstādījumiem bija ietekmēt žurnālistus atteikties no visu laiku praktizētas pašcenzūras un brīvi ļauties izaicinājumam, ko piedāvāja politiskā vadība, - bezprecedenta atklātībai, bet no otras puses, *perestroika* un *glasnostj* bija autoritārisma liberalizācija, bet ne demokrātija.²¹²

Kopumā, runājot par izglītību šajā laika posmā, izvērsas diezgan pretrunīgs izglītības atspoguļojums „Literatūras un Mākslas” izdevumos laika posmā no 1984. – 1987. gadam. No vienas puses sabiedrībā izvērsas diskusijas par izglītības reformēšanu, par mākslinieciskās audzināšanas nepieciešamību skolās, par jaunatnes kulturālās izglītošanas problēmām. Par problēmām tiek runāts, diskusijas izvērsas dažādos sabiedrības slāņos, taču reāli nekas izglītības sfērā netiek mainīts. No partijas puses tas viss tiek sludināts, manuprāt, tikai formāli. Svarīgi uzsvērt, ka kultūras elite īpaši skaidri nesaskatīja esošās izglītības sistēmas nepieciešamību, arī sabiedrībā uz visiem šiem procesiem valda skeptiska noskaņa, īpaši no

²⁰⁸ Brikše I. „Publiskās sfēras demokratizācijas iespējas: *Perestroikas* un *glasnostj* aspekts Latvijā (1985 – 1990)”, *Latvijas Universitātes raksti. 683. sēj.: Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 200.lpp.

²⁰⁹ „Ar praktiskiem darbiem padziļināt pārkārtošanos” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 17. jūl. – 3.lpp.

²¹⁰ Brikše I. „Publiskās sfēras demokratizācijas iespējas: *Perestroikas* un *glasnostj* aspekts Latvijā (1985 – 1990)”, *Latvijas Universitātes raksti. 683. sēj.: Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 201.lpp.

²¹¹ Gorbunovs A. „Par personisko iniciatīvu un atbildību” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 1. janv. – 2., 3.lpp.

²¹² Brikše I. „Publiskās sfēras demokratizācijas iespējas: *Perestroikas* un *glasnostj* aspekts Latvijā (1985 – 1990)”, *Latvijas Universitātes raksti. 683. sēj.: Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 201.lpp.

jaunatnes puses, par ko liecina, kaut vai Rudītes Kalpiņas publikācija.²¹³ Tāpat arī jaunatnes vidū skeptisks noskaņojums valda uz tālāko izglītību – „studēt vairs nav izdevīgi, kā arī mazinājusies vidusskolas nozīme. Vidusskola vajadzīga tikai tiem, kuri domā tālāk studēt. Vidusskola it kā visu apgrābsta, bet neko kārtīgi neiemāca.”²¹⁴ Jo, lai kā partija necenstos gaišā un saulainā komunisma celtniecība nestrādā, arī izglītības sfērā. „Tagad nocenotam skolas somas. Bet ar nocenošanu kvalitāti neuzlabosi. Nederīga manta ir un paliek nederīga manta. Bet ne jau somas ir galvenais, galvenais ir tas, ko mēs viņās ieliekam. Ja tās ir līdz malām piestūkētas ar mūsu paviršību, tad tā ir bada maize mūsu bērniem.”²¹⁵ Šajā domā izskan jau rakstnieces Regīnas Ezeras apliecinātais, ka uzlabot un atgūt zaudēto jau vairs nav iespējams, tas jebkurā gadījumā iznāktu neproduktīvi. Principā, izglītības sistēmas reformācijas procesi tiek forsēti, taču reāli nekas šajos procesos netiek ieguldīts un mainīts. Tas izskan arī Andas Lāces rakstā – „Mūsu audzināšanas sistēma, mūsu skolas neattaisno uz to liktās cerības. Nopietna, pozitīva iekustēšanās izglītības laukā nav jūtama. Tā skolu reforma, kas gausi tika aizsākta jau pirms īstā mūsu sabiedrības revolucionāro pārveidojumu procesa dzimšanas, diemžēl vairs ne tuvu neapmierina.”²¹⁶ Neapmierina tāpēc reāli problēmas tikušas atrastas, bet nav risinātas. „Sasāpējušo problēmu inventarizācija nav tikai runāšana. Tā ir arī darīšana. Ja vien to nepārvēršam par tukšu salmu kulšanu. Ja tā ir zemes sastrādāšana īsi pirms sējas. Jo zeme jāsastrādā labi. Un sēkla jāsarūpē laba. Lai neiesētu atkal jaunas kļūdas. Pagātne brīdina, ka tās grūti labojamas. Un dažkārt arī nelabojamas.”²¹⁷

Kopumā vērtējot izglītības stāvokļa atspoguļojumu laikrakstā, var secināt, ka krīze tomēr izpaudās arī izglītības sistēmā un ka latviešu kultūras elitei nebija skaidrības par reformu nepieciešamības izpausmēm. Galvenās problēmas tika saskatītas izglītības sistēmas formālismā, galvenie izglītības trūkumi, kā, piemēram, vēstures un latviešu literatūras vienpusēja vai daļēja mācīšana bija attiecīgā laika politiskā režīma noteikti. Izglītības virspusība, formālisms un ideoloģizācija spieda domājošo sabiedrības daļu, kuras viedokli visvairāk pauda „Literatūra un Māksla”, piepildīt izglītību ar konkrētu saturu. Ļoti būtiski, ka šādā kontekstā sākās mēģinājumi pārskatīt Latvijas vēstures „baltos plankumus” un uzsvērt latviešu valodas nozīmi.

²¹³ Kalpiņa R. „Es zinu tik daudz cik, es saku...” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 29. aug. – 6. lpp.

²¹⁴ Lāce A. „Es kāpt gribu kalnā visaugstākā” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 2. okt. – 2., 5. lpp.

²¹⁵ Jainaitis G. „Cilvēka izpētei nekad nebūs gala...” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 4. jūl. – 2., 6., 7. lpp.

²¹⁶ Lāce A. „Es kāpt gribu kalnā visaugstākā” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 2. okt. – 2., 5. lpp.

²¹⁷ Ezera R. „Vēl joprojām uz sliekšņa” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 24. jūl. – 1. lpp.

Secinājumi

Aplūkojot kultūras procesus un to atspoguļojumu laikraksta „Literatūra un Māksla” 1984. – 1987. gada izdevumos apskatāmo kultūras sfēru – literatūras, mākslas, teātra un kino, mūzikas, kā arī izglītības attīstību nevar vērtēt viennozīmīgi. Atsevišķās kultūras nozarēs vērojama attīstība un pārbūves procesu ietekme, taču citās kultūras sfērās grūti saskatīt reālu pārmaiņu esamību. Tāpat arī bieži sastopami pretrunīgi viedokļi gan no radošās inteliģences, gan laikraksta puses – vienlaikus tika runāts gan par zināmu kultūras attīstību, gan par degradāciju kultūras sfērās. Apskatāmajā periodā dažādās kultūrās jomās ienāk jaunā paaudze – visuzskatāmāk – literatūrā un mākslā, tāpat arī parādās jauni mākslinieciskie meklējumi, virzieni, piemēram, mūzikā – nostiprinās rokmūzikas žanrs. Grūti šiem notikumiem vilkt paralēles ar notikumiem politiskajā dzīvē, jo būtībā diez vai jaunas mākslinieku paaudzes ienākšana kultūras dzīvē ir saistāma tīri ar pārbūves procesiem valstī, vai atklātību. Tomēr arī politiskās dzīves notikumi – sludinātā pārbūve un atklātība atspoguļojās arī kultūrā.

Jaunā mākslinieku paaudze, kura ienāca astoņdesmito gadu kultūras dzīvē, bija izglītotāka pasaules kultūras tendencēs – līdz ar to, sākoties pārbūves laikam, tā izmantoja nosacīto radošo brīvību un bija vērojami drosmīgi mēģinājumi un uzdrīkstēšanās atsevišķās kultūras sfērās, kā, piemēram, mākslā – izstāde „Daba. Vide. Cilvēks”, kas bija drosmīgs jauno mākslinieku mēģinājums, tāpat arī Jura Podnieka filma „Vai viegli būt jaunam?”, Jaunatnes teātra izrāde „Pilna Māras istabiņa” – šie notikumi bija būtiskākie kultūrā apskatāmajā periodā, kā arī vērtējami, kā kvalitatīvākie. Neapšaubāmi mākslinieki, radošā inteliģence neuzdrīkstētos tik lielā mērā, ja nebūtu Mihaila Gorbačova pasludinātā pārbūve un atklātība.

Tomēr tie ir tikai atsevišķi kultūras notikumi, būtībā kultūras sfērā pēc laikraksta publikācijām netiek atspoguļotas nekādas ievērojamas pārmaiņas, modernizācija. Pārbūve un pārmaiņas kultūras sfērā vairāk tiek sludinātas dažādos radošās inteliģences viedokļos, diskusijās, bet praktiski jūtamu pārmaiņu esamība nav jūtama. Lai noteiktu, kādas pārmaiņas bija vērojamas pārbūves periodā, svarīgi bija apskatīt arī 1984. gadu, kurš būtībā bija pārbūves priekšvakars, un noskaidrot, vai šajā laikā ir vērojama pārmaiņu nepieciešamība, kādas izmaiņas kultūras sfērā.

1984. gadā laikraksts risināja problēmas atsevišķās kultūras sfērās – izglītībā, teātrī, mūzikā – kas liecināja par zināmu pārmaiņu nepieciešamību. Laikraksts publicēja rakstus, kuros tika atspoguļotas problēmas kultūras sfērās, atspoguļojot arī negatīvās tendences. Piemēram, izglītības reformēšanas nepieciešamība un kvalitātes uzlabošana, teātra un mūzikas nepieciešamība pēc novitātes, stagnācijas pārvarēšana šajās kultūras sfērās. Atsevišķās

kultūras sfērās var saskatīt pārbūves priekšvēstnešus – 1984. gada izstāde „Daba. Vide. Cilvēks”, kas tomēr liecināja, ka stagnācijas mākslā vairs nebūs, šajā izstādē bija jūtama arī vēlme tuvināties Rietumu mākslas tendencēm. Izstāde bija atklāta laikmetīgās mākslas manifestācija, kas mākslā ievadīja jaunu ēru, un kas bija neraksturīgi apskatāmajam periodam. Arī teātra mākslā M. Zālītes dramatiskās poēmas „Pilna Māras istabiņa” uzvedums Jaunatnes teātrī bija zināms pavērsiens 1984. gadā – notikums, kurš atguva ticību latviešu dzejai un teātrim, kā arī folkloras materiāls, kurš tika izmantots poēmā, zināmā mērā iezīmēja nacionālās apziņas atdzimšanu. Kopumā šie divi notikumi bija būtiskākie pārbūves priekšvēstneši, kuri atspoguļoti „Literatūrā un Mākslā”.

Pārmaiņu nepieciešamība laikrakstā bija jūtama – tika asi kritizēta kultūras situācija Latvijā, atspoguļotas problēmas. Tomēr diskusijās, par šiem jautājumiem, izvērtās arī pretrunas - vai politiskās brīvības pastiprināšanās neiezīmēja zināmu kultūras degradāciju, un sludinātā atklātība māksliniekiem kļūst par pašmērķi – līdz ar to netiek radīti augstas kvalitātes mākslas darbi, bet tikai nosacīti aktuāli darbi, kas pastāvēs tikai uz brīdi, un kuriem ir zemi vērtējama kvalitāte. Laikrakstā paustais noskaņojums attiecībā uz jaunās paaudzes ienākšanu kultūrā arī ir salīdzinoši pesimistisks.

Kopumā politiskā situācija Latvijā, apskatāmajā periodā, bija jūtama laikraksta „Literatūra un Māksla” izdevumos, proti, laikraksts atļāvās vēl liberālāku publicistiku, kā, piemēram, jaunās literātes Rudītes Kalpiņas kritiskā viedokļa publicēšanu, kā arī laikraksts diezgan objektīvi raudzījās uz procesiem kultūras dzīvē Latvijā, cenšoties pēc iespējas pilnīgāk atspoguļot dažādus viedokļus un vērtējumus. 1987. gada izdevumos laikraksts kļūst vēl atklātāks – tika atspoguļoti arī kritiski lasītāju viedokļi, tāpat arī laikraksts izvērtā diskusijas ne tikai par kultūras, bet arī par sociālām, ekonomiskām un politiskām problēmām. Piemēram, plaši izvērtās raksti un diskusijas par dabas aizsardzību, raksti pret Daugavpils HES būvniecību. Manuprāt, laikraksts „Literatūra un Māksla” periodā no 1984. – 1987. gadam ir visobjektīvākais, lai analizētu un aplūkotu kultūras procesus Latvijā.

Avotu un literatūras saraksts

1. Avoti:

1. „Ar praktiskiem darbiem padziļināt pārkārtošanos” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 17. jūl.
2. „Dialogs piecu dienu garumā” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 19.sept.
3. „Mazās intervijas gadumijā” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 28. dec.
4. Akurātere L. „Ja ir tāds aktieris, tāda iespējamība...” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 6.apr.
5. Akurātere L. „Viss patiess ir, ko dziesmā dzied” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 2.marts.
6. Ašme L. „Vajag ideju programmu!” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 3.jūl.
7. Avotiņš V. „Projekts. Bet ne tikai skolai...” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 27.janv.
Dripe A. „Pozitīvs satraukums” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 22.aug.
8. Bankovskis P. „Liepājas dzintars” tepat visapkārt” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 21. aug.
9. Bankovskis P. „Mākslinieku pilnsapulce” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 6. febr.
Breģis O. „Vai pašdarbība?” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 20. marts.
10. Beinerte V. „Var neatrast, bet jāzina, ka tāds ir...” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 8.marts.
11. Belševica V. „Pārsūdzība Pētera Pētersona lietā” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 6.apr.
12. Birze M. „Kā jau rudenī – te lietus, te saule” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 17.okt.
Anerauds J. „Asšķautņainā tikšanās” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 19.sept.
13. Brance J. „Dot savam teātrim jaunu virzību” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 24. jūl.
Saulīte G. „Tikai muzikants” Drāmas teātrī” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 31. jūl.
Akurātere L. „Kad uzvedums jau ilgstoši repertuārā...” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 15.maijs
14. Burtiece A. „Mūsu dēli” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 28. febr.
15. Caune D. „Viņš ir arvien tuvāk” // *Liesma*, 1987. g. Nr. 11.
16. Dambis P. „Par mūziku, tās vietu un lomu mūsdienu sociālistiskajā sabiedrībā” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 16. maijs
17. Dripe A. „Mācīsimies nepievilt” // *Māksla*, 1987. g. Nr. 2.
18. Dripe A. „Pozitīvais satraukums” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 22.aug.

19. Dzedulis Z. „Zaļā suņa alternatīva” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 25. apr.
Kosteņecka M. „Tiesa nāk, piecalties!” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 24.okt.
Čaklais M. „Redaktora sleja” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 19. jūn.
20. Dž. Skulme „Izstādē „Daba. Vide. Cilvēks” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 4.maijs
Burāne I. „Izstāžu zālēs” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 13. jūl.
21. Eberhards G. „Neatgūstamais jāsaglabā!” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 7.nov.
Osipovs B. „Alternatīva” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 20. marts.
22. Ēlerte S. „Iespējas un mēs” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 5. jūn.
23. Freinberga S. „Dzīve un teātris” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 25. jūl.
24. Freinberga S. „Gaismā būt” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 13. marts
25. Hausmanis V. „Mūsdienas teātrī. Astondesmitie” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g., 26. okt.
26. Īvans D., Snips A. „Par Daugavas likteni domājot” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 17.okt.
27. Jainaitis G. „Cilvēka izpētei nekad nebūs gala...” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 4. jūl.
28. Jakubāns A. „XXI gadsimts” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 6.janv.
29. Jampoļskis M. „Ceļojums sevī” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 8.aug.
30. Kalme A. „Katram pēc viņa darba!” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 28. febr.
31. Kalniete S. „Mākslas dienas ‘84” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 13.apr.
32. Kalpiņa R. „Es zinu tik daudz cik, es saku...” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 29.aug.
Atbildības mērs” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 15.aug.
33. Klotiņš A. „Skaisto, bet patieso!” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 10. apr.
34. Knoks J. „Vai jāatgriežas pie sirpja?” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 7.nov.
35. Kokars I. „Nākotnes pedagoģijas vērienīgās perspektīvas” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 17. febr.
36. Krastiņš V., Torgāns J. „Simfoniskās mākslas jautājumi mums visiem” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 8.aug.
37. Kreicbergs H. „Vēsture nav bezperosniska” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 17.jūl.
Vecgrāvis V. „Kam nepatīk Jānis Roze?” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 24. jūl.
Gorbunovs A. „Par personisko iniciatīvu un atbildību” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 1. janv.
38. Lāce A. „Es kāpt gribu kalnā visaugstākā ” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 2.okt.
Ezera R. „Vēl joprojām uz sliekšņa” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 24. jūl.

39. Latkovskis I. „Par dažām popmūzikas ideoloģizācijas tendencēm” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 17. apr.
40. Līce A. „Plauktā nenoliekamais” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 26.sept.
41. Mazvērsīte D. „Mēs Liepājai! Liepāja mums!” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 2.okt.
Sarkane L. „Ave Sol! Dziesmā un Amerikā” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 21. aug.
Futļika Ļ. „Skolai – kvalitatīvi – jaunu līmeni” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 13.janv.
42. Meiers A. „Iederēties un daudzveidoties” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 20.apr.
43. Meškone S. „Kāpēc nav katarses?” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 3. jūl.
44. Misiņa M. „Ar runāšanu parāds nav nolīdzināms” // *Literatūra un Māksla*, 1985.g., 4. janv.
45. Mucenieks E. „Vai viegli būt patiesam?” // *Kino*, 1987. g. Nr. 4.
46. Nukneviča L. „Šoka terapijas seanss” // *Kino*, Nr. 4.
47. Peters J. „10 minūtes par mums būtisko” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 11. jūl.
Zālīte M. „Vai visi vakarā jeb Māras princips” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 1.aug.
48. Peters J. „Minēt lielo nākamības mīklu” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 12. jūn. „Būt dzīves vidū, kalpot tautai” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 4. jūl.
49. Peters J. „Minēt lielo nākamības mīklu” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 12. jūn.
„Mākslas tēls. Radītāja personība. Konflikts.” // *Literatūra un Māksla*, 1985.g., 9. aug.
50. Peters J. „Minēt lielo nākamības mīklu” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 12. jūn.
Slava L. „Kas mani tur, ārā, sagaida” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 4. jūl.
51. Potreki O. „Izaugsmes paātrinājums” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 21. febr.
52. Radzobe S. „”Kur dzeguze ligzdu vij” Valmieras teātrī” // *Literatūra un Māksla*, 1985. g. 17. maijs
53. Režais L. „Kur ir tavš skolotājs?” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 6.janv.
54. Rudzītis E. „Visveselīgākā narkotika” // *Literatūra un Māksla*, 1987. g. 24.apr. Meiers A. „Steidzami vajadzīga ekoloģizācija” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 10. janv.
55. Segliņš U. „Sijāšanas laiks” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 17. jūl.
56. Sproģis A. „Rakstnieku partijas sapulce” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 6. febr.
57. Stisova J. „...Mēs taču esam jūsu bērni!” // *Kino*, 1987.g. Nr. 4.
58. Šaitere T. „Ar latviešu mākslu Kanādā” // *Literatūra un Māksla*, 1985.g. 25. janv.
Umblija R. „Ekonomikas un kultūras līmeņrādītājs” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 21. febr.
59. Škapars J. „Vai kritika pielāpāma” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 16. janv.

60. Šmeļkova Ē. „Intervija brīvā stilā” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 24. okt. „Padomju Latvijas mūzika viesu skatījumā” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 5.dec. Zemzaris I. „Roks – vai tas ir daudz vai maz?” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 13. marts.
61. Tišheizere E. „Kaste – ar pārsteigumiem” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 27. marts. Eglītis O. „Mikrokosmā ielūkojoties jeb Dūrieni pašapziņas balonā” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 10. apr.
62. Torgāns J., Krastiņš V. „Pārdomas pēc aptaujas” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 15. aug.
63. Viduleja L. „Latviešu komponistu daiļrades analīze un pārdomas par žanra attīstību latviešu mūzikā” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g., 6. jūl.
64. Vīksniņš R. „Vai viegli saprast jauniešus?” // *Rīgas Balss*, 1987.g. 26. janv.
65. Vilcāns J. „Žanra interesēs” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 1.aug.
66. Zālīte Z. „Teātra atskaite Maskavā” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 4. jūl.
67. Zandovska L. „”Cilvēks un Daba” vai „Daba un cilvēks?”” // *Literatūra un Māksla*, 1987.g. 16. janv.
68. Zelmenis M. „Atturības ceļa sākumā” // *Literatūra un Māksla*, 1986.g. 25. apr. Avotiņš V. „Kur gan stādīt balto puķi?” // *Literatūra un Māksla*, 1986. g. 18.jūl.
69. Zemzare I. „Atslēga parastajā vietā” // *Literatūra un Māksla*, 1984.g. 20. apr.

2. Literatūra:

1. Avotiņa A., Blūma D., Līdaka A., Ņefedova I., Šmite E. *Latvijas kultūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2003.
2. Berelis G. *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
3. Bičevska G. „Radošais gars zem cenzūras vāka” // *Republika.lv*, 2006. – Nr.6.
4. Bleiere D. „Varas Ezopa valoda: vēstures tēma *Gadu gredzenos*”, *Karogs*, 2007. Nr.3.
5. Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A., Zunda A. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005.
6. Blūzma V., Celle O., Jundzis T., Lēbers A. D., Levits E., Ļubova Z. *Latvijas valsts atjaunošana 1986. – 1993*. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998.
7. Bremša L., Brasliņa A., Bruģis D., Pelše S., Pujāte I. *Latvijas mākslas vēsture*. Rīga: Pētergailis.
8. Brikše I. „Publiskās sfēras demokratizācijas iespējas: *Perestroikas un glasnostj* aspekts Latvijā (1985 – 1990)”, *Latvijas Universitātes raksti*. 683. sēj.: *Komunikācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005.

9. *Daba. Vide. Cilvēks. 1984 – 2004.* Rīga: Latvijas Mākslinieku savienība, 2004.
10. Kalniete S. „Es lauzu, tu lauži, mēs lauzām, viņi lūza”, Rīga: Jumava, 2000.
11. Lācis V. *Latviešu zemes un tautas vēsture II.* Rīga: Vieda.
12. Lapiņa M. *Latvijas kultūras vēsture XX gs. 40. – 80. gadi.* Rīga: Raka, 2002.
13. *Latvija likteņa gaitās 1918. – 1991.g.* Rīga: Preses Nams, 2006.
14. Zelče V. „Vēsture *perestroikas* redakcijā un Latvijas okupācijas jēdziens: 1988. gads” *Latvijas Universitātes raksti. 683. sēj.: Komunikācija.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005.

Bakalaura darbs „Kultūras procesu atspoguļojums laikrakstā „Literatūra un Māksla” (1984. – 1987.)” izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Madara Eversone / / 27. 05. 2008.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: lektors Jānis Ķeruss / / 27. 05. 2008.

Recenzents: lektors Andris Levāns

Darbs iesniegts 27. 05. 2008.

Metodiķe:

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____. Prot. Nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretārs: